

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı
Yeni Medya İletişim ve Habercilik Bilim Dalı

**DÖRDÜNCÜ DALGA FEMİNİST YANKI ALANLARI:
DİJİTAL ARAÇ VE UYGULAMALAR**

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe KIZIL

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Şeyma Esin ERBEN

İstanbul – 2021

TEZ TANITIM FORMU

- Yazar Adı Soyadı** : Ayşe KIZIL
- Tezin Dili** : Türkçe
- Tezin Adı** : Dördüncü Dalga Feminist Yankı Alanları: Dijital Araç ve Uygulamalar
- Enstitü** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- Anabilim Dalı** : Radyo Televizyon ve Sinema
- Tezin Türü** : Yüksek Lisans
- Tezin Tarihi** : 14.07.2021
- Sayfa Sayısı** : 88
- Tez Danışmanları** : Dr. Öğr. Üyesi Şeyma Esin ERBEN
- Dizin Terimleri** : Dördüncü Dalga Feminizm, dijital feminizm, dijital aktivizm, dijital ağlar, sosyal medya.
- Türkçe Özet** : Bu çalışmada Türkiye’de feminist hareketin aktivizm amacıyla dijital araç ve uygulamaları ne amaçla kullandığı, dijital teknolojilerle birlikte feminist harekette oluşan değişimler ve dijital feminizmle geleneksel feminizmin ilişkisi tartışılmaktadır.
- Dağıtım Listesi** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası

Ayşe KIZIL

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı
Yeni Medya İletişim ve Habercilik Bilim Dalı

**DÖRDÜNCÜ DALGA FEMİNİST YANKI ALANLARI:
DİJİTAL ARAÇ VE UYGULAMALAR**

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe KIZIL

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Şeyma Esin ERBEN

İstanbul – 2021

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ayşe KIZIL

.../.../2021

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ayşe KIZIL'ın "Dördüncü Dalga Feminist Yankı Alanları: Dijital Araç ve Uygulamalar" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Radyo, Televizyon ve Sinema anabilim dalı, Yeni Medya İletişim ve Habercilik bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Şeyma Esin

ERBEN

(Danışman)

İmza

Üye

Doç. Dr. Remziye KÖSE

ÖZELÇİ

İmza

Üye

Doç. Dr. Sevda DENEÇLİ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2021

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Dijital araç ve uygulamalar, geleneksel medyada yer bulamayan kişilere kendilerini ifade etme imkânı verirken kolektif eylem süreçlerine ve tartışmalara katılmaları için alternatif bir ortam sunmaktadır. Dijital araçların kullanımının ve popülerliğinin artmasıyla feminist hareket dijital medyayı aktivizm için önemli bir alan olarak benimsemiştir. Erişilebilirlik, düşük maliyet, anonim olma, kitlesizleştirme ve eşzamansızlık özellikleri, feministleri düşüncelerini paylaşma, farkındalık oluşturma ve kişileri harekete geçirmede dijital araçları kullanmaya teşvik etmektedir.

Bu çalışmada dijital teknolojilerin gelişmesiyle ortaya çıkan dördüncü dalga feminist hareketin aktivizm amacıyla dijital araç ve uygulamaları hangi amaçla kullandığı, feminist örgütlenmede oluşturduğu değişimler ve dijital ortamlarda gerçekleştirilen eylemler irdelenecektir. Bu bağlamda araştırma kapsamında Türkiye’de yer alan ve çevrimiçi olarak varlığını sürdüren Erktolia, hem çevrimiçi hem de çevrimdışı faaliyet gösteren Mor Dayanışma ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun dijital temsilcileriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda Erktolia, Mor Dayanışma ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu dijital araç ve uygulamaları diğerlerini bilgilendirmek, harekete geçirmek, başkalarıyla etkileşim sağlamak ve feminist harekete destekçi sağlamak amacıyla kullanarak feminizmin dijital ortamlarda görünürlüğünü artırmaktadır. Dijital ağlarda gerçekleştirilen eylemlerin, özellikle sosyal medya araçlarında başlatılan *hashtag* eylemlerinin daha hızlı bir şekilde etkileşim aldığı ve feminist hareket adına beklendik sonuçlar elde ettiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dördüncü Dalga Feminizm, dijital feminizm, dijital aktivizm, dijital ağlar, sosyal medya.

SUMMARY

Whereas digital tools and applications allow people who cannot find a place in traditional media to express themselves, they also provide an alternative environment for them to participate in collective action processes and discussions. Upon the increase in the use and popularity of digital tools, the feminist movement has embraced digital media as an important field for activism. Such features as availability, low cost, anonymity, demassification, and asynchrony encourage feminists to use digital tools so as to share their thoughts, raise awareness, and mobilize people.

In this study, it is purposed to examine the changes in feminist organization, actions taken in digital environments, and for what purpose the fourth wave feminist movement, which emerged with the development of digital technologies, uses digital tools and applications for activism. In this respect, semi-structured interviews were conducted with the digital representatives of Erktolia, located in Turkey and operating online, and Mor Dayanışma (Purple Solidarity) and Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (We Will Stop Femicide Platform) which operates both online and offline. As a result of the research, it can be stated that Erktolia, Mor Dayanışma and Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu increase the visibility of feminism in digital environments by using digital tools and applications to inform, mobilize, interact, and organize. In addition, it is concluded that the actions carried out in digital networks, especially the *hashtag actions* initiated in social media tools, receive faster interaction and obtain expected results for the feminist movement.

Keywords: Fourth-Wave Feminism, digital feminism, digital activism, digital networks, social media

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
GRAFİKLER LİSTESİ.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZM

1.1. Feminizm Kavramı ve Feminizmin Tarihsel Süreci	3
1.1.1. Birinci dalga feminizm	5
1.1.2. İkinci dalga feminizm	7
1.1.3. Üçüncü dalga feminizm.....	9
1.1.4. Dördüncü dalga feminizm	11
1.2. Türkiye’de Feminist Hareketin Tarihsel Gelişimi	13

İKİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL FEMİNİZM

2.1. Dijital Aktivizm Kavramı	18
2.1.1. Dijital aktivizmin tarihsel seyri	22
2.1.2. Dijital aktivizm eylem biçimleri.....	24
2.2. Dijital Feminizm Kavramı	29
2.2.1. Dijital feminizmin kolektif eylem bağlamında ele alınışı	32
2.2.1.1. Slacktivism	34
2.3. Dünyadan ve Türkiye’den dijital feminizm eylemleri	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ DALGA FEMİNİST YANKI ALANLARI: DİJİTAL ARAÇ VE UYGULAMALAR

3.1. Araştırmanın Amacı	44
3.2. Araştırmanın Önemi.....	44
3.3. Araştırmanın Varsayımları.....	44
3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	45
3.5. Araştırmanın Modeli	45
3.6. Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi	45
3.7. Verilerin Toplanması	50
3.8. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Tekniği İle Elde Edilen Bulgular	51

3.8.1. Temsilcilere göre dijital feminizm	51
3.8.2. Örgütlenmelerin kuruluş amacı	51
3.8.3. Temsilcilerin dijital feminizm için kullandığı dijital araç ve uygulamalar	52
3.8.4. Dijital araç ve uygulamaların kullanım amaçları	53
3.8.5. Toplulukların dijital feminizm eylemleri	53
3.8.6. Toplulukların gönüllü/destekçi kazanımında dijital araçların kullanımı .	54
3.8.7. Temsilcilere göre dijital ve geleneksel aktivizm arasındaki ilişki	55
3.8.8. Temsilcilerin diğer aktivistlerle iletişime geçtiği araçlar	56
3.8.9. Temsilcilerin dijital ortamlarda feminizm adına izledikleri politikaya dair görüşleri	56
3.8.10. Temsilcilerin dijital feminizmin daha etkili nasıl olabileceğine ilişkin görüşleri	57
SONUÇ VE TARTIŞMA.....	58
KAYNAKÇA	66
EKLER.....	75

KISALTMALAR

ARPANET	:	Advanced Research Projects Agency Network
BİT	:	Bilgi ve İletişim Teknolojileri
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
DIY	:	Do It Yourself
TDK	:	Türk Dil Kurumu
BM	:	Birleşmiş Milletler
KADES	:	Kadın Destek Uygulaması
EGM	:	Emniyet Genel Müdürlüğü
KCDP	:	Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu
KSGM	:	Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü
CNN	:	Cable News Network
BBC	:	British Broadcasting Corporation
QR	:	Quick Response

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Toplulukların Sosyal Medya Hesaplarının Takipçi Oranları 49

ÖNSÖZ

Kadınların çevrimiçi ortamda güçlü, popüler, tepkisel bir hareket oluşturmaya olanak tanıyan dijital araç ve uygulamalar feminizmin dördüncü dalgası olarak bilinen çağdaş feminist aktivizmin yüksek görünürlüğünde ve feminizmin güçlenmesinde önemli bir araç olmuştur. Dijital ağlarda feminist hareketin güçlendirilmesi, savunuculuk hareketlerinin gerçekleştirilmesiyle toplumsal değişim ve farkındalık adına sürdürülebilir ve başarılı odaklı eylemler gerçekleştirilebilir.

Tez çalışmam sırasında bilgisini, tecrübesini ve zamanını esirgemeyen, bana yol gösteren, beni motive eden ve bilimsel ufkuyla beni aydınlatan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Şeyma Esin ERBEN'e, önerileriyle çalışmama katkılarını sunan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Eren EFE'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmanın araştırma bölümüne katkılarını sağlayan ve değerli görüşlerini benimle paylaşan Erktolia, Mor Dayanışma ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'na teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak tez yazım sürecinde beni cesaretlendiren, manevi desteğini her daim hissettiren sevgili eşim ve biricik kızıma tüm kalbimle teşekkür ederim.

GİRİŞ

Tarihsel süreçte her bir dalganın bir önceki dalgayı içermesiyle inşa edilen feminist hareket dönemin toplumsal, politik ve teknolojik dönüşümleri doğrultusunda gelişim göstermiştir (Karakıran, Doğan, Yamanlar, Çetiner, Uzgan, 2021, s. 130). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dijital gelişmelerle kendinden önceki feminist dalgaları kapsayan, feminizmin yeni bir yinelemesi olan dördüncü dalga feminist hareket kavramı feminist çalışmalarda yerini almıştır. Dijital araç ve uygulamalarının¹ kullanımıyla yakın ilişkide olan dördüncü dalga feminist hareket, ikinci ve üçüncü dalga feminist teorileri ve farklı görüşlere sahip tüm feministleri kendi mücadelesine dahil etmiştir (Karakıran vd., 2021, s.131).

Dijital araçlar, kolektif eylemleri organize etmeye, geniş insan gruplarına ulaşmaya, amaç/hedeflerin ortaya konulmasına, bilgi paylaşımına, farkındalık sağlamaya ve erişebilirlik arttırmaya teşvik ederek feminist aktivist hareketleri desteklemektedir (Şen ve Kök, 2017, s.74). Dijital ortamlarda yeniden biçimlenen feminist aktivizm, ataerkinin oluşturduğu toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini vurgulamak amacıyla oluşturulan dijital içeriklerin yerelden küresele küreselden yerele ulaşmasını sağlamada önemli bir role sahiptir. Bununla birlikte feminist aktivizme sağladığı kazanımların yanında dijital ortamların cinsiyetçilik ve mizojini (kadın düşmanlığı) için bir üreme alanı haline geldiği söylenebilir. Bu olumsuzluklara karşın ana akım medyayla ilişkisinin sınırlılığı da dikkate alındığında feminist aktivizm kendi kamusal alanını oluşturmak için dijital araçları etkin bir şekilde kullanmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada ilk olarak feminizm kavramı ve tarihsel yolculuğu ele alınarak dijital teknolojiyle yakın ilişki içerisindeki dördüncü dalga feminist hareket değerlendirilmektedir. Tarihsel süreçteki birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü dalga feminizm kendi içindeki toplumsal dinamikleri göz önünde bulundurularak birinci bölümün sonunda Türkiye'deki feminist hareketin tarihine yönelik bir bakış sunulmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü aktivizm ve bilhassa dijital aktivizm etrafında şekillenmektedir. Bu bölümde dijital aktivizme yönelik farklı yaklaşımlar ele alınırken

¹ Bu çalışmada sözü edilen dijital araç ve uygulamalar, yazılımlar, siteleri, çevrimiçi oyunlar, programlar, mobil uygulamalar vb. çevrimiçi veya çevrimdışı kullanılan dijital kaynaklara işaret etmektedir.

dijital aktivizmin tarihsel süreci üzerinde durulmakta ve dijital eylem biçimleri ele alınmaktadır. Bununla birlikte dijital feminizm kavramı açıklanarak dijital feminizmin yetenekleri ve sınırlılıklarına dair bilgiler tartışmaya açılmaktadır. Ayrıca dünyadan ve Türkiye’den dijital feminizm eylemlerine yer verilerek feminist aktivizmde dijital teknolojilerin rolüne dikkat çekilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, araştırmanın metodolojisine yer verilmektedir. Dijital teknolojilerle evrilen feminist aktivizm uygulamaları ve eylemlerini derinlemesine incelemek adına iki tane hem çevrimiçi hem de çevrimdışı, bir tane de yalnızca çevrimiçi olarak faaliyet gösteren feminist toplulukların (Mor Dayanışma, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, Erktolia), dijital temsilcileriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmış ve yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZM

1.1 Feminizm Kavramı ve Feminizmin Tarihsel Süreci

İngiltere’de 18. yüzyılda eleştirel bir teori olarak ortaya çıkan feminizm, kadınların siyasi, ekonomik, kişisel ve toplumsal alanlarda eşitliği sağlamayı amaçladıkları bir dizi eylem ve öğretiyi içeren toplumsal hareket biçimidir. Diğer toplumsal hareketler gibi feminist hareket tarihsel süreçte epistemolojik dönüşümler geçirerek farklı görüşleri bünyesinde barındıran, kendi içinde sürekli yenilenebilen bir yapıya ulaşmıştır. Zaman içerisinde feminist mücadele liberalizm, radikalizm, varoluşçuluk ve yerel kültürün etkisinde oluşan yaklaşımlarla beslenerek gelişip; olgunlaşmıştır (Gürpınar, 2016). Bunun neticesinde de farklı feminist yaklaşımlar ve tanımlar ortaya çıkmıştır. Feminizmin kadın ve erkeğin eşitliği kuramına dayandığını ifade eden Arat (2017, s.29) feminizmi şu şekilde tanımlamaktadır:

“...eşit haklar isteyen temelde kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan bir siyasal akımdır. Bu akım, insanlığın yarısını oluşturan bir demografik grubun ve uygarlık tarihi boyunca hep ikincil konumda yaşamak zorunda kalan bir cinsin (kadınların) bu durumdan kurtuluş hareketinin öğretisidir.”

Tarih boyunca ikinci plana itilen kadınlar, feminizmi daha anlaşılır kılmak adına cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını yeniden tanımlamak durumunda kalmıştır. Cinsiyet kavramı kadın ve erkek arasındaki doğuştan gelen biyolojik kaynaklı farklılıklar/ benzerlikler olarak tanımlanırken toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ise kadın ve erkeğe toplumsal olarak empoze edilen rol ve sorumlulukları ifade etmektedir. Stone (2015, s.107), Butler’ın 1990 yılında yayımladığı *Cinsiyet Belası* kitabındaki düşüncelerine dayanarak toplumsal cinsiyeti, eril ve dişil davranış normlarının benimsemesiyle insanların “...sonradan edindiği alışılmış eyleme biçimleri” olarak açıklamaktadır.

ABD’li kadın hakları savunucusu ve yazar olan Hooks (2019), yayımladığı kitaplarda feminizmin zannedilen aksine sadece erkek karşıtı bir tutum olmadığını açıkça belirtmektedir. Hooks’a göre “Feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir.” Hooks’un tanımına göre feminizmin meselesinin erkek muhalefeti değil, cinsiyet ayrımcılığı ve ötekileştirme olduğu net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla feminizm için toplum tarafından

kanıksanan “erkek düşmanlığı”, “kadın üstünlüğü” söylemlerinin aksine cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkan, kadın haklarını savunan, kadınların yaşadıkları sorunları ele alan, ataerkil toplumsal yapının kavramlarını sorgulayan eleştirel bir yaklaşım biçimi olduğunu söyleyebiliriz.

Farklı görüşlerle tanımlanan feminizm kavramı, tarihsel olarak bir dönüşüm noktasında var olarak gelişim göstermiştir (Gürpınar, 2016). Rönesans ve reformlarla başlayan toplumsal değişimler akabinde 18. yy.’da birçok yeniliğe ve değişime öncülük sağlamıştır. Aydınlanma Çağı’nın seküler anlayışıyla birçok düşünür ortaya çıkmış ve bunun sonucunda farklı fikirlerin doğmasına olanak sağlayarak toplumsal ve entelektüel değişimlerin gerçekleşmesi adına itici bir güç olmuştur. Tarihsel süreçte yaşanan bu gelişmeler beraberinde feminizmin tarihsel dönüşüm anı olan Fransız İhtilali’ni getirmiştir. Fransız İhtilali’nin taşıdığı özgürlük ve eşitlik rüzgarıyla kadınlar, bilinçli olarak gruplar halinde örgütlenmeye ve eşit haklar/fırsatlar için mücadele etmeye başlamıştır. Kadınların dağınık toplulukları bir araya getirip düzenlediği ilk grev ABD’de, 1828 yılında New Hampshire Cocheco İmalathanesin’de meydana gelmiştir. Britanya’da sendikal hareketin doğuşuna katkıda bulunan grev ise kendilerini feminist olarak tanımlayan bir grup kadın tarafından 1854’te Doğu Londra’da bir kibrit fabrikasında gerçekleşmiştir (Gaag, 2018, s. 34).

Aydınlanma Çağı’nın mirası olan rasyonel ve özgür düşünce sayesinde eşitlik adına mücadele eden feminist hareket, bu dönemde birçok yasal hak elde etmiştir. Bu dönemdeki kadın hareketlerinde; Abigail Adams (1744-1818), Marry Wollstonecraft (1759-1797), Sarah Grimke (1792-1873), John Stuart Mill (1806-1873), Angelina Grimke (1805-1879), Harriet Taylor Mill (1807-1858), gibi birçok aktivist düşünceleriyle toplulukları etkilemiştir. Yayımladıkları bildiri ve eserlerle ataerkil tahakküme karşı direnen aktivistler aracılığıyla kadınların oy kullanması; iş, eğitim, evlilik gibi temel toplumsal meselelerde erkeklerle eşit haklara sahip olması adına önemli adımlar atılmıştır.

Feminizm toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde kadın haklarının savunulması, kadınların erkeklerle politik, sosyal ve ekonomik hak ve olanaklara eşit bir şekilde sahip olmasını amaçlayan bir dizi öğretici ve eylemi içinde barındıran, toplumsal ilerlemeye yol açan disiplinler arası bir yaklaşımdır. Feminizmin tarih boyunca esas öznesi kadın olmuş ve toplumsal hayatta kadına atfedilen dezavantajlı rolleri sona erdirmek adına mücadelesi her daim süregelmiştir.

Feminizmin tek tip bir tanımlaması yapılamadığı gibi feminist hareketin tarihsel süreç içerisinde nasıl geliştiğine dair farklı bakış açıları vardır (Taş, 2016, s. 166). Feminist hareketin nasıl geliştiğini, yaşadığı süreçleri, geçirdiği değişimi anlaşılır kılmak, belirli bir çerçeve çizmek adına *dalga* metaforu önemli bir araç olmuştur. Bu nedenle dalga metaforu sadece nesilleri değil ideolojik, siyasi ve toplumsal alanlarda gerçekleşen değişiklikleri de tanımlamaktadır. İlk olarak siyasi, kültür ve akademi odaklı geleneksel olarak devam eden üç feminizm dalgasının ardından, dijital bilgi ve iletişim teknolojileriyle beraber evrensel ve teknolojiyi kullanan dördüncü bir dalga metaforu ortaya çıkmıştır.

1.1.1 Birinci dalga feminizm

19. yüzyılın sonlarında toplumsal bir hareket haline gelen birinci dalga feminizmin temel söylemi eşitlik anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Bu dönemde liberalizmin doğuşuyla birlikte ortaya çıkan eşitlik ve bireysel özgürlük düşüncelerinin yayılması, toplumsal olarak ikincil planda olan, ötekileştirilen kadınların aydınlanmasına; sosyal, politik alanlarda düşünsel ve eylemsel düzlemde taleplerde bulunmasına imkân sağlamıştır.

Britanya’lı gazeteci Mary Wollstonecraft tarafından kaleme alınan kadınların siyaset, hukuk ve eğitim alanlarında erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini vurguladığı, kadınların özgürleşmesini savunan ilk kapsamlı kitap *Kadın Haklarının Gereçlendirilmesi (A Vindication of the Rights of Woman)* birinci dalga feminizmin ana temasını oluşturmaktadır. Wollstonecraft, bu eserini aydınlanma döneminin önemli düşünürlerinden Jean-Jacques Rousseau’nun kaleme aldığı Emile adlı kitabına cevaben yazmıştır. Rousseau’nun, Emile adlı eserinde eğitim konusundaki düşüncelerini kabul etmeyen Wollstonecraft, kızların da eğitildikleri takdirde toplumda onlara yasaklanan tüm rolleri yerine getirebileceklerini vurgulamıştır (Çuhadar, 2017, s. 154).

Dünyaya erkekler gibi özgür bir insan olarak gelen kadınlar, toplumsal cinsiyet ayrımcılığına yönelik oluşturulan stereotipleri, dönemin getirdiği özgürlük ve eşitlik rüzgarıyla değiştirmeyi amaçlamıştır. Bu süreci Wollstonecraft (1976) şu şekilde ifade etmiştir:

“Artık kadınların yaşam tarzında bir devrim gerçekleştirmenin zamanı gelmiştir. Kadınlara yitirdikleri onurlarını geri vermek ve insan soyunun bir parçası olarak

dünyanın dönüştürülmesine katkıda bulunmalarını sağlamak için geç bile kalınmıştır.” (Aktaran, Michel, 1979, s. 57).

Birinci dalga feminist hareket içerisinde yer alan kadınlara göre aydınlanma düşüncesiyle öne çıkan eşitlik ve özgürlük kavramlarının sadece belli bir cinse (erkeğe) ait olarak tanımlanması, dönemin düşünce yapısıyla çelişkilidir. Aydınlanma Çağı'na öncülük eden pek çok düşünür kadınlara ilişkin oluşturulan toplumsal normları sorun etmemiş, aksine kadının zayıf olduğunu ve ikincil konumda olması gerektiğini savunan birbirine benzer düşüncelerle birbirlerini desteklemişlerdir. Adam Smith, kadınların yönetme becerileri olmadığını düşünmekte bu nedenle de kamusal hayatın gerektirdiği erdemlerin kadınlarda bulunmadığını ileri sürmüştür. Hegel ise “Kadınların çocuk doğurmak, onlara bakmak, evi çekip çevirmekten başka bir şey için yazgılanmadıkları apaçıktır.” görüşüyle Smith'i desteklemektedir. Kadınların erkekler tarafından yönetilmesini gerektiğini savunan Kant ise Hegel ve Smith'le aynı bakış açısına sahiptir. (Arat, 2017, s.34-35). Bu dönemin feministleri ise bu savları kabul etmeyip kadınların erkeklerle aynı vatandaşlık statüsünde olduğunu ve eşit düzeyde temel hak ve özgürlüklere sahip olduğunu vurgulamıştır (Taş, 2016, s. 167).

Eşitlik ve özgürlük ideolojisinin hâkim olduğu düşünsel etkiyle siyasal alanda söz sahibi olmak, eğitimde erişim yoksunluğunun önüne geçmek, iş hayatında eşit imkânlardan yararlanmak ve adaletsiz evlilik yasalarına engel olmak kadınların bu dönemde mücadele alanlarını kapsamaktadır. Birinci feminist dalgayı şekillendiren mücadele alanı, dönemin koşulları göz önüne alındığında temel yurttaşlık hakları özelliği taşımaktadır. Bu dönemde feministler, temel hak ve özgürlükler arasındaki dengesizliğin giderilmesiyle var olan ataerkil tahakkümün sona ereceğini düşünmüştür. Donovan'a göre (2014), aydınlanmacı liberal feministler kadın ve erkeğin varlıkbilimsel olarak eşit olduğunu, toplumsal değişimi sağlamanın en önemli aracının eğitimle birlikte eleştirel düşünce yapısı olduğunu ve bireyin bağımsız bir varlık olduğu düşüncelerini savunarak esas mücadelesini bu talepler, bilhassa da oy verme hakkına yönelik oluşturmuştur.

Bu dönem feministleri, ataerkil düzenin hâkim olduğu toplum yapısının bu süreçte gelişen özgürlük ve eşitlik düşüncesiyle çeliştiğinin farkına varmıştır. Ancak feministler bu durumu değiştirebilecek örgütlenme ve topluluklara ulaşma gücünün bilincinde değildi. 1789 yılında Fransız İhtilali sonrasında feministler örgütlü olmadan ama büyük gruplar halinde bilinçli olarak bir halk hareketine katılmıştır. Böylece

kadınlar, tam olarak olmasa da eşitlik adına birtakım haklar kazanmıştır. Öte yandan, en önemli kazançları içinde oldukları toplumsal düzenin değişimini sağlamak adına güce, örgütlenmeye ve kadınlar arası dayanışmaya gereksinimleri olduğunu fark etmeleri olmuştur (Arat, 2017, s. 39).

Bu dönemde kadınlar hukuk alanında erkeklerle eşit yurttaşlık haklarına sahip olma, eğitim olanaklarının genişletilmesi, mülkiyet hakkı, meslek edinme hakkı, siyasal alanda oy kullanma hakkı konusunda eşitlikçi düşünceleri oluşturmak için birden çok bildiri ve eser ortaya koymuştur. Bu eserler ve bildirilerle birlikte kadınlara oy hakkı, kadınların vatandaşlığa kabulü ve evli kadınlar için mülkiyet yasası gibi toplumsal dönüşümün başlangıcı olabilecek kazanımlar sağlanmıştır. Sosyal ve siyasal alanda mücadeleye girişen kadınlar aynı zamanda ırkçılığa karşı da durmuştur. Birinci dalga feminist harekette alınan en önemli sonuç geleneksel ataerkil toplum yapısına son vermek adına yapılan eylemlerin toplumsal statü, davranış ve düşünsel yapı alanların etkide bulunmasıdır. Bununla birlikte birinci dalga, toplumsal değişimi meydana getirecek ideolojilerin tabanını oluşturarak hareketin tepkisel bir forma bürünmesini sağlamıştır (Millett, 1987, s. 109).

1.1.2 İkinci dalga feminizm

1960'ların sonlarında ortaya çıkan ikinci feminist dalga, birinci dalga feminizmde elde edilen yasal kazanımlarla *kadın sorununun* tam anlamıyla çözülemediğini, problemin eşitlik ilkesinin de ötesinde toplumsal cinsiyet rollerinin ve buna bağlı olarak oluşan toplumsal iş bölümünün yarattığı güç ve otorite ilişkilerinin inşasıyla birlikte işleyiş biçimlerinin doğurmuş olduğu toplumsal pratikler olduğunu ileri sürmüştür. İkinci feminist dalga, kadın hakları konusundaki mücadelenin yalnızca siyasi özgürleşme alanında değil, aynı zamanda kadının özgürleşmesi olduğunu gündeme taşımıştır (Özgün, 2017, s. 385-388).

İkinci dalga feminist hareketin düşünsel alanını toplumsal cinsiyet kavramı ve toplumsal değerlerin siyasal süreçte kadın haklarına olan etkisi oluşturmaktadır. Ataerkil düzende tek başına bir varlık olarak görülmemeyen, erkeğe tabii kılınan kadının, erkekle eşit olarak görülmemesinin nedeni biyolojik ayrımlar değildir. Temel neden eril iktidarın toplumsallaşma sürecinde her iki cinsiyet için belirlemiş olduğu kültürel normlardır. Toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle doğurganlık ve cinsel özgürlükleri hakkında söz sahibi olamayan kadınlar, bu dönemde cinsellikle doğurganlık

kavramlarının birbirinden ayrılması gerektiğini, kürtaj hakkının tanınması, doğum kontrolünün yaygınlaşmasını ve bedenlerinin erkek denetiminden çıkmasını talep etmiştir (Ay, 2018, s.15).

Birinci dalga ve ikinci dalga feminist hareket arasında köprüyü kuran dönemin en ünlü düşünürlerinden olan Simone de Beauvoir'un (aktaran Çakır, 2015) yazdığı *İkinci Cins (The Second Sex)* kitabı kadının konumu hakkında yeni bir düşünüş dönemini başlatmış ve eser toplumda büyük bir yankı uyandırmıştır. Bununla birlikte Beauvoir'un kitabı ikinci dalganın teorik tartışmalarının önünü açmıştır. "Kadın olarak doğulmaz, kadın olunur." diyen Beauvoir, benlik duygusunu varoluş felsefesi üzerinden açıklamıştır. *Öteki* kavramının ne olduğunu, tam olarak ne ifade ettiğini tüm kadınlara yazdığı eserle öğretmeyi amaçlamıştır. Beauvoir'e göre kadın ile erkek arasındaki eşitsizlik biyolojik unsurlardan ziyade toplumsal birer kurgudur. Öte yandan kadının ezilmesi diğer ezilenlerin durumundan farklı olmakla beraber kadın, tüm zamanların ötekisidir. "...*Üstelik kadınlar da erkeğin esas, kendilerinin öteki olduğu şeklindeki bu yabancılaştırıcı görüşü kanıksamışlardır.*"

Dünyayı kuşatan tüm temsiller patriarkal temelli oluşturulduğu için kadınlar, kendilerini eril tanımlamalar üzerinden okumuştur. Hayatlarını erkek egemen toplum yapısına göre idame eden kadınların, öteki statüsünü içselleştirmesi ve kendi benliğinden vazgeçmesi ataerkil toplumun beklentisidir. İkincil konumda olan kadın, yıllarca mahrum bırakıldığı öznelliğine ulaşırsa ancak o zaman öteki statüsünü değiştirebilme imkânı bulabilmektedir. Bu dönüşümün gerçekleşmesi kadının, ekonomik ve sosyal alanlarda erkek ile eşit olanaklara erişimiyle olabilecektir (Yıldırım, 2019, s.148-149).

Bu dönemde feminist hareket uluslararası ölçekte yaygınlaşmaya başlamış, hareket belirli bir grup kadın mücadelesi değil, farklı ırk ve sınıftan kadınlarında bulunduğu enternasyonal bir kadın hareketine dönüşmüştür. Bu dönüşümdeki en büyük etken ise farklı sınıf, dinsel, siyasal ve kültürel özelliklere sahip olan kadınların, ataerkiyi değiştirebilmek adına bilinç yükseltme gruplarını oluşturmasıdır. *Bilinç yükseltmeyi* bir terapi aracı olarak kullanan birçok kadın, yaralarının derinliğini açığa çıkartarak itirafta bulunarak, işte ve ev ortamında, ataerkil güçlerle mücadele etme gücü kazanmıştır (Hooks, 2019, s. 20). Düzenledikleri toplantılarla bir araya gelen kadınlar, birbirlerini yakından tanıma imkânına sahip olurken aynı zamanda farklı düşünsel alanlar yaratarak eleştirel bir bilinçle feminist politikanın sürdürülebilir

olmasını sağlamayı hedeflemiştir. Bilinç yükseltme grupları beraberinde kadınlar arasında dayanışma ağı oluşturarak *kız kardeşlik (sisterhood)*² anlayışının ortaya çıkarmasını sağlamıştır (Tür ve Koyuncu, 2010, s.6).

İkinci dalga feminizm dönemin siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerin de etkisiyle kendi içinde ayrılarak toplumsal bilinci uyandıran, çeşitli feminizm akımlarının ortaya çıkmasına imkân veren bir değişim yaratmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan radikal feminizm, kadınların ezilmesini ve kadınlara uygulanan baskının sorumlusu olarak erkek egemen düzeni görmekte, aynı zamanda kadının öteki statüsünde olmasının nedenini kadının biyolojisinden kaynaklandığını iddia etmektedir. Bu dönemde farklı bir akım olarak filizlenen sosyalist feminizm ise ataerkil yapının kapitalist sistemle iç içe olmasını bir başka deyişle *patriarkal kapitalizmi* gündeme taşımıştır (Savcı, 2019, s. 13-14).

İkinci dalganın düşünsel tabanını oluşturan taciz, kadına yönelik şiddet, kürtaj gibi çeşitli konularla ilgili farklı coğrafyalardan bilinç yükseltme toplantılarıyla birlikte bir araya gelen kadınlar kendi ideolojilerini, söylemlerini yayımladıkları alternatif yayımlar ve düzenledikleri kampanyalarla uluslararası bir feminist hareket inşa etmeye çalışmıştır. Oluşturulan söylem ve eylemlerle kadınlar 1967 yılında İngiltere’de, 1973 yılında ABD’de, 1975 yılında Fransa’da ve 1978 yılında İtalya’da kürtaj olma hakkına sahip olmuştur (Kolay, 2015, s.8). Kadınların insan haklarını vurgulayan, Ulusal Kadın Örgütü (National Organisation of Women- NOW) bu dönemde ABD’de kurulmuştur (Örnek, 2015, s.112). Feminist harekette elde edilen kazanımlarla kadının güvenli doğum kontrol ve kürtaj talebi, anne olmama isteğinin bir eksiklik olarak görülmemesi, biyolojik olarak kadın olmanın dezavantajlı bir konum olmadığı düşünceleri yaygınlaşmıştır.

1.1.3 Üçüncü dalga feminizm

1990’lı yıllarda filizlenen literatürde üçüncü dalga olarak adlandırılan dönem, kendinden önceki dalganın algıdaki yanlışlıklarına karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. Üçüncü Dalga Feminizm ifadesi, Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) yüksek mahkeme kararlarını protesto etmek amacıyla New York’ta toplanan yüz genç feministin kendilerini Üçüncü Dalga Feministler olarak isimlendirmeleriyle ortaya

² Kız kardeşlik düşüncesine göre kadınlar, yaşadıkları ortak deneyimleri ve ataerkil düzene karşı duydukları hoşnutsuzlukları kolektif bir bilinç oluşturarak paylaşımları gerekmektedir (Berkday, 2013,s.2).

çıkılmıştır. Düzenlenen eylemin vizyonu, çeşitli kültürel geçmişe sahip kadınları örgütleyerek, genç ve yaşlı feministler arasındaki bağları pekiştirmek, “...belirli konular, siyasi adaylar ve etkinlikler için harekete geçebilecek güçlü bir üyelik tabanını güçlendirmek (Coleman, 2009, s. 9)” olmuştur.

İkinci dalganın dar bakış açısını kabul etmeyen üçüncü dalga feminist hareket farklı kimlik, etnisite, milliyet, din ve kültürlere mensup kadınları kapsayarak feminist hareketin yönünü değiştirmiştir. Kadınlar arasındaki farklılıkları merkezine alan dalga, ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel sorunların her kadın için benzer olmadığını, eşit imkânlara sahip olmayan kadınların birbirinden farklı sorunları olduğunu iddia etmiştir. Toplumsal cinsiyet rollerini eleştiren, bu rollerin yıkılması gerektiğini savunan, eşitlik söylemi yerine kişilerin tercihleri üzerine odaklanan üçüncü dalga feminist hareket kendinden önceki iki dalganın postmodernist bir eleştirisidir. Daha önceki dalgada feminist hareket kadının özgürleşip erkeklerle eşit haklara sahip olmasını gerektiğini savunurken ve kadınların hepsini tek bir kategoride değerlendirirken postmodernist eleştiriyile farklılıklar ön plana çıkarılmıştır (Türkoğlu, 2015, s. 13).

Barbara Findlen’in editörü olduğu Listen Up (1995), Rebecca Walker’ın derlediği To Be Real (1995), Leslie Heywood ve Jennifer Drake’in derlemesi Third Wave Agenda (1997) ve Jennifer Baumgarden ve Amy Richard’ın Manifesta (2000) yazıları, üçüncü dalga hareketini başlatan başat eserler olarak değerlendirilebilir. Bu derlemeler ve üçüncü dalganın diğer çalışmalarında öne çıkan ve vurgulanmak istenen kişisel hikâyeler olmuştur. Bu nedenle üçüncü dalga teorisi, maddi temelleri önemsemeyen bir yaklaşım içinde olmuştur. Susan Archer Mann ve Douglas J. Hoffman, 2005 yılında yazdıkları makaleyle üçüncü dalgayı “siyasal geri çekilme ve ekonomik daralma dönemi” yani DIY³ feminizmi şeklinde adlandırmaktadır (Donovan, 2014, s. 383-385).

Judith Butler’ın Queer Kuramı bu dönemde feminist harekete büyük ölçekte katkı sağlamıştır. Butler’e göre, toplumsal cinsiyet kavramı performatiftir; yalnızca toplumsal cinsiyet olarak kabul ettiğimiz bir dizi norm uygulandığı sürece var

³ Do It Yourself (Kendin Yap): DIY feminizm, farklı feminizm türlerini bir araya getiren bir şemsiye terimdir. Punk kültürleri, taban hareketleri ve kapitalizm teknolojileri hakkında bilgi sahibi olan bu hareket, yaşam tarzı politikalarını karşı-kültürel ağlarla birleştirir. Odak noktası günlük direniş ve güç eylemleridir. DIY feminizmi ile feminizm ve sosyal değişim, artık gençlerin gündeminde yer almakta ve gençler yaşanan toplumsal hareketlere kayıtsız kalmamaktadır.

olmaktadır (Butler, 2014, s. 20). Toplumsal cinsiyeti yöneten düzenleyici pratiklerle meşgul olunması sonucunda toplumsal cinsiyetli olunmaktadır. Butler, pratikler kavramını kullanarak ve kabul görmüş normları uygulayarak eril ya da dişi hale geldiğimizi vurgulamaktadır. Bu dönemde feminist hareket, toplum tarafından belirlenen toplumsal cinsiyet rollerinin değişebileceğini, bu rollerin içeriğini değiştirerek yeniden yapılandırılabilceğini ya da tümüyle bu rolleri ortadan kaldırarak toplumsal cinsiyetsizleştirmeyi ileri sürmektedir (Stone, 2015, s. 89-106).

İkinci dalganın tek tipleştirilmiş kadın sorunlarına eleştirel bir perspektif sunan üçüncü dalga iktidar, kimlik, farklılık ve cinsiyet gibi kavramların görünür olmasını sağlayarak kavramlar üzerinden yeni tartışmalar açılmasına olanak sağlamıştır. Bununla birlikte tüm dünyada kadınlarla özdeşleştirilen anne, eş, kız kardeş gibi kavramların yeniden yapılandırılmasına imkân tanımıştır (Savcı, 2019, s. 15). Feministler, Butler'ın ileri sürdüğü Querr Teori'nin dişi ve erillik algısına getirdiği eleştirilerle birlikte güvenlik, ekonomik, kalkınma, çevre sorunları vb. çeşitli konularda alternatif bakış açıları geliştirerek, bilinçlenmeyi artırarak toplumsal dönüşümün gerçekleşmesi adına zemin hazırlamayı amaçlamıştır.

1.1.4 Dördüncü dalga feminizm

2008'li yıllarda sosyal ağların yaygınlaşması ve akıllı telefonlar için bir uygulama olarak geliştirilmesiyle feminist hareket dijital alanda kendine yer açmıştır. Dijital ortamlarda gerçekleştirilen feminist aktivist hareketler, dördüncü dalga feminizm olarak çalışmalarda yer bulmuştur. Munro'ya (2013) göre dördüncü dalganın temel iddiası sosyal ağların cinsiyetçilik ya da kadın düşmanlığına karşı meydan okunabilecek bir *çağrı kültürü* yaratmasıdır. Toplumların sosyal morfolojisini oluşturan bu ağlar yenilikler oluşturarak, dinamik, açık ve toplumsal örgütlenme için uygun bir sistem sağlayarak, kadınları organize ederek, dünya çapında feminist toplulukların kurulmasına olanak sağlamaktadır (Castells, 2000, s. 623). Dördüncü dalga feminist hareketin dijital ağlardaki söylemleri ve eylemleri, yalnızca kadın hareketi üzerinde yoğunlaşmamıştır. Transfobi, ırkçılık, emperyalizm, homofobi, sömürgeleştirme, heteroseksizm, neo-liberalizm ve ataerkiye karşı olma dördüncü dalga feminist hareketin mücadele alanlarıdır. En büyük avantajı erişebilirlik olan dördüncü dalga, örgütlenme aracı olarak sosyal medya araçlarını etkili ve yaratıcı bir biçimde kullanmaktadır.

We Are Social ve Hootsuite tarafından İnternet ve sosyal medya kullanıma ilişkin sayısal verilerin yer aldığı *Digital 2021 in Turkey* adıyla yayınlanan rapora göre; 25-44 yaş arasındaki kadınlar diğer yaş grubundaki kadınlara oranla sosyal ağları etkin bir şekilde kullanmaktadır (We Are Social and Hootsuit, 2021). We Are Social ve Hootsuit'in 2021 raporuna göre dijital ortamlarda gerçekleştirilen dördüncü dalga feminist hareketin kullanıcılarının çoğunluğunu y⁴ (milenyum) ve z⁵ kuşağı kadınların oluşturduğu söylenebilir. Çevrimiçi ve çevrimdışı yaşamlarını birleştiren kadınları feminist aktivizme dahil etmenin yolu sosyal ağlarla mümkündür. İnternet çağında doğan bu kadınlar, kendi ebeveynlerine kıyasla farklı kültürden insanlarla daha fazla ortak noktaya sahiptir. Bu özelliği dördüncü dalganın uluslararası bir hareket olmasını imkân sağlamaktadır. Segerberg ve Bennet, sosyal medyanın, çevrimiçi mobilizasyon için nasıl bir araç olarak hizmet ettiğini açıklayan ve eylemde bulunmak zorunda olmayan bağlanma eylemciliği yaklaşımını teorikleştirmiştir. Buna göre yapılan etkinlik yalnızca çevrimiçi olursa bu bir bağ eylemi olarak; çevrimiçi başlayıp sokaklarda eyleme yol açarsa kolektif eylem olarak tanımlanmaktadır (Kowalska, 2017, s. 14). Toplu eyleme yol açan bağ eylemleri örgütlenmeyi kolaylaştırarak, ücretsiz ve hızlı bir şekilde hedef kitleye ulaşarak, onları bağlayarak hızlı bir şekilde enformasyon akışını sağlamaktadır.

Kişisel olan politiktir ikinci dalga feminist hareketin söylemine uygun olarak, dijital çağda insanlar deneyimlerini kişisel sosyal medya profillerinden yayımlamaktadır. Paylaşılan içeriklerin bir başka kişi tarafından yayımlanması, e-dilekçe kampanyaları düzenlenmesi, insanların kişisel hesaplarından harekete geçmesi, organize olması üçüncü dalganın vurgulanan *siyasal olan kişiseldir* söylemiyle örtüşmektedir. (Aitken, 2017, s. 6). Dördüncü dalga kendinden önceki dalgaları da kapsayarak çevrimiçi kamusal bir alan inşa etmiştir. Cochrane (2013), fiziksel alanlardan daha az engelle karşılaşılan kişilerin çatışma ve şiddet tehdidinin sokaklara/meydanlara nazaran daha az olması nedeniyle çevrimiçi ortamlardaki katılım oranının çevrimdışı ortamlara oranla daha yüksek olduğunu savunmaktadır (aktaran, Aitken, 2017, s.6). Aynı zamanda sosyal ağlarda anonim olabilme özelliğiyle kişiler kimliklerini gizleyebilmektedir. Toplumsal hayatta görünmez olan, sesleri

⁴ 1981-2000 yılları arasında doğmuş "İnternet kuşağı" olarak da adlandırılan kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır (Düzgün, 2020, s.222).

⁵ 2001- 2021 yılları arasında teknolojiyle iç içe doğmuş kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır (Düzgün, 2020, 224).

duyulmayan, öteki konumunda olan insanlar, dijital araçlarla seslerini yetkili kişi ve kurumlara ulaştırabilmekte ve kendilerini görünür kılmaktadır.

Dijital ortamlarda dinamik bir mevcudiyetle ortaya çıkan dördüncü dalga feminist hareket kişilerin ırk, sınıf, yaş ve cinsel yönelim alanında kaldığı baskıları diğer dalgalara nazaran daha iyi kavramaktadır (Gaag, 2018, s.36). Bu dalgayı diğer dalgalardan ayıran özelliği ise çağdaş feministlerin seslerini duyurmak için dijital kanalları kullanma şeklidir. Kendinden önceki feminist hareketi daha güçlü biçimde kavrayan bu dalga, feminist hareketin demokratikleşmesine olanak sağlamıştır. Dijital araçlara erişimi olan herkese harekete katılma olanağı ve patriarkaya karşı mücadele etme imkânı vermektedir.

1.2 Türkiye’de Feminist Hareketin Tarihsel Gelişimi

İslamiyet’ten önceki dönemlerde Türk kadınının toplumsal yaşamdaki rolü diğer medeniyetlerle mukayese edildiğinde kadına verilen hakların ve değerinin önemi yadsınamamaktadır. Bu dönemde kadın-erkek eşitliği önem arz etmekte, devlet işlerinde, savaşta, diplomatik ilişkilerde, toplumsal yaşamda kadınlar her daim eşlerinin yanında yer almıştır (Seven ve Engin, 2007, s. 178). Ziya Gökalp (1976), *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde eski Türk toplum yapısında kadının da erkek kadar haklara sahip olduğunu, “...Binicilik, silâhşörlük, kahramanlık Türk erkekleri kadar Türk kadınlarında da vardı. Kadınlar, doğrudan doğruya hükümdar, kale muhafızı, vali ve elçi olabilirlerdi. Alelâde ailelerde de ev ortaklaşa, karı ile kocanın ikisine aitti.” düşünceleriyle ifade ederek feminizm ideolojisinin eski Türk toplum yapısındaki önemine dikkat çekmektedir.

Fethedilen topraklardaki kültürün etkisi ve İslamiyet’in kabulü, Türk toplumunda kadının yeri ve öneminde olumsuz değişiklikler medyana getirmiştir. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu döneminde çeşitli zamanlarda çıkarılan fermanlarla kadınların sokağa çıkmaları sınırlandırmış ya da tamamen yasaklamıştır. Eğitim hakkından yoksun bırakılan, şahitliği erkeğe göre yarı değerde kabul edilen, mirastan eşit pay alamayan kadınlar Osmanlı döneminde öteki olarak konumlandırılmıştır (Oral, 2017).

Osmanlı’da kadınlar, Tanzimat dönemine (1839-1876) kadar ev yaşamıyla sınırlandırılmış eş ve anne rolleriyle toplumsal yaşamda yer almıştır. Tanzimat döneminin getirdiği modernleşme rüzgarı ve toplumsal hayatta yapılan reformların

etkisiyle yaşanan dönüşümde kadınların sorunları çözüme ulaşmamış olsa da kadınlar ilk defa kendilerini ifade etme imkânına sahip olmuştur. Bu dönemde kadınlar siyaset, ekonomi, eğitim, din hukuk, fen gibi alanlarda neden ikincil konumda olduklarını sorgulamaya başlamış ve hak arayışına girmiştir. Bu sorgulama, feminist hareket adına ilk kazanım olmuştur (Taş, 2019, s. 44).

Tanzimat'la filizlenen kadın hareketi, II. Meşrutiyetle (1908-1920) birlikte devam etmiştir. Bu dönemde her ne kadar kadınlar toplumsal hayatta eşitlik talep etse de feminist hareket daha çok aydın, üst sınıfa mensup kadınlar tarafından ilgi odağı olmuştur. Meşrutiyetin meydana getirdiği özgürlük ortamı sayesinde feministler bu dönemde taleplerini duyurmak için Terakki, İkdam, Millet gibi gazetelerde makalelerini yayımlamış ve Mürüvvet, Demet, Kadın ve Kadınlar Dünyası, Hanımlara Mahsus Gazete gibi birçok dergi ve gazete çıkarmıştır. Aynı zamanda feministler tarafından bu dönemde yardım, eğitim, mesleki yeterlilik sağlama amaçlı ve siyasi temelli dernekler kurulmuştur (Budak, 2018, s. 41). Yayımlanan makale, bildiri ve açılan derneklerle kadınlar hak arayışlarını görünür kılarak daha çok kadının bilinçlenmesini ve feminist mücadelenin ivme kazanmasını sağlamıştır.

I.Dünya Savaşı döneminde (1914-1918) savaş koşullarında erkeğin tüm rollerini üstlenen kadının, savaşın son bulmasıyla toplumsal yaşamdaki statüsü ve siyasi haklarını belirleme yetkisi kendisinde olmamıştır. Cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Atatürk'ün kadına verdiği değer sayesinde kadın hareketi, Cumhuriyet döneminde belirli haklar elde etmiştir. 1926 yılında Medeni Kanun'un kabulüyle tek eşlilik, boşanma ve velayette eşitlik; 1930'da yerel seçimlerde oy kullanma; 1934'te seçme ve seçilme hakkı kadınlara tanınmıştır. 1935 yılında ise 18 kadın TBMM 'ye girmiştir. Bu dönemde de Osmanlı'da olduğu gibi dergiler ve gazetelerde kadın haklarını ele alan makaleler yazılmıştır (KA-DER, 2017).

Mecliste yer alan kadınlar eşitsizliğe dair söylemlerde bulunmamış, kadın mücadelesi bu süreçte kazanılan sınırlı haklarla bir nevi duraksama dönemine girmiştir. Birleşmiş Milletlerce Kadın On Yılı olarak kabul edilen 1975-1985 tarihlerinde kadın hareketi yeniden ivme kazanmıştır. Bu süreçte Dünya Kadın Konferansı yapılmış, kadınların konumlarının değiştirilme ve iyileştirilmesine yönelik üç uluslararası belge yayımlanmıştır. Yayımlanan bu belgelerden Ayrımcılık Sözleşmesi, 1980 sonrası Türkiye'de ilk kitlesel kadın hareketinin başlangıcı olmuştur. Kadınların tüm haklardan vatandaş olarak eşit olarak yararlanabilmesi adına

sözleşmedeki konuların yerine getirilmesi için bir dilekçe düzenlenerek meclise sunulmuştur. Bununla birlikte bu dönemde, kadına şiddete tepki çekmek için Dayaña Karşı Yürüyüş, cinsel tacize karşı Mor İğne kampanyaları düzenlenmiştir. Kadını ötekileştiren, ikincil konumda olmasına neden olan, kadının çalışmasını *kocasının* iznine bağlayan yasal düzenlemeleri protesto etmek amacıyla da birçok sokak eylemleri düzenlenmiştir (Arat, 2017, s. 85-89). Bu yıllar kadın sorununun hep odakta olduğu bir dönem olmuştur.

1990'lara gelindiğinde Türkiye'de feminist hareketin mücadele alanı sadece kadını kamusal alanda var etmek değil, kamusal alanı cinslerin eşitliği yönünde dönüşüme uğratarak ataerkil düzeni bozmak ve kadınlara, kadınlık bilincini aşılacak olmuştur (Kara, 2006, s. 1). Bu yıllarda kadınların eğitilmesi, kendilerini geliştirmesi için birçok kurum ve kuruluş açılmıştır. Açılan kurum ve kuruluşlarından bazıları şunlardır:

- 1989 yılında İstanbul Üniversitesi bünyesinde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin ilki açılmıştır. Sonraki dönemlerde aynı üniversitede, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı*'da yüksek lisans eğitimi vermeye başlanmıştır (Kolay, 2015, s. 9).
- 1990 yılında Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı⁶ kuruldu (Mor Çatı, 2021).
- 1990 yılında İstanbul'da ilk Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi kuruldu (Kadın Eserleri Kütüphanesi, 2020).
- 1991 yılında Başbakanlığa bağlı olarak Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) kuruldu (Çiltaş, 2019, s.30).
- 1994 yılında Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nde, kadınlara hukuki ve psikolojik danışmanlık, girişimcilik alanlarında hizmet vermek amacıyla Bilgi Başvuru Bankası kuruldu (KADEM, 2021).

⁶ Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı odağında kadına yönelik şiddet olan feministler tarafından kurulmuştur.

- 1995 yılında İstanbul Barosu Kadın Hukuku Komisyonu, 1999 yılında bu komisyon tarafından İstanbul Barosu Kadın Hakları Uygulama Merkezi açıldı (İstanbul Barosu, 2021).
- 1995 yılında gerçekleştirilen IV. Dünya Kadın Konferansında alınan kararların akabinde Ankara, Hacettepe, Gazi, İstanbul, Marmara, Çukurova, Ege, Gaziantep, Mersin, Yüzüncü Yıl, Eskişehir, ODTÜ, Çankaya ve Atılım Üniversiteleri olmak üzere 14 üniversitede kadın sorunları ile ilgili araştırma ve uygulama merkezleri açıldı (Özvarış ve Akın, 2003).
- 1995 yılında bölgedeki kadınların durumunu iyileştirmek amacıyla Şanlıurfa'da, Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından açıldı (KADEM, 2021).
- 1996 yılında Uçan Süpürge Vakfı⁷ kuruldu (Uçan Süpürge, 2021).
- 1996 yılında KSGM koordinasyonunda, gönüllü kadın kuruluşların katılımıyla eğitim, sağlık, hukuk ve istihdam kurulları oluşturuldu (KADEM, 2021).
- 1997 yılında Kadın Adayları Eğitim ve Destekleme Derneği (KA-DER) kuruldu (Kolay, 2015, s. 11).
- 1998 yılında Ankara Adliyesinde şiddete maruz kalan kadınlara hukuki ve psikolojik yardım amacıyla Ankara Barosu Kadın Hukuku Komisyonu tarafından Kadın Danışma Merkezi kuruldu (Sarihan, Dayı ve Çelikyürek, 2001, s. 8).

2000'li yıllarda dijital araç ve uygulamalarda yaşanan gelişmeler örgütlenen ve aktivist eylemler için yeni çerçeveler oluşturan feminist kurum ve kuruluşları da etkilemiştir. Hayatın her alanında gerçekleşen dijital gelişmelerle alternatif kamusal bir alan oluşturan dijital araç ve uygulamaları, Türkiye'deki birçok feminist aktivist çağa uygun bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Tarihsel süreçte kadın sorunlarını

⁷ Uçan Süpürge Vakfı Ankara'da bir grup tarafından kadın örgütlenmeleri ve kadın hareketine duyarlı kişiler arasında iletişim, koordinasyon, dayanışma sağlamak ve ulusal-uluslararası bir iletişim ağı oluşturmak amacıyla kurulmuştur.

iyileştirmeyi odak noktası yapan feminist hareket, söylemlerini ve eylemlerini genişleterek mücadele alanını kadın sorunun ötesine taşımıştır. Ortak politikalar etrafında örgütlenen feministler dijital ortamlarda üretilen içeriklerle sosyal ağlar üzerinden örgütlenerek seslerini sadece ulusal değil uluslararası ölçekte dijital araç ve uygulamaları kullanarak duyurabilme imkânına sahip olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL FEMİNİZM

2.1 Dijital Aktivizm Kavramı

Genel olarak aktivizm, var olan düzendeki eşitsizliklerle başa çıkmak, toplumsal dönüşüme destek olmak ya da muhalefet olmak amacıyla daha iyi bir dünya düzeni yaratmak isteyen aktivistlerin çabalarıdır (Ricketts, 2012, s. 6). Türkçe karşılığı etkinlik olan kavram, Türkçe alanyazında aktivizm olarak kullanılmaya devam etmektedir. Bununla beraber Türk Dil Kurumu (TDK, 2020) tarafından “insan hayatı ve düşüncesinde başlıca gerçekliğin etki ve eylem olduğunu öne süren öğreti ve dünya görüşü” şeklinde tanımlanmaktadır. Dijital aktivizm terimi ise dijital ağ yapısını ve araçları kullanan aktivist faaliyetlerin tümü olarak açıklanabilir.

Dijital aktivizmde kullanılan dijital araç ve uygulamalarının çeşitliliği nedeniyle dijital aktivizmin terminolojisinde de görüş birliğine varılamamaktadır. Dijital aktivizmi karşılamak için kullanılan birçok terim sosyal bilimler alanında kullanılmaktadır. Örneğin, “siber aktivizm”, “çevrimiçi örgütlenme”, “çevrimiçi aktivizm”, “e-savunma”, “e-aktivizm” gibi terimler dijital aktivizm kavramı yerine tercih edilmektedir (Joyce, 2010, s. 1). Ancak diğer terimlere oranla geniş kapsamı nedeniyle dijital aktivizm terimi, sosyal bilimler alanında birçok araştırmacının tercih ettiği bir kavram olarak çalışmalarda yer almaktadır.

Farklı kullanım odağındaki konulara ve sorunlara göre şekillenen dijital aktivizm kavramının yerine kullanılan her bir terimi Mary Joyce (2010), “Digital Activism Decoded The New Mechanics of Change” adlı kitabında içerdikleri anlamlara göre ele alarak kavramların kapsamlılık ölçütünü tartışmaktadır. Joyce’a göre siber aktivizm, çevrimiçi örgütlenme ve çevrimiçi aktivizm sadece İnternet tabanlı aktivizm eylemlerini kapsamaktadır. Dijital bir araç olan ancak çevrimdışı olarak da içeriklerin dağıtımına imkân sağlayan cep telefonları üzerinden gerçekleştirilen aktivist eylemler için bu terimlerin kullanımı elverişli olmamaktadır. Benzer şekilde, e-aktivizm ve e-savunma terimlerindeki “e” elektronik anlamına gelmekte ve e-posta kelimesinden dijital kampanya uygulamaları için türetilmiştir.

Dijital aktivizm terimi, hem donanım hem de yazılım altyapısına atıfta bulunurken siber aktivizm ve çevrimiçi aktivizm İnterneti, e-aktivizm ve e-savunma ise elektronik cihazları içermektedir. Dijital aktivizm bağlam olarak hem aktivist

eylemlerde kullanılan dijital araçlar hem de bu araçların kullanıldığı ekonomik, toplumsal ve siyasal unsurları ifade etmektedir. Dijital aktivizmin fiziki altyapısını oluşturan ağ, kod, uygulama ve araçların nasıl kullanılacağı, ekonomik, sosyal ve siyasal faktörlerle aktivistlerin bu teknolojileri kullanım farklılıklarına göre değişmektedir (Joyce, 2010, s.1).

Dijital aktivizm kavramı yerine kullanılan birçok terim olduğu gibi aynı zamanda bu kavram için araştırmacılar tarafından pek çok farklı tanımlamalar oluşturulmuştur. Fuentes (2014) dijital aktivizmi İnternet ve dijital ortamları toplumsal seferberlik ve siyasal eylem için kilit platformlar olarak kullanan aktivizm biçimi olarak ifade etmektedir. Karatzogianni (2015) dijital aktivizmi, devlet dışındaki sivil toplumu oluşturan bireylerin ya da grupların kitlesel bir hareket oluşturmak veya toplumsal dönüşümü amaçlayan siyasal katılım, etkinlik ve protestolarının dijital ağlar üzerinden gerçekleştirilmesi olarak tanımlamaktadır. Ricketts'e (2012) göre bu terim aktivistlerin dijital ağların gücünü kullanma biçimlerini ifade ederken aynı zamanda dijital aktivizmi geleneksel aktivizmden (sokak eylemleri, posta, grafiti çizimleri vb.) ayırt etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Tani (2019) dijital aktivizmi “sivil toplumun yönetim süreçlerine katılmak amacıyla İnternet destekli dijital platformlar ve cep telefonları aracılığıyla yürüttükleri kampanyalar, eylemler ve aktiviteler” olarak açıklarken Karagöz (2013) eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirme yaparak bu terimin İnternet ve aktivizm arasındaki ilişkilerin yalnızca bir boyutunu kapsadığını düşünmektedir. Karagöz'e (2013) göre günümüzde İnterneti kullanmayan aktivizm faaliyetleri pek mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle ilerleyen süreçte dijital aktivizm kavramı yerine dijital teknolojileri de kapsayan, onunla özdeşleşen *aktivizm* kavramının kullanılmasının yeterli olacağını ve aktivizmin genel olarak dijital bir boyutu kapsayacağını savunmaktadır.

Zaman içinde farklı kavramlar ve argümanlarla tanımlanan dijital aktivizm kavramı için kişilerin dijital araç ve uygulamalar üzerinden düşünce, duygu ve isteklerini aktarmak; farkındalık oluşturmak, toplumsal dönüşümü sağlamak amacıyla demokrasiye katılım biçimi şeklinde bir tanımlama yapılabilir. Araştırmacıların farklı tanımlamalarla ifade ettiği dijital aktivizm terimi için zamanla bu kavramın olumlu/olumsuz taraflarına dair farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

Sivitanides (2011) dijital aktivizmi iyimser, kötümser ve tutarlılar olmak üzere üç bakış açısıyla ele almaktadır. İlk iki kategori, dijital teknolojilerin siyasi gücün dağılımını değiştirme potansiyeli hakkında pozitif ya da negatif bir perspektife sahiptir. İyimserler, dijital aktivizmin var olan siyasi düzeni dönüştüreceğine ve insanları güçlendireceğine inanırken kötümserler, dijital teknolojinin anti-demokratik yollarla kontrol altına alınabileceğine ve kaosu teşvik etmek amacıyla kullanılabilmesine inanmaktadır. İki bakış açısı da teknolojinin toplumsal değişim üzerinde bir etkisi olacağına inanmaktadır. Teknolojinin sağladığı kolaylıklarla hızlı ve gayri merkezi örgütlenebilme, eylemler için küresel ölçekte iletişim kanallarını kullanabilme, anonimleştirme ve demokrasiye doğrudan katılım imkânı iyimser bakış açısına sahip olanlar için olumlu özellikler olarak görülmektedir. Kötümserler ise bu olanakların belirli bir erk tarafından kontrol altına alınmasının muhtemel olduğunu ve bu teknolojilerin toplumsal dönüşüm için bir araç olmayacağını, baskıcı yönetimlerin ya da kötü niyetli kişilerce ele geçirilmesiyle büyük kaoslara yol açabileceğini savunmaktadır. Tutarlılar ise dijital teknolojilerin ne iyimserlerin beklentisi kadar büyük bir dönüşüm sağlayabileceğini ne de kötümserler kadar negatif bir etki edeceğini düşünmemektedir. Teknolojinin, sunduğu imkânlarla etkili bir araç olabileceğini ancak var olan siyasi güç dağılımlarının devam edeceğini savunmaktadırlar.

Sivitanides (2011) dijital ortamlarda gerçekleştirilen aktivizm faaliyetlerini üç farklı bakış açısıyla ele alırken bazı araştırmacılar dijital aktivizmin olumlu/olumsuz taraflarını tek bir bakış açısıyla ele alarak çalışmalarında yorumlamıştır. Dijital ortamların aktivizm eylemlerine getirdiği yeniliklere odaklanan Yochai Benkler, Clay Shirky ve Graeme Kirkpatrick gibi araştırmacılar dijital aktivizmin iyimser bakış açısını savunmaktadır. Benkler'e göre ağa bağlı olan dijital dünyanın doğası hiyerarşik güç dengelerinde değişim yaratabilir ve bu düzende ötekileştirilmiş kesimde olanların harekete geçmesini sağlayarak yeni bir gücün muhalif olmasına imkân sağlayabilir. Dolayısıyla dijital ağlar çevrimdışı yaşantımızla iç içe geçtikçe gerçek dünyadaki gücün dağılımı da değişime uğrayabilir (Sivitanides, 2011, s.4). İyimser perspektif, sıradan kişilere farkındalık yaratma olanağı veren bu teknolojiyi adil ve eşitlikçi bir geleceğin inşası için bir fırsat olarak değerlendirmektedir.

Kötümser perspektifin en tanınmış savunucularından olan Morozov (2011), siber ütopyacılar olarak nitelendirdiği iyimserlerin, otoriter hükümetlerin İnterneti

hangi yönde koordine edeceğini, gözetim ve sansür sistemlerini nasıl kullanacağını tahmin edemediklerini “The Net Delusion: The Dark Side of the Internet Freedom” adlı kitabında ileri sürmektedir. Morozov’a göre bunu öngörmeyen iyimserler, sosyal ağlarla harekete geçerek toplumsal düzende bir dönüşüm sağlayabilecekleri ütopyik bir düşünceyle dijital ortamın dezavantajını görmeyi reddetmektedir. Morozov, sosyal ağlarda aktivist faaliyetlerde bulunan kişilerin etkilerinin sadece dijital ağlarla sınırlı kaldığını, geleneksel aktivizm adına herhangi bir eylemde bulunmadıklarını, dijital aktivizmin sadece sanal ortamla sınırlı kaldığını savunmaktadır. Yalnızca dijital ortamlarda sınırlı kalan aktivizmi ise siyasi ve toplumsal etkisi olmayan ancak kişiyi mutlu hissettiren bir çevrimiçi aktivizm türü olan *slacktivism* şeklinde tanımlamaktadır (Morozov, 2009).

İyimser ve kötümser yaklaşımın tek taraflı düşünce yapısını benimsemeyen tutarlılar, dijital teknolojinin beraberinde getirdiği yeniliklere belirli konularda olumlu yaklaşırken belirli konularda eleştirel bir bakış açısı geliştirmektedir. Gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki teknolojiye erişim imkânının eşit ve adil olmaması, sosyal ağlarda kültür, dil, din, ırk tabanlı ayrımcılığın yapılması, siyasin erkin İnternete sansür ve kısıtlama getirmesi dijital aktivizmin gerçekleşmesine manidir. Ancak bununla beraber dijital alanın uluslararası ölçekte seferberlik becerisi, her kesimden insana açık olması, maliyetinin geleneksel yöntemlere göre ucuz olması, hızlı ve etkileşimsellik özellikleri ise aktivizmin gerçekleşmesine adına etkili yöntemlerdir (Tani, 2018, s. 63).

Dijital aktivizm kavramının yerine kullanılan birçok terim, farklı araştırmacılar tarafından yapılan farklı tanımlar, olumlu ya da olumsuz bakış açılarının nedeni, dijital araç ve uygulamaların çeşitliliği ve dijital aktivist eylemlerin gerçekleştiği ülkelerin toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Hangi kavramın daha kullanışlı, hangi tanımlamanın daha kapsamlı ya da hangi bakış açısının doğru olduğu tartışıldığında her bir düşüncenin haklı olduğu önemli noktalar mevcuttur. Her ne kadar dijital olanaklar iktidarın elinde bir güç olsa da baskıcı rejimlere karşı muhalif olmak, sansürü protesto etmek için kullanılan teknolojilerin dijital aktivizm adına önemli bir araç olduğu göz ardı edilmemelidir.

2.1.1 Dijital aktivizmin tarihsel seyri

İnternetin öncüsü olarak bilinen ARPANET'in 1970'lerde ABD savunma araştırma ağı olarak ortaya çıkmasından bu yana dijital ve elektronik iletişim biçimleri hızla genişlemiştir (Ricketts, 2012, s. 187). 15 bilgisayarın birbirine bağlı olduğu bir ağ olan ve kişisel kullanıcılara kapalı olan ARPANET'in amacı ülke savunmasında birbirine bağlı olan bilgisayarlar aracılığıyla iletişimin koordine edilmesi idi (İnceoğlu, Çoban, 2015, s.36). Ancak araştırmacılar, ARPANET'in günümüzde e- postanın öncüsü olan *ağ posta sistemini* yalnızca araştırmaları tartışmak için kullanmamıştır. Ağ posta sistemi Vietnam Savaşı'na karşı mesajların dağıtılmasında katkıda bulunmuş ve Watergate skandalı hakkındaki farklı düşüncelere ev sahipliği yaparak nihayetinde başkan Richard Nixon'ın istifasında önemli bir role sahip olmuştur. Yaşanan olaylar zinciriyle tasarım amacından saptırılan ARPANET için istenmeyen sonuçlar doğurduğu söylenebilir (Scholz, 2010, s.17-18) Kurulduğu andan itibaren İnternetin ve dijital teknolojilerin kişileri örgütlenmeye ve toplumsal hareketleri güçlendirmeye yardımcı olduğunu söylenebilmektedir.

ARPANET'le başlayan dijital aktivizm serüveni, 1991 yılında Ulusal Bilim Vakfı tarafından ARPANET'in devralınmasıyla birlikte kamuya açık hale getirilmiştir. Karatzogianni, yaşanan teknolojik gelişmeler doğrultusunda dijital aktivizmin tarihsel sürecini dört dalga şeklinde ele almıştır. Karatzogianni'ye (2015) göre ilk dalga 1994-2001 yılları sürecinde geçen zaman dilimini kapsamaktadır. Bu süreçteki en önemli gelişmelerden biri olan Tim Berners Lee tarafından 1991 yılında Dünya Çapında Ağ'ın (World Wide Web-www) icat edilmesiyle çoklu yayın ortamları kurulmuştur. Kullanıcıların çevrimiçi yazılım ve kaynakları kullanmasıyla politik, ticari ve toplumsal yapıyı kuşatan bu ağ sistemi hızlı bir şekilde etkisini göstermiştir.

İkinci dalga 2001-2007 yıllarını kapsamaktadır. El Kaide'nin ABD'deki İkiz Kuleler'e saldırı haberi, yalnızca geleneksel iletişim kanallarıyla değil yeni bir iletişim kanalı olan İnternet üzerinden de uluslararası ölçekte haber akışı sağlanmıştır. İzleyici kitlesi artan İnternetin kamusal alan üzerindeki etkisi arttıkça dünyada yaşanan politik ve ekonomik olaylara tepki de aynı oranda baş göstermiştir. Irak ve Afganistan

savaşlarına karşı, Estonya'daki siber savaşa⁸ ve 2006'daki Lübnan savaşı⁹ yönelik aktivizm faaliyetleri, dijital teknolojilerle yoğun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. 2008-2010 yılları arasındaki zaman dilimini kapsayan üçüncü dalga, bilgi ve iletişim teknolojilerinin siyasi yaşamda etkili bir role sahip olduğu süreci kapsamaktadır. 2008 yılında Amerikan başkanlık seçimlerinde aday olan Barack Obama, başkanlık seçimlerini kazanmak için sosyal medya aktivizminin etkisini kullanmıştır. Aynı zamanda dijital araç ve uygulamaların siyasi arenayla harmanlandığı ve siyasal alanda belirleyici unsur olduğu ilk örneklerden biri olduğu söylenebilir (Karatzogianni, 2015, s. 4-5). Yine bu dönemde gerçekleşen İsrail-Gazze çatışmasında İsrail'in tüm yayın kuruluşlarını bölgeden men etmesinden dolayı yeni iletişim teknolojileri bu savaşta uluslararası bilgi ve haber akışını sağlamıştır. Savaşla ilgili gelişmeler sosyal medya aracılığıyla kamuoyuna aktarılmıştır (Scholz, 2010, s. 29).

Dijital aktivizm son aşaması olan dördüncü dalga ise 2010 yılından 2014 yılına kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır. 2010 yılında Wikileaks belgelerinin sızdırılması, anonim hacktivizmin desteklenmesi, Mena bölgesindeki Arap Baharı olarak isimlendirilen protestoların gerçekleştirilmesi, 2011'de Wall Street'i İşgal Et (Occupy Wall Street) toplumsal hareketinin ortaya çıkması ve 2014 yılında gerçekleşen Hong Kong protestoları bu dönemi şekillendirmiştir. Aynı dönemde Portekiz, İspanya, Brezilya, Türkiye, Nijerya, Hindistan gibi çeşitli ülkelerde feminizm, LGBTİQ+, çevre ve gıda politikası üzerine çeşitli dijital aktivizm faaliyetleri yürütülmüştür (Karatzogianni, 2015, s. 4-5). Gerçekleşen dijital aktivizm etkinliklerinin, yeni iletişim teknolojileri sayesinde belirli bir coğrafyayla sınırlı olmaması, çevrimiçi ortamdaki toplulukların istedikleri zaman ortak bir mekânda bir araya seri bir şekilde gelmesi, dijital ağlardaki faaliyetlerin niceliğini güçlendirmektedir.

Dijital aktivizmin en iyi bilinen ve öne çıkan örneklerinden biri, Seattle Savaşı olarak anılan, 1999 yılında Amerika'nın Seattle şehrinde Dünya Ticaret Örgütü toplantısına karşı gerçekleştirilen protestolardır. Bu olaylar sırasında aktivistlerin, eylemleri koordine etmek için cep telefonlarının kısa mesaj servisini kullanması ve e-

⁸ 27 Nisan 2007 yılında Avrupa'da e-devlet uygulamasına geçen öncü devletlerden olan Estonya'nın birçok önemli kuruluşu siber saldırılara maruz kalmıştır. Bu kuruluşların web sitelerine aynı anda binlerce giriş yapılarak hizmet sağlayıcılar devre dışı bırakılmıştır.

⁹ 2006 İsrail- Lübnan Savaşı, Hizbullah'ın askeri kanadıyla İsrail Silahlı Kuvvetler arasında Lübnan toprakları ve İsrail'in kuzeyinde gerçekleşen silahlı çatışmadır. Hizbullah bu süreçte medyayı siyasi bir araç olarak kullanmıştır. Sosyal medya hesaplarını savaş süresince aktif olarak kullanmıştır.

postayla bilgi akışını sağlamaları dijital aktivizm araçlarının, düşünceleri hayata geçirme ve organize olmada ne kadar güçlü olduğunu gösterdiği söylenebilir (Ricketts, 2012, s. 187-188). Bununla birlikte Seattle eylemlerinin dijital araçlar vasıtasıyla iletişim kurularak organize edilmesi ve gösteriler sırasında herkesin kullanabileceği açık forumlar, panellerle seminerler düzenlenmesi, her kesimden binlerce insanın eyleme katılmasına olanak sağlamıştır. Seattle eylemleri İnternet aracılığıyla kapsamlı bir şekilde örgütlenen ilk aktivist hareketlerden biri olarak kabul edilmektedir. Eylemler sırasında bir grup aktivist tarafından kurulan Indymedia (Bağımsız Medya Merkezi) adlı dijital yayın ağı eylemcilerin deneyimlerini paylaşabilecekleri, fikirlerini tartışabilecekleri, sosyal ve politik değişim için öneriler sunabilecekleri alternatif bir medya aracı haline gelmiştir. (Kavada, 2010, s. 101-103).

Günümüz aktivist hareketlerinin hızlı ve etkili bir şekilde kitlesel bir harekete dönüştürülmesi, esnek ve merkezi olmayan bir iletişim yapısı sunan yeni iletişim teknolojilerinin aracılığıyla gerçekleştiği ifade edilebilir (Kavada, 2010, s. 101). Pek çok farklı kişi ve gruba ulaşma imkânı sağlayan sosyal ağlar, etkileşimli ve anlık akış hızıyla post-modern bir agora işlevi görmektedir. Zaman içinde gelişen İnternetle birlikte ortaya çıkan dijital araç ve uygulamalar, toplumsal hareketlerle iç içe geçerek gündemi belirleyen yerel ve ulusal düzeyde yaşanan toplumsal olayların ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve kişilere daha kapsamlı bir bakış açısı sunmuştur (Kar ve Kesim, 2015, s. 157-158).

2.1.2 Dijital aktivizm eylem biçimleri

Dijital teknolojiler vasıtasıyla gerçekleştirilen aktivizm faaliyetleri, aktivistlerin amaçları ve kullanmayı tercih ettikleri araç ve uygulamalara bağlı olarak şekillenmektedir. Aktivistlerin tercih ettikleri dijital uygulamalar değişkenlik gösterebileceği gibi var olan araçlar da gereksinimler ve teknolojik imkânlar çerçevesinde aktivist eylemlere uyarlanabilmektedir. Erben (2019) *Aktivizmin Dijital Dönüşümü* adlı çalışmasında, dijital aktivizm eylemlerini kapsamlı bir şekilde ele almıştır. On başlık olarak sınıflandırdığı eylemler içerik üretimi, metaseslendirme, e-dilekçe/dijital imza kampanyaları, toplumsal etiketleme/hashtag aktivizmi, dijital

kültür karıştırma, dijital haritalama, dijital ağ haritalama, dijital bilgi/haber sızdırma, “hacktivism¹⁰” ve “slacktivism¹¹” şeklindedir.

İçerik üretimi, kullanıcıların kişisel alanlarına göre fikir üretmesi ve bu fikirleri yazılı ve görsel içerik oluşturarak dijital teknolojiler aracılığıyla erişilebilir hale getirme sürecidir. Oluşturulan dijital içeriklerle çevrimiçi dünyaya katkıda bulunan kişiler, düşüncelerini aracısız bir şekilde paylaşabilmektedir. Ustakara’ya (2014) göre küreselleşmenin simgesi olan internet, gün geçtikçe kazandığı yeni özelliklerle dinamik bir yapıya sahip olurken zaman ve mekân sınırlarını ortadan kaldırmakta, aynı zamanda da erişimin küresel ölçekte olmasına imkân vermektedir. Böylelikle İnternet kullanıcılara ürettikleri içeriklerle kendilerini gerçekleştirme ve ifade etme gücü vermektedir.

Meta-seslendirme (Metavoicing), George ve Leidner (2019) tarafından “başkası tarafından oluşturulan bir sosyal medya gönderisini paylaşmak, başka bir kişinin gönderisini yeniden yayımlamak ve yorumlamak” olarak tanımlanmaktadır. İlk olarak Majchrzak, Faraj, Kane ve Azad (2013) tarafından açıklanan meta-seslendirme, internetin *yankı odasını* oluşturmaktadır. Bir gönderiyi beğenmek, oylamak, içeriğe yorum yazmak, yazılan yorumla birlikte gönderiyi tekrar yayımlamak, bir profili beğenmek vb. eylemlerle kişi, yalnızca kendini ifade etmekle kalmamakta, aynı zamanda çevrimiçi içeriğe katkıda bulunarak başka kişilerin haberdar olmasını sağlayarak yerel boyuttaki bir olayı küresele, küresel ölçekteki bir olayın da yerel ölçekte bilinmesine olanak tanımaktadır. Bir başka deyişle meta-seslendirme çevrimiçi ağların büyümesinde ve dijital aktivist eylemlerin genişlemesinde büyük bir rol oynamaktadır.

E-dilekçe/Dijital İmza Kampanyaları, “bir dileği bildirmek için resmi makamlara sunulan, imzalı ve adresli, pullu veya puluz yazı” dilekçe olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). E- dilekçe kağıt temelli dilekçelerin dijital uyarlaması olarak görülebilir. İnternet erişimine sahip kişiler, bir konu hakkında dijital imza kampanyası başlatabilir ya da var olan bir kampanyayı imzalayabilir. Yürütülen imza

¹⁰ TDK’nın Güncel Türkçe Sözlüğü’nde hacker kelimesinin karşılığı olarak bilgisayar korsanı şeklinde ifade edilmiştir. Ancak Türkçe alanyazında hacktivism sözcüğünü karşılayan terim bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmada orijinal halin korunmaktadır.

¹¹ İngilizce slacker (tembel, uyusuk), activism (eylemcilik) kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan slacktivism kelimesinin Türkçe’de tam olarak karşılayan bir anlamı olmadığı için çalışmada terimin orijinal yazımı kullanılmıştır.

kampanyalarının dijital olması, bir grup tarafından önem arz eden konular için başlatılan kampanyaların başkaları tarafından kolayca bulunmasına imkân tanımaktadır. Dijital imza kampanyalarını kişiler tepkilerini ifade etme aracı olarak kullanmaktadır. Bununla birlikte kamuoyu oluşturmak ve farkındalığı artırmak adına dijital imza kampanyalarına katılım oranının yüksek olduğu söylenebilmektedir (Yılmaz, Dündar ve Oskay, 2015, s.503). Dijital imza kampanyalarında tercih edilen bir e-dilekçe sitesi olan Change.org'da, önemsedikleri konuları desteklemek için dünyanın farklı coğrafyalarından farklı kültürlere sahip kişiler dijital teknolojiler aracılığıyla bir araya gelmektedir. Change.org 2019 yılı sonundaki verilere göre 329 milyondan fazla kullanıcısıyla kendini “dünyanın en büyük sosyal değişim platformu” olarak tanımlamaktadır. Dünyanın her yerinden milyonlarca kişi yaşamları ve toplumları adına önemli konularda Change.org'da e- dilekçe kampanyaları başlatarak ve var olan kampanyalara destek sağlayarak değişime öncü olan eylemler oluşturmaktadır (Change.org, 2020, s.3).

Toplumsal Etiketleme/Hashtag Aktivizmi, bir amaç için sosyal medya aracılığıyla halkın desteğini sağlama ya da mücadele etme eylemi olan hashtag aktivizmi, dijital araç ve uygulamalar aracılığıyla değişim ve farkındalık için ses çıkarmaya yönelik popüler bir yaklaşım olarak büyümektedir. Var olan kamusal söylemlere farklı sesler ekleme yeteneğine sahip olan bu eylem biçimi, yaygın aktivizm yöntemlerinin aksine gönderiyi beğenmek, paylaşmak veya içeriği yeniden paylaşmak dışında herhangi bir kullanıcı eylemi gerektirmemektedir (Goswami, 2018, s.1). 2006 yılında kullanıma açılan Twitter toplumsal etiketleme/hashtag aktivizminin kullanıldığı ilk sosyal medya aracıdır. Twitter sohbetlerini koordine etmek anlamına gelen Hashtag (#) terimi, zamanla popüler bir terim haline gelmiş ve diğer sosyal medya araçlarında geniş kullanım alanı bulmuştur.

2007 yılında Chris Messina tarafından geliştirilen hashtag terimi, 2007 yılında ABD'nin Kaliforniya eyaleti San Diego'da meydana gelen büyük yangını tüm dünyaya duyurmak isteyen halk ve yerel muhabirlerin, Twitter'a girerek #SanDiegoFire hashtag'ini kullanarak gelişmeleri anlık olarak aktarmasıyla birçok insanın bu “#” sembolden haberdar olmasını ve sembolün önemini anlaşılması sağlanmıştır (Kaloç, 2018). Sonrasında sosyal farkındalık yaratmak, insanları bir konunun gündeme taşınması için bir araya getirmek başta Twitter olmak üzere diğer sosyal medya araçlarında da büyük ilgi görmüştür.

Dijital Kültür Karıştırma, kurumsal logoları veya reklamları görsel olarak değiştiren ve pazarlama sloganlarına yeni bir anlam kazandıran, sanatsal teknikler yoluyla kurumsal reklamcılığın anlamının değiştirilmesidir. Kültür karıştırıcılar, geleneksel ya da sanal grafiti, web sitesi ya da reklam panosu değişikliği (kolaj, ters çevirme, yan yana koyma vb.) yaparak eylemlerini mizah ve ironi yoluyla gerçekleştirmektedir. Hearn, Mahncke ve Williams (2009), dijital kültür karıştırmayı “kitle iletişim araçlarının sanatçılar ve aktivistler tarafından manipüle edilmesi” şeklinde yorumlamaktadır. Birçok durumda temel amaç medyanın gerçekliği manipüle etmesini eleştirmek, tüketiciliği abartmak veya kurumsal gücü sorgulamaktır. Çoğu zaman tüketim karşıtı bir eylem olarak bilinen kültür karıştırma, dijital araç ve uygulamaların içeriğinin yeniden oluşturulması veya düzenlenmesi konusundaki yetenekleri aracılığıyla çevrimiçi ağlarda gerçekleştirilmesidir (Erben, 2019, s. 59).

Dijital Haritalama, coğrafi bilgi görselleştirme teknolojilerinin kullanımıyla mekânsal bilgilerin toplanması ve paylaşılması sonucu toplumsal bir konunun altındaki sorunu ortaya çıkarmak, aktivizmi kuvvetlendirmek ve var olan düzeni değiştirmek adına baskı oluşturmak amacıyla gerçekleştirilmektedir (Shen ve McNutt’tan akt., Erben, 2019, s. 60). Coğrafi temelli olan dijital haritalama, geleneksel aktivizmle çevrimiçi aktivizmin birbiriyle etkileşim halinde olmasını sağlayarak kimi zaman büyük ölçekte toplumsal hareketlerde kazanım sağlamaktadır. Örneğin, Londra’da 2011 yılında gerçekleştirilen G20 protestoları esnasında, Sukey isimli uygulama Google haritası üzerinden eylemcilere polis yollarında kurmuş olduğu engelleri renk koduyla belirterek aktivistlere yardımcı olmuştur. (Reynolds’dan akt., Erben, 2019, s. 60-61).

Dijital Ağ Haritalama aracılığıyla büyük ölçekteki bilgiler görüntülenebilmekte ve karışıklığı azaltmak adına kolay seçenekler sunmaktadır. Dijital ağ haritalarıyla, her türlü veri eş zamanlı olarak birleştirilebilir ve herkes bu devasa verilere kamusal alanda erişebilir. Oluşturulan dijital vatandaş haritaları dünya çapında çaba ve gönüllü katılım yoluyla oluşturularak ücretsiz olarak sunulmakta ve şeffaflık için yeni yollar sunmaktadır. Ağ haritası teknolojisi kullanan aktivistler için dijital ağ haritalama, toplumsal adalet ve farkındalık için bir araçtır (Kreutz, 2009).

Dijital Bilgi/Haber Sızdırma, veri aktivizminin bir parçası olan dijital bilgi sızdırma “kamuoyunu ilgilendiren fakat açık bir şekilde onların erişebileceği kaynaklarda saklanmayan, arşivlenmeyen veya sunulmayan verinin, veri

aktivistlerince ortaya çıkarılması ve çeşitli medya kanalları aracılığıyla kamuyla paylaşılmasıdır.” (Erben, 2019, s. 62-63). Dijital veriler, kamusal ve siyasi yaşamda giderek daha merkezi bir rol üstlenmektedir. Kamusal alandaki vatandaşın sesi olan veriler, sosyal medya araçlarıyla ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan olayları ve algoritmaları da yeniden şekillendirebilmektedir. Aktivistler bazı eylemlerinde dijital verileri kullanırken siyasi aktörler de dijital verileri kendi amaçları ve çıkarları doğrultusunda sıklıkla tercih etmektedir. Aktivistler, hükümetlerin ve kurumsal şirketlerin büyük miktarda veri toplamalarını, insan hakları ihlali olduğunu düşünmelerine rağmen bu veriler toplu eylemler ve farkındalık için yeni fırsatlar sunmaktadır.

Hacktivism, “hack” ve “activism” kelimelerinin birleştirilmesinden türetilen bir kavramdır ve toplumsal veya siyasal bir nedenle bir dijital ağa ya da bilgisayar sistemine izinsiz girme eylemidir. Hacktivism eylemlerini gerçekleştiren hactivistler (bilgisayar korsanları), interneti bir mücadele alanı olarak benimsemekte ve hedefleri doğrultusunda toplumsal değişimi sağlamak amacıyla ses getirici eylemler gerçekleştirmektedir (İnceoğlu ve Çoban, 2015, s. 24). Hacktivism sıklıkla siber terörizmle karıştırılmaktadır. Hacktivistler tarafından hack yöntemiyle elde edilen veriler toplumu bilgilendirmek, farkındalık oluşturmak için kullanılıyorsa hacktivism, teröristlerin çıkarları doğrultusunda hükümete karşı yaptığı yıkıcı hack faaliyetler (para koparma ve şantaj) ise siber terörizm şeklinde adlandırılmaktadır (Yıldırım, 2019, s. 87). Bu bağlamda hactivist eylemleri diğer siber suçlardan ayırtan en önemli fark gerçekleştirilme amacıdır.

Hactivistlerin yöntemleri, bir web sitesini veya e-posta adresini geçici olarak kapatmak ya da görünüşünü bozmak, çok fazla web sitesi trafiği oluşturarak hizmet reddi (DDos) saldırılarıyla ağ sistemini yavaşlatmak ya da çökertmek, veri hırsızlığıyla sosyal medya hesaplarını devralmak, hassas verileri ifşa etmek, protesto mesajlarını bilgisayar virüsleriyle yaymak ve URL¹² (Uniform Resource Locator) yönlendirmeye kullanıcıyı istediği yerden farklı bir web sayfasına yönlendirmek şeklindedir (Frankenfield, 2019). Teknolojinin gelişmesi ve İnternete erişimin yaygınlaşmasıyla zamanla Anonymous, LulzSec, Telecomix gibi küresel ve RedHack gibi birçok yerel hactivist grup ortaya çıkmıştır. Bu gruplar Tunus, İzlanda, Wall Street, Mısır ve

¹² URL, sayfaya erişmek için kullanılan alanı adı ve web sayfasını içeren sunucuyu tanımlar. (Büber, 2017, s.13).

Taksim’de ortaya çıkan isyan dalgalarında eylemcilerin tarafında yer almıştır. Baskıcı rejimlerin karşısında yurttaşlara sansürü ortadan kaldırma, şifreleme ve kendileri savunmaları konularında takviye bir güç olmuştur (Özçetin, 2015, s.199).

2.2 Dijital Feminizm Kavramı

Dijital araç ve uygulamalar feminist fikirlerin geniş çapta yayılmasında, toplumsal cinsiyetle ilgili söylemlerin yeniden şekillenmesinde, farklı coğrafyalarda yaşayan kişilerle bağlantı kurmada ve yaratıcı eylem biçimlerinin ortaya çıkmasında önemli bir potansiyel sunmaktadır (Baer, 2015, s. 18). Dijital araçların artan kullanımıyla yirmibirinci yüzyılda feminist hareketin diğer toplumsal hareketler gibi eylemlerini dijital ağlara taşımasıyla feminist aktivizm yeni bir boyut kazanmıştır. Dijital ağlarda gerçekleştirilen ve dijital ağ alt yapısını kullanan bu aktivist eylemler *dördüncü dalga feminizm* ya da bir diğer ifadeyle *dijital feminizm* olarak çalışmalarda yer bulmuştur. Geleneksel medyanın tek yönlü akışının aksine kullanıcılarına interaktif bir iletişim ortamı sunan dijital araçların dönüştürücü gücü, araştırmacıların dikkatine çekmekte ve dijital ağlarda gerçekleştirilen feminist aktivizm adına çalışmalar gerçekleştirilmesini sağlamaktadır (Jackson ve Banaszcyk, 2016, s. 394-395).

Akan (2020) *Dijital Feminizm: Sosyal Medyada Feminist Söylem* adlı çalışmasında Instagram’da varlığını sürdüren ve sosyal ağlarda feminist taleplerini dile getiren @unwomen, @womensmarch ve @dijitaltopuklar sayfalarını ele almıştır. Akan yaptığı çalışmayla feminist aktivizmin dijital bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla geçirdiği değişim ve dönüşümlere odaklanmıştır. Bu toplulukların sosyal medya hesaplarını analiz ederek ve bu ağlardaki paylaşımlarını inceleyerek öne çıkan konu başlıklarıyla feminist hareketin gündemini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda dijital ortamların olumlu ve olumsuz özelliklere karşın feminist hareketin dijital ortamları örgütlenmek ve taleplerini dile getirmek amacıyla kullandığını, dijital araçlarla feminizmin yeni bir kimliğe büründüğünü ve bu araçların dördüncü dalga feminist hareketin temelini oluşturduğunu savunmuştur. Bununla birlikte yaptığı içerik analizi sonucunda kadına yönelik şiddet, cinsiyet eşitliği, cinsel kimlik, eğitim, savaş/barışma süreci, politika, sağlık, spor, dijital dünya, ekonomi ve çalışma hayatı konularının dijital ortamlarda gerçekleştirilen feminist aktivist hareketin mücadele alanları olduğunu dile getirmiştir.

Akan (2020) çalışmasında feminist hareketin geçirdiği değişimi anlamak amacıyla feminist toplulukların sosyal medya hesaplarını analiz ederken Brimacombe, Kant, Finau ve Tarai (2018) *A New Frontier in Digital Activism: An Exploration of Digital Feminism in Fiji* adlı çalışmasında feminist aktivistlerin deneyimlerine odaklanmıştır. Brimacombe vd. sosyal medya araçlarının artan kullanımıyla birlikte çevrimiçi/çevrimdışı feminist aktivist uygulamalara olan etkisini araştırmıştır. Bu bağlamda Fiji’de yaşayan 18-35 yaş aralığındaki kadın aktivistlerin deneyimlerini ve sosyal medya uygulamalarının çevrimiçi aktivizm aracı olarak nasıl kullanıldığı çalışma kapsamında incelemiştir. Araştırmada elde edilen bulgularla araştırma kapsamına dahil edilen katılımcıların sosyal medya araçlarını kamu desteği toplamak ve belirli konular için ivme oluşturmak amacıyla bir araç olarak kullandıkları tespit edilmiştir. Bununla birlikte sosyal medya araçlarının, aktivist düşüncelerin uluslararası ölçekte yayılması için bir araç işlevi gördüğü belirlenmiştir.

Brimacombe vd.’nin (2018) Fiji’de feminist aktivistlerle gerçekleştirmiş olduğu çalışmanın bir benzerini Aksu (2017) Türkiye temelinde ele almıştır. Aksu (2017) *Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Dijital Aktivizm: Dijital Feminizm Örneği* adlı doktora çalışmasında İnternet teknolojilerinin ve toplumsal paylaşım ağlarının Türkiye’de bulunan feminist derneklere ve dijital aktivizme olan etkilerini ele incelemiştir. Bu kapsamda dört feminist dernek ve yedi dijital feminist örgütlenmeyle mülakatlar gerçekleştirmiştir. Feminist derneklerin ve dijital feminist aktivistlerin kendilerini nasıl tarif ettikleri, mücadelelerinin başlangıcı, görüşleri ve etkinlik yerleri, toplumsal paylaşım ağlarını hangi şekilde ve ne amaçla kullandıkları, bu ağlara karşı olan düşünceleri çalışmanın ana temasını oluşturmuştur. Aksu, mülakat sonucu elde ettiği bulgular sonucunda feminist derneklerin ve dijital örgütlenmelerin toplumsal paylaşım ağlarından en çok Facebook ve derneklerin/örgütlenmelerin kurumsal web sitelerini kullandığını, toplumsal paylaşım ağlarının üyeler/destekçilerle iletişim kurmak, daha fazla insana erişmek, etkinlik ve kampanyaların bilgilerini kişilere ulaştırmak amacıyla kullandıklarını saptamıştır. Öte yandan Türkiye’de İnternet erişiminin eşitsizliğinden dolayı toplumsal paylaşım ağlarının kadın hareketine olan etkisinin sınırlı düzeyde olduğu sonucuna varmıştır.

Clark (2015) ise *#TrendingFeminism: The Impact of Digital Feminist Activism* adlı çalışmasında dijital medya aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal hareketleri analiz ederek, ABD’deki dijital feminist aktivizmin amacını, yararlarını ve olası

etkisini incelemektedir. Bu bağlamda Clark, feminist aktivizm için geliştirilen akıllı telefon uygulamalarını, dijital feminist kampanyaları/projelerini ve feminizmde hashtag aktivizmi örneklerini ele almıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgularla dijital feminist projelerin feminizme daha fazla görünürlük kazandırdığı, daha fazla insana ulaştığı ve toplulukları harekete geçirmeye teşvik ettiği tespit edilmiştir. Facebook beğenileri gibi dijital analizlerin, kullanıcıların katılımlarıyla ilgili bilgi verebilirken bu kullanıcıların içeriklerle etkileşime girip girmediğini göstermede başarısız olduğunu ifade etmiştir. *Hashtag feminizm* adı altında gerçekleştirilen eylemlerin değişimlere ilham olduğunu ve feminist mücadelenin sınırlarını genişletmeye çalıştığını, dijital kampanyaların ise bilinç yükseltme ve kolektif eylem için imkân sağladığını savunmaktadır. Feminist akıllı telefon uygulamaların ise dijital feminist projeler ve kampanyalar kadar geniş kitlelere ulaşmadığını yalnızca uygulamayı indiren ve kullanan kişiler ile sınırlı olduğunu belirtmiştir.

Güncel çalışmalardan biri olan Lu (2020)'nin *Digitally Networked Feminist Activism in China* adlı çalışmasında bir mikroblog sitesi olan Weibo' yı kullanan Çinli feminist aktivistlerin, otoriter bir devlette hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla dijital ağları nasıl kullandıklarını, gittikçe artan internet kontrolünün feministler için ne ifade ettiğini, feministlerin Weibo kullanım deneyimlerini araştırmıştır. Çalışma kapsamında Weibo'da aktif olan yedi feminist aktivistle yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme sonucunda elde edilen bulgularla Weibo'da gerçekleştirilen dijital feminist eylemlerin, farkındalık oluşturan ve harekete geçiren aktivizm faaliyetleri olduğunu saptanmıştır. Farkındalık oluşturan aktivizm türünün, Weibo'yu toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili bilinci oluşturmak/artırmak ve feminist ideoloji savunmak için bir araç olarak kullanırken harekete geçiren aktivizm türünün gündelik hayatta zorluklarla karşılaşan kadınlara yardım etmek ve kişileri çevrimdışı eylemlere harekete geçirmek amacıyla kullandığını savunmuştur. Bununla birlikte kadın bedeni ve erkek ilişkileriyle ilgili farklı görüşlere sahip olan radikal feministlerin Weibo'da siber zorbalığa maruz kaldığı tespit edilmiştir. Lu, çalışmasının sonunda Çin'in otoriter rejiminin getirdiği zorluklarla dijital alandaki feminist aktivizmin yavaş yavaş etkinliğini yitirdiğini ve feministlerin boşuna çaba sarf ettiklerini öne sürmüştür.

Dijital feminizme yönelik yapılan bu bilimsel çalışmalar, dijital araç ve uygulamaların feminist aktivizm açısından işlevlerini vurgulamaktadır. Akan (2020),

araştırmasında feminist hareketin gündemini sorgularken Aksu (2017), feminist derneklerin ve feminist dijital aktivistlerin görüşlerine, etkinlik alanlarına, toplumsal paylaşım ağlarını kullanım biçimlerine odaklanmıştır. Clark (2015), ABD’deki dijital feminist kampanyaların bilinç yükseltme ve kolektif eylem için olanaklar sağladığını vurgularken, Lu (2020), Çin’in otoriter rejimi dolayısıyla dijital alandaki feminist aktivizmin etkinliğini yitirmeye başlamasına ve dijital ağlardaki siber zorbalığa dikkat çekmiştir. Öte yandan Brimacombe vd. (2018), sosyal medya araçlarının feminist aktivizme olan etkisini anlamak amacıyla yaptığı araştırmada, aktivistlerin sosyal medya araçlarını, feminist hareketin uluslararası ölçekte bilinirliğinin sağlanması açısından bir araç olarak gördüklerini savunmaktadır Bu çalışmalarda dijital feminizmin farklı odak noktaları ele alınmış ve sonucunda aktivizm amacıyla dijital ağlarda gerçekleştirilen dördüncü dalga feminizm adına farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır.

2.2.1 Dijital feminizmin kolektif eylem bağlamında ele alınışı

Kolektif eylem, bir amaç doğrultusunda birden fazla kişi ya da grubun katıldığı, ilişkilerin toplumsal alanını kapsayan toplumsal pratikler şeklinde tanımlanabilmektedir (Abanoz ve Sütçü, 2018, s.55). Melucci’ye (1996) göre ise birkaç kişiyi veya topluluğu eş zamanlı olarak içermesi, zaman mekân içinde benzer yapısal özellikler sergilemesi, toplumsal ilişkiler alanını kapsamaması ve kişilerin yaptıkları eyleme ilişkin anlamlı olduğunu düşünen bir bilinç yetisinin olması kolektif eylemin unsurlarıdır (aktaran, Seçer, 2007, s.148). Kolektif eylemlerin seferberlik ve dayanışma yapısıyla feminist hareket ataerkil düzenin kavramlarını sorgulamak, eşitsizliklerine son vermek ve farkındalık oluşturmak amacıyla ortak hedefler geliştirmektedir. Aynı sorunlarla ama farklı şekillerde, farklı coğrafyalarda karşılaşan binlerce kişinin tutarsız bir şekilde bir eylem yapması yerine, örgütlü bir şekilde oluşturulan topluluklarla feminist hareket adına daha sürdürülebilir ve başarı odaklı eylemler gerçekleştirilebilir (Sweetman, 2013, s.218).

Siyasi, sosyal ve politik unsurların dijital teknolojiler sayesinde uluslararası düzeye taşınmasıyla birlikte kolektif eylem süreçleri de bu süreci izlemiştir. Feministler de kolektif eylemlerin oluşturulmasında dijital araç ve uygulamalardan yararlanmışlardır. 2019 yılında Şilili feminist Las Tesis örgütünün kadına yönelik cinsel saldırı ve şiddet suçlarını protesto etmek amacıyla oluşturduğu koreografi ve dans görüntülerinin kısa sürede sosyal medyada hızla yayılması ve farklı ülkelerdeki

kadınların da bu eyleme katılarak ülkelerindeki ortak alanlarda Las Tesis performansını sergilemesiyle olayın ulusötesine taşınması bu duruma bir örnektir (Öztürk, 2019). Dijital ortamlar feminist ideolojinin yaygınlaşmasında, kadınların ortak bir amaç için bir araya gelmesinde, hem çevrimdışı hem de çevrimiçi olarak koordineli bir şekilde eylemlerin yürütülmesinde, farklı kullanıcılarla bağlantı kurulabilmesinde, cinsiyetçilik kalıplarıyla ilgili yeni söylem biçimlerinin ve farklı kolektif eylem biçimlerinin ortaya çıkmasında önemli bir unsurdur.

Dijital ortamlar, toplumsal sorunlara, cinsiyetçi rol ve söylemlere karşı çıkmak, insanları bu hareketle ilgili bilgilendirmek ve çevrimiçi/çevrimdışı kolektif eylemleri organize etmek için feminist aktivistleri cesaretlendirmektedir. Öte yandan dijital ağların kolektif eylem için yetenekleri statik web sayfalarından sosyal medya gibi dinamik ağlara doğru genişledikçe, sosyal ağların ve mobil teknolojilerin günlük yaşamdaki yerleşikliği sayesinde feminist mesajların görünürlüğü de aynı oranda artış göstermiştir (Clark, 2015, s.8). Mclean ve Maalsen (2013), yeni teknolojiler ve sosyal medya tarafından oluşturulan yeni kolektif alanlar sayesinde feminizmin yeniden canlandığını düşünmektedir. Bununla birlikte feminizmin artan görünürlüğü sayesinde benzer düşünce yapısına sahip olan kullanıcılar etkileşime girerek bilgilerini paylaşmakta, daha geniş topluluklara ulaşmakta ve çözüm yolları aramaktadır.

Dijital araç ve uygulamalar, feminist aktivizmde kolektif eylemler için yeni araç ve yöntemler sunarak bu hareketin gelişmesini ve ulaşılabilirliğini sağlamaktadır. Ancak bu teknolojik fırsatlar beraberinde feminist kolektif eylemler için sınırlamaları da beraberinde getirmektedir. Bu sınırlamaları Gurung (2018), *The Digital Divide: An Inquiry from Feminist Perspectives* adlı çalışmasında dijital teknolojilerle birlikte ortaya çıkan ütöpik ve distöpik düşünceler bağlamında ele alınan çalışmalara odaklanarak ortaya koymuştur. Gurung'a göre bazı çalışmalar cinsiyete dayalı *dijital eşitsizliklerin*¹³ yoğunlaştığını göstermektedir. Gurung'un çalışmasını Türkiye temelinde ele alan Dinç (2017), dijital eşitsizlikle ilgili var olan çalışmalarını incelediğinde bilgi ve iletişim teknolojilerine ulaşımında, bu teknolojilerin kullanımında cinsiyet faktörünün önemli bir unsur olduğunu tespit etmiştir. Dinç, çalışmasında dünya ve Türkiye özelinde cinsiyetler arasındaki dijital eşitsizlik durumunu sayısal

¹³ Dijital eşitsizlik kavramı, farklı sosyal, ekonomik düzeydeki kişilerin, kuruluşların ya da ülkelerin bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimde ve dijital araç ve uygulamaları kullanımında yaşadığı eşitsizlik şeklinde ifade edilmektedir (OECD, 2001, akt. Öztürk, 2005, s. 112).

veriler doğrultusunda incelemiştir. Çalışma sonucunda daha merkezi yerde yaşayan, ekonomik ve eğitim seviyesi yüksek olan, genç, internet ve teknolojik araçlara sahip olan kadınların dijital ortamlara daha hızlı uyum sağladığı ve yenilikleri kullandığını saptamıştır. Dolayısıyla feminist aktivizm, kolektif eylemlerini yalnızca internet tabanlı düzenlerse dijital eşitsizlik sebebiyle uluslararası bir feminist topluluğunun inşası pek mümkün görünmemektedir.

Dijital teknolojinin kolektif eylemlerde oluşturduğu bir diğer sınırlama ise teknolojik alt yapının ve internet ağlarının rejim kontrolünde olması ve dijital eylemlerde sorunların ortaya çıkmasıdır. Hükümetler internet ve uydu yayınlarına erişimi engelleyerek dijital ortamlardaki kolektif eylemleri denetim altında tutabilmektedir (Telli, 2012, s.70). Bununla birlikte dijital ortamdaki kullanıcıların bilgilerinin tespit edilmesiyle polis baskınları, muhaliflerin tutuklanması, fişlenmesi ve sınır dışı edilmesi gibi yaptırımlar uygulanabilmektedir. Öte yandan dijital feminizmin kolektif eylem bağlamında karşılaştığı bir diğer önemli sorun dijital ortamlarda karşılaşılan siber zorbalıktır. Kadın düşmanı olan kişi ve gruplar da söylemlerini dijital ortamlarda paylaşmaktadır. Dijital ortamlarda kadına yönelik gerçekleştirilen siber zorbalık olarak karşılaşılan mizojiniyle (kadın düşmanlığı) feministler durmaksızın mücadele etmektedir (Baydar, 2013, s.153).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin dijital feminist kolektif hareketlerde oluşturduğu bir diğer tartışma konusu ise eylemleri etkisizleştiren, bir dijital eylem biçimi olan slaktivizmdir. Slaktivistler, aktivist hareketlere sadece dijital ortamlarda bir şeyler yazarak, başkalarının yazdıklarını paylaşarak, dijital içeriklere tıklayarak, yorum yazarak, fotoğraf ve video paylaşarak elektronik bir biçimde eylemlere katılarak günlük aktivizm kotasını doldurup kendi vicdanlarını rahatlatmaktadır. Geleneksel feminist aktivizmde gerçekleştirilen yürüyüşler, gösteri ve konuşmalar, kadınların kamusal alanlarda örgütlenmesi adına güçlü bir hafıza ve esin kaynağıdır. Ancak slaktivistlerin tek tıklık faaliyetleri, birçok sorunun çözüme kavuşmadan başka bir sorunun gündeme gelmesine neden olmakta, bu da hafızasızlığa neden olmaktadır (Bakan, 2019, s.21).

2.2.1.1 Slaktivizm

Slaktivizm, *cliktivizm* olarak da kullanılan terimin kelime kökeni, İngilizce slacker (tembel, uyuşuk) ve activism (eylemcilik) sözcüklerinin bir araya gelmesiyle

oluşmuş ve dijital ortamlarda sıklıkla tercih edilen bir eylem biçimi haline gelmiştir. Düşük maliyetli ve düşük riskli olmasından kaynaklı yüksek bir katılım oranına sahip pasif bir eylem türüdür. Dijital aktivizmde kötümser perspektife sahip olan Morozov, bir çevrimiçi aktivizm türü olan slacktivismi (cliktivizm), tembel bir nesil için ideal bir aktivizm türü olarak görmektedir. Morozov'a (2009) göre, çevrimiçi ortamdaki bir eylemcinin oturma eylemi, polis şiddeti ya da tutuklanma gibi riskleri almasına gerek kalmadan, bir beğeni, paylaşım veya dijital gruplar kurarak gerçekleştirdiği pasif eylemler, toplum yararına bir etkide bulunma illüzyonunu sağlamaktadır.

Slacktivism, pasif bir eylem türü olarak nitelendirilse de bazı durumlarda farkındalık yaratmak ve bağış toplamak adına sunduğu fırsatlar yadsınamaz. 2014 yılında ALS (Amyatrofik Lateral Skleroz) hastalığına dikkat çekmek için yürütülen #Ice Bucket Challenge (Bir kova buz) kampanyasına ilişkin yapılan dijital eylemlerle hastalığa dikkat çekilmiş ve yüklü miktarda bağış toplanmıştır. Şüphesiz ki, dijital ortamlarda gerçekleştirilen aktivist hareketler, eylemlerin küresel ölçekte bilinirliğinde önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak her yürütülen dijital kampanya bu şekilde etkili olmamaktadır. Bazı araştırmacılara göre; "Slacktivism insanları aktivizme değil pasifizme itmektedir. Bir konu hakkında vicdanını rahatlatmak için kişilerin dijital ortamlarda tepkilerini basit bir şekilde gösterdikleri, böylece içlerindeki sosyal değişim arzusunun köreldiği düşünülmektedir." (Yıldırım, 2019, s. 87). Twitter'da takipçi olduğunda ya da Facebook'ta gönderiler beğendiğinde, sosyal ağlarda üzerine düşeni yaptığını düşünen kullanıcılar, vicdanlarını rahatlattıklarından dolayı kampanya için finansal olarak bir gelir sağlamaz ya da eylemler ve yardımlar için gönüllü olmamaktadır.

2.3 Dünyadan ve Türkiye'den Dijital Feminizm Eylemleri

Dijital teknolojilerin etkileşimli yapısı, anlık akış özelliği, gayri merkezi olması ve anonimleştirici özellikleri diğer toplumsal hareketlerde olduğu gibi feminist aktivizmde de işlevsel bir konumdadır. İnternetin gayrimerkezi yapısıyla kişilere yeni bir kamusal alan oluşturan, karşıt görüşlerin ifade edildiği bir agora¹⁴ işlevinde olan sosyal ağların düşüncelerin eş zamanlı bir şekilde daha çok kişiye ulaştırılmasında, eylemleri koordine etmede, olayların uluslararası ölçekte dolaşıma girmesi bakımından taşıdığı önem inkâr edilemez (Karagöz, 2013, s.17). Dijital

¹⁴ Antik Yunan'da yönetim, siyaset ve ticaret konularının konuşulması için halkın toplandığı alan, halk meydanıdır.

alanların sağladığı bu avantajlarla, feminist harekette yıllardır verilen hak mücadelesi, ulusötesi ölçekte topluluklara ulaşmakta ve siyasi aktörlerin de ilgisini çekmektedir. Bununla birlikte feminizmin dördüncü dalgası çevrimiçi başlayan birçok kampanyanın çevrimiçi ortamdan daha ileriye giderek çevrimdışı dünyadaki kampanyaları tetiklemesini sağlamıştır.

Dijital aktivizm eylemlerinden biri olan e-dilekçe/dijital imza kampanyalarıyla çevrimiçi ortamda başlatılan kimi eylemler başarıya ulaşırken kimisi de çevrimdışı eylemleri tetikleyerek kampanyaların bilinirliğini artırmıştır. Amerikalı rap müzisyeni Rick Ross'un 2013 yılında UENO adlı şarkısında bir kadını uyuşturarak ona tecavüz etmeyi teşvik eden şarkı sözleri, cinsiyetçilikle mücadele eden ve kadın haklarını genişletmeye çalışan, hızla büyüyen bir topluluk olan UltraViolet'in dikkatini çekmiştir. Ultraviolet, Rick Ross'un marka elçisi olduğu Reebok'a karşı şarkısıyla olan sözleşmesini feshetmesi için dijital bir imza kampanyası başlatmıştır. Bunun yanı sıra çevrimiçi ortamda başlatılan kampanya UltraViolet'in Reebok mağazalarında protesto düzenlemesiyle çevrimdışı ortama taşınmıştır. Aynı süreçte UltraViolet tarafından sosyal ağlarda Reebok'u beğenen ya da arama motorlarında Reebok'u arayan kullanıcıların karşısına çıkması için çevrimiçi reklamlar oluşturulmuştur (Gergalova, 2017). UltraViolet'in verdiği mücadele sonucunda Reebok, yaptığı açıklamayla Rick Ross'la ortaklığını bitirmiştir. Rick Ross ise cinsel saldırıyı önemsizleştirdiği için kamuoyundan özür dileyerek büyük bir hata yaptığını ve pişmanlık duyduğunu dile getirmiştir (Plank, 2014). UltraViolet'in çevrimiçi mücadelesi, ataerkil sistemde normalleştirilen tecavüz kültürüne karşı bir seferberlik örneğidir. Bu çevrimiçi mücadele örneğiyle, ataerkil düşünce yapısına sahip kişiler tarafından kanıksanan düşüncelere karşı önemli bir ölçüde farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır.

Rick Ross'un örneğinde olduğu gibi birçok e-dilekçe kampanyası dijital ortamlarda başlatılmaktadır. İnternet ve dijital araçlara erişimi olan tüm insanlar, önemsedikleri konuları desteklemek adına Change.org web sitesinde bir araya gelerek dijital imza kampanyaları başlatmaktadır. Sosyal fayda sağlamayı amaçlayan Change.org, başlatılan kampanyalarda taraftar olmamakla birlikte tek bir cümleyle kullanıcılara kendi imza kampanyalarını başlatmasına imkân sağlamaktadır. Kimi kampanya sayıca az kişiyle istediği sonucu elde edebilirken kimi kampanya ise sayıca daha fazla destek almasına rağmen bir sonuca ulaşamamaktadır. Örneğin, 11 Şubat

2015'te kadına karşı işlenen suçlarda erkeklere verilen iyi hal, ceza ve tahrik indirimlerinin kaldırılması adına başlatılan *Özgecan Aslan Yasası* imza kampanyası, 1.364.926 kişi tarafından imzalanmasına rağmen, 2016 yılında TBMM'ye sunulan yasa meclis tarafından kabul edilmemiştir (Change.org, 2015). Öte yandan Ankara Mamak IKEA mağazasında çocuk odası mobilyalarının bulunduğu bölümde kız çocuklarının oynaması için mutfak, erkek çocuklarının oynaması için atölye alanı tasarlanmasını, toplumsal cinsiyet rollerinin çocukların belleklerinde yer almasına yardımcı olduğu öne sürülerek Change.org'da dijital imza kampanyası başlatılmıştır. Change.org'da başlatılan bu kampanya 757 destekçiyle hedefine ulaşmıştır.

E-dilekçe kampanyaları gibi dijital feminizmde kullanılan bir diğer eylem biçimi olan toplumsal etiketleme/hashtag aktivizmiyle kişiler günlük yaşamda karşılaştıkları zorlukları, tacizi ve şiddeti sosyal ağların sunduğu imkânlarla ifade etmektedir. Öteki konumunda yer alan kişiler sosyal ağlarda oluşturdukları hashtaglerle bir anda kendi olanaklarının çok ötesinde seslerini duyurabilmekte ve birbirinden güç almaktadır. 2017 yılında, Twitter'da gündem olan #MeToo (Ben de) hashtaginin dünya çapında bir harekete dönüşmesi buna bir örnektir. #MeToo hareketi, film sektöründen birçok dünyaca ünlü kişinin, Hollywood yapımcısı ve Oscar ödüllü Harwey Weinstein'ı, cinsel tacizle suçlandığı bir dönemde başlamıştır. Hareket, ABD'li aktris Alyssa Milano'nun 15 Ekim 2017'de Twitter hesabından "Cinsel tacize uğradıysanız bu tweete cevap olarak 'ben de' yazın." diyerek #MeToo etiketini oluşturmasıyla başlamıştır (Wünsch, 2018). Milano'nun yazdığı tweet sonrası dünyanın her yanından on binlerce kişi "#MeToo" etiketiyle başlarından geçen cinsel taciz ve cinsel saldırı hikayelerini paylaşmıştır.

16 Ekim Pazartesi 40.000'den fazla kişi Milano'nun tweetine cevap vermiştir. İlk 24 saat içinde twitter mesajı, 32.000'den fazla beğeni almıştır ve 16.000 kez tweetlenmiştir. Yaklaşık 500.000 kez tweetlenen hashtag, Twitter sınırlarını aşmıştır ve Facebook, Instagram gibi sosyal ağlarda da ilgi görmüştür ("#Metoo hashtagı", 2017). #MeToo hareketi farklı dillere uyarlanarak 85'i aşkın ülkede yayılmıştır. Müzik, tıp, sinema, spor, siyaset, eğitim, askeri alanlardan kişiler yaşadıkları taciz ve saldırıları #MeToo etiketiyle tüm dünyayla paylaşmıştır. Ortak bir dil yaratma süreciyle dijital ağlarda #MeToo hashtagiyle yapılan paylaşımların bir araya gelmesiyle dünya ölçeğinde bir feminist hareket inşa edilmiştir. Twitter' da kullanılan hashtagler, hem bilgi paylaşımıyla hem de çok sayıda insanın kolektif hareket

etmesiyle farkındalık artırmada ve kamuoyu oluşturmada popüler bir yöntem haline gelmiştir. 2017 yılında oluşturulan #MeToo hashtagi, dijital feminist hareket içerisinde güçlü bir yer edinmiştir. Hashtag feminizmde, ses getiren ve sonucunda yaptırımları olan çevrimiçi bir kampanya olmasının yanında çevrimdışı ortamda da oluşturulan kampanyalara daha çok insanın katılmasına olanak sağlamıştır (Wünsch,2018).

#MeToo etiketinin etkisiyle meydana gelen infialle suçlamaların odak noktası olan Weinstein, şirketinden kovulmuştur ve Oscar Komitesi tarafından akademi üyeliğine son verilmiştir (Wünsch, 2018). Weinstein'e yönelik cinsel taciz ve tecavüz olaylarının birinci yılında yapılan New York Times gazetesinin araştırmasına göre #MeToo hareketi sonrası güçlü konumlarda yer alan 201 erkek işini kaybetmiştir. Bu 201 erkeğin, 920 kadına cinsel tacizde bulunduğu ileri sürülmüştür. İddialar nedeniyle boşalan şirket veya kurum pozisyonlarına getirilen kadınların medya, hükümet, eğlence ve kültür sektöründe faaliyet gösterdiği görülmüştür ("NYT: İktidar", 2018).

Yalnızca ABD'de değil dünyanın birçok ülkesinde etkileri ve sonuçları olan #MeToo hareketinin amacı, cinsel tacize ve tecavüze uğrayan kadınların yalnız olmadıklarını ve ataerkil sistemde mağdurların başına gelenleri suçlayan bir kültürü ortadan kaldırmaktır. Hareketin giderek büyümesi toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklere ve baskılara karşı büyük bir toplumsal bilincin oluşmasına öncü olmuştur. Ulus aşırı bir hashtag olmasına rağmen #MeToo hareketi, Türkiye'de aynı çapta bir etki yaratmamıştır. Ülkelerde uygulanan internet denetimi ve sansür mekanizmaları uluslararası bir eylem olan dijital eylemlerin her bölge veya kültürde aynı yankıyı yaratmamasında önemli bir unsur olarak görülebilir (Bakan, 2019, s. 22).

#MeToo hashtagi, Türkiye'de istenilen ölçekte bir etki yaratmasa da 2015 yılında üniversite öğrencisi Özgecan Aslan'ın öldürülmesinin ardından kadına yönelik şiddet ve tacize karşı birçok protesto düzenlenmiştir. Geleneksel eylemlerin dışında dijital ortamda #SenDeAnlat hashtagiyle birçok kadın aynı #MeToo hashtaginde olduğu gibi başlarından geçen taciz olaylarını anlatmıştır. Genç bir kadının cinsel saldırı sonucunda öldürülmesiyle ataerkil normlara meydan okuyan kadınlar, #SenDeAnlat etiketiyle geniş çapta bir farkındalık oluşturmuştur. #SenDeAnlat hashtagi, 14 Şubat günü Bilgi Üniversitesi Öğretim Üyesi İdil Elveriş'in paylaştığı içerikle başlamıştır. Yüzlerce kişi yaşadıkları taciz ve şiddet olaylarını #SenDeAnlat hashtagiyle sosyal ağlarda aktarmıştır. Oyuncu Beren Saat'in, etiketi paylaşmasının ardından daha çok görünürlük sağlamasıyla birçok oyuncu, müzisyen ve sporcu

kampanyaya dahil olmuştur. Twitter analizleri yapan Star Metrenin analizlerine göre bu hashtag, toplamda 1.079.791 kez içeriklerde kullanılırken, bu etiketi kullanan içerikler 774.985 kez ise yeniden paylaşılmıştır. Etiket oluşturulduktan bir gün sonra ise Twitter’da en çok konuşulan (trend topic) hashtag olmuştur (Yılmaz, 2015, s. 329-332).

#MeToo, #SenDeAnlat gibi birçok hashtag dijital feministler tarafından sosyal ağlarda oluşturulmakta ve olayların görünürlüğünü artırmaktadır. Öte yandan dijital imza kampanyaları ve hashtag eylemlerinin yanı sıra feministler dijital araç ve uygulamalarla dikkat çekici eylemler gerçekleştirmektedir. Türkiye’de kadınlara ve çocuklara karşı gerçekleştirilen nefret söylemini, tacizi ve şiddeti görünür hale getirip farkındalık ve toplumsal değişim yaratmayı amaçlayan Kız Başına Platformu’nun kadın cinayetlerine karşı toplumsal bir bilinç oluşturmak ve dikkat çekmek adına geliştirdiği Dijital Karanfil projesi buna bir örnektir. Bu projeye 2018 ve 2019 yılları arasında öldürülmüş 735 kadının cinayet haberi, sadece olaya yönelik düzenlenerek şiddet söyleminin haberlerle tekrar üretilmesinin önüne geçilmiştir. Her bir kadın için oluşturulan haberler bir anıt haline getirilerek platformun sitesine yüklenmiştir. Eklenen haberler QR¹⁵ kodlara dönüştürülüp etiket haline getirilmiş ve kampanyayı anlatan bir videoyla gönüllülerden destek istenmiştir. Yapılan çağrı sonucunda ilk iki günde 500 kişi projeye destek olmak istemiştir. Aynı zamanda birçok tanınmış kişi kampanyaya sosyal ağlardan destek olmuştur. Oluşturulan QR kodlu etiketler gönüllüler aracılığıyla kadınların öldürüldüğü sokak ve caddelerde görünür alanlara yerleştirilmiştir (“Kadın cinayetlerine”, 2019). Kız Başına Platformu’nun geliştirdiği Dijital Karanfil projesi geleneksel ve dijital aktivizmin iç içe geçtiği ve birbirini tamamladığı bir kampanya olmuştur.

Dijital feminizm çatısı altında gerçekleştirilen bu eylemler, ulusal ve uluslararası bağlamda feministleri buluşturmak için bir araç olabilmektedir. Bu bağlamda dijital ortamlar feministlere kendi anlatılarını aktarmak, bu anlatıların okunmasını ve paylaşılması sağlamak adına yenilikçi eylem türleri sunmaktadır. Dijital aktivizmin eylem biçimi olan içerik üretimi feministlerin kullandığı yenilikçi eylem türlerinden biridir. Bu kapsamda COVID-19 salgınının yarattığı kriz ortamıyla artan toplumsal

¹⁵ Japonya’da bulunan Denso Wave firması tarafından geliştirilen 2 boyutlu bir barkod sistemi olan QR’ın içeriği bir web sitesi uzantısı, metin, video link vb. veri olmakla birlikte QR Code okuyucu yazılımı olan akıllı telefonlar aracılığıyla ilgili veriye ulaşılabilmektedir (Onat, 2016).

cinsiyet eşitsizliklerinden dolayı ev içinde kadının iş yükünün artması ve yıpratıcı boyutlara ulaşmasıyla oluşan psikolojik durumun aşılmasında, kadınların kendilerine ait kişisel alanlar oluşturmalarına ve beraberlik duygusunu güçlendirmeyi amaçlayan Kendi Hikayeni Anlat projesi, hikaye anlatım ve yazım tekniklerini öğretmek amacıyla 8 hafta süren, iki ayrı gruptan oluşan 30 kadınla çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmiştir (“Kendi Hikayeni Anlat”, 2020). Projeyle sanatın birleştirici ve empati gücüyle kadınlar hikayelerinde metaforlar ve semboller kullanarak pandemi sürecindeki gündelik yaşantılarını aktararak kolektif bir bağ kurmuştur. Yaşadıkları olumsuz duyguları (kaygı, korku, yalnızlık vb.) paylaşan kadınlar, kendilerine ait dijital bir alan oluşturarak bu zor süreçte yalnız olmadıklarını bilmenin kendilerini iyi hissettirdiklerini dile getirmiştir. Proje katılımcısı kadınlar, dijital ortamda oluşturdukları içeriklerle kadın olarak birçok şeyi farklı şekillerde yaşarken, birçok benzer şeyi de farklı biçimlerde deneyimlediklerinin farkına vardıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Çünkü paylaştıkça fark ediyoruz ki aslında hepimiz biriz. Her ne kadar farklı hayat tecrübelerinden geçip bugüne gelsek de meselelerimiz aynı yerde birleşiyor, hissettiklerimiz aynı duygular oluyor. Bu dünyada yalnız olmadığımı bilmek güzel, bunu paylaşabileceğim kadınlar olmasını bilmek daha da güzel.” (“Kendi Hikayeni Anlat”, 2020).

Dijital feminizm kampanyalarının önemli bir parçası olan sosyal ağlar, kişiler arası etkileşimi mümkün kılarak, anlatılmak istenen mesajları hızlı ve etkili bir şekilde aktarmakta ve feminist hareketin gündemi oluşturabilmektedir. Sosyal ağlarda meydan okuma (challenge) olarak adlandırılan dijital eylem, kişiler arası hızlı bir etkileşim sağlayarak dikkat çekilmek istenilen konuyu gündeme taşımaktadır. Bu bağlamda her sene Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Mücadele ve Dayanışma Gününde başlatılan ve 10 Aralık İnsan Hakları Gününe kadar süren 16 Günlük Aktivizm – Kadına Yönelik Şiddete Son Kampanyası uluslararası ölçekte düzenlenmektedir. BM Genel Sekreteri öncülüğünde düzenlenen bu kampanya, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddete dair farkındalık oluştururken diğer yandan hak savunuculuğu çalışmalarının artırılması için eyleme geçmeyi teşvik etmektedir. Bu doğrultuda her yıl BM Genel Sekreterinin “Dünyayı Turuncuya Boya” davetine yanıt veren kişi ve kurumlar ışığı ve umudu simgeleyen turuncu rengini kullanarak kadınlara yönelik şiddete dikkat çekmektedir. Bu kapsamda siber şiddet

gören kadınlara ve kız çocuklarına haklarını öğretmek, siber şiddete dikkat çekmek ve siber şiddete dair başvuru mekanizmaları hakkında bilgilendirmek amacıyla BM Kadın Birimi Türkiye Ofisi 25 Kasım-16 Aralık tarihleri arasında 16 Günlük Aktivizm uygulamasını gerçekleştirmiştir. “Sen de bir #ateşböceği yak, karanlığı aydınlat” sloganıyla 1 milyon ateş böceği toplamayı hedefleyen dijital kampanya, birbirine meydan okuyan¹⁶ kullanıcıları ilgili siteye yönlendirmektedir. Web sitesine giriş yapan kişiler siber şiddet hakkındaki bilgisini ölçmek amacıyla sitede yer alan interaktif testi çözerken siber şiddet hakkında daha detaylı bilgi sahibi olabileceği mini bir bilgilendirme kılavuzunu da cihazına indirebilmektedir (Ateş böcekleri, 2020).

Dijital ortamlar feminist hareketin çevrimiçi alanlarda kendisine yer açmasına izin verirken, dijital aktivizm eylemlerinden biri olan dijital ağ haritalama teknolojisini kullanan HarassMap (Taciz Haritası), 2010 yılından itibaren Mısır’da gönüllüler tarafından kurulan bir dijital paylaşım ve dayanışma ağı olarak faaliyet göstermektedir. Cinsel tacize toleransın gösterilmediği bir düzen yaratmak amacıyla kurulan dayanışma ağı cinsel taciz ve cinsel saldırıları belgelemek amacıyla dijital haritalamadan yararlanmaktadır. HarassMap’ın raporlama ve haritalama sistemiyle Mısır’da cinsel tacize maruz kalan ya da tanık olan kişiler kendi hikayelerini anonim bir şekilde paylaşmaktadır. Çevrimiçi oluşturulan her bir rapor ise haritada nokta halinde gözükmektedir. Haritada yer alan noktalara tıkladığınızda olayla ilgili tüm bilgiler görüntülenmektedir. Elde edilen raporlarla cinsel taciz ve şiddeti mazur gören, taciz edilen kadını suçlayan kültürü ve algıları değiştirmek adına yeni kampanyalar oluşturulmaktadır.

HarassMap, kitle kaynak kullanımı (*crowdsourcing*) yoluyla elde edilen verileri kullanarak cinsel taciz ve şiddet konusunda araştırmalar yaparak toplum adına faydalı projeler üretmeye odaklanmaktadır. Güvenli kurumlar oluşturmak adına kurum ve kuruluşlara cinsel taciz karşıtı politikaları benimsemesi için eğitimler, araçlar ve uzman desteği sunmaktadır. Ayrıca kişileri ve kurumları cinsel tacizin cezasız kalmaması, normalleştirilmemesi için topluluk ortaklarıyla birlikte bilgilendirici ve öğretici atölyeler düzenlemektedir (Harassmap, 2020). Raporlama ve haritalama teknolojisi kullanarak cinsel taciz ve şiddete karşı stereotipleri yıkmayı ve toplumu cinsel tacize karşı harekete geçirmeyi amaç edinen HarassMap, hem çevrimiçi hem de

¹⁶ İngilizce challenge olarak ifade edilen bu kelime sosyal ağlarda farkındalık oluşturmayı amaçlayan kişiler tarafından hashtag ve mentionları kullanarak gerçekleştirilmektedir.

çevrimdışı çalışmalarını sürdürmektedir. Türkiye dahil 80'den fazla ülkede birçok aktivist ve organizasyon HarassMap'ın versiyonunu uyarlamak için çalışmalar yürütmektedir. Türkiye'de de uzantısı olan HarassMap, 2015 yılında Sen de Anlat adı altında etkin hale gelmiştir. Sen de Anlat, cinsel saldırı ya da cinsel tacize maruz bırakılan veya şahit olanların yaşadıklarını anonim şekilde paylaşabileceği, psikolojik ve hukuki destek açısından rehberlik yapan çevrimiçi bir paylaşım ve dayanışma ağı olarak faaliyet göstermeye devam etmektedir.

Dijital feminizme yönelik gerçekleştirilen dijital eylem ve kampanyaların yanı sıra akıllı telefon ve İnternete erişimi olan kişilerin kullanabileceği mobil uygulamalar geliştirilmiştir. Türkiye'de şiddet ve taciz vakalarını engellemek ve anlık müdahale etmek amacıyla Mart 2018'de bir mobil uygulama olan Kadın Destek Uygulaması (KADES) hizmete sunulmuştur. Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve acil bir müdahale uygulaması olan KADES'i, 21 ayda 353 BİN 334 kişi mobil cihazlarına yüklemiştir ("Kadına Şiddet", 2019). Akıllı telefona indirilen uygulamada T.C. kimlik numarası girilmekte ve sonrasında EGM sunucularından gelen etkinleştirme koduyla uygulama kullanılmaktadır. Uygulama kurulumuyla beraber acil durumlarda cihaz konum bilgisi etkin hale gelmektedir. Tek tuşla 155 Polis İmdat Acil Çağrı Merkezine ulaşarak destek talebinde bulunan kullanıcılara buldukları yere en yakın ekip gönderilerek olaya en hızlı biçimde müdahale edilmesi amaçlanmaktadır. Uygulamanın hizmete sunulduğu Mart 2018'den sene sonuna kadar 6284 sayılı kanun kapsamında 51 bin 361 kadın başvuruda bulunmuş, 27 bin 400 şiddete maruz kalan kadın hakkında koruyucu tedbir, 37 bin 147 şiddet uygulayan erkek hakkında ise önleyici tedbir kararı verilmiştir. Aynı zamanda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı konukevlerine yerleştirilmek üzere kadınlara ve beraberindeki çocuklara yönelik 5 bin 517 barınma yeri tedbir kararı alınmıştır (Kadın destek uygulaması, t.y.). 2020 Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) verilerine göre ise 1.327.000 kişi KADES uygulamasını telefonuna indirmiştir. 68.214 kişi uygulamayı kullanarak ihbarda bulunmuştur. Alınan önlemler ve KADES aracılığıyla EGM verilerine göre kadın cinayetlerinde %21 oranında bir düşüş görülmüştür.

Hindistan'da KADES'e benzer amaçla hizmete sunulan VithU uygulaması, acil durumlarda kullanıcının telefon numarasıyla arama yapma sürecini atlmasına izin vermektedir. Telefonun güç düğmesine iki kez basılmasıyla aktif olan "Tehlikedeyim" uyarısıyla kullanıcının önceden belirlemiş olduğu kişilere anlık konum bilgisi her iki

dakikada bir güncellenerek mesaj olarak gönderilmektedir (Dass, 2018). Kanada ve ABD’de kullanılan Guardly uygulaması, VithU gibi acil durumlarda önceden belirlenmiş kişilere konum bilgisinin gönderilmesini sağlamaktadır. Sadece IOS işlemciye sahip olan telefonlarda kullanım imkânı veren uygulamada tek br dokunuşla kişinin mevcut konumu daha önceden belirlenmiş kişilere iletilmektedir. Ayrıca güvenilir gruptan herhangi bir kişinin acil durumu kabul etmesiyle tüm belirli kişiler bir aramada birbirine bağlanabilmektedir (Beta, 2011).

Geliştirilen bu mobil uygulamalar, patriarkanın hakim olduğu düzende kadınların kişisel güvenliğinin sağlanması adına kısmen de olsa yararlı olabilmektedir. Bununla birlikte dijital feminizme yönelik gerçekleştirilen e-dilekçe kampanyaları, hashtag aktivizmi, dijital içerik üretimi, sosyal ağlardaki meydan okuma eylemleri feminist hareketi canlandırarak, farkındalık oluşturmakta ve ulusal olayların ulusötesi nitelik kazanmasına imkân tanımaktadır. Öte yandan sosyal ağlarda oluşturulan #MeToo, #BelieveWomen, #WhyIDidntReport, #TimesUp, #HeForShe, #YesAllWomen gibi hashtagler kolektif bir feminist bilinç oluşturulmasında ve kitle medyasında yer verilmeyen feminist hareketin kendine alternatif bir medya ağını oluşturmasında önemli bir araçtır. Hashtaglerin yaygınlaşması, dijital imkânlarla yüksek görünürlüğe sahip olan feminist örgütlenmelerine katılımı ve desteği beslemekte ve patriarkanın dayattığı toplumsal cinsiyet tabularını yıkmak ve farkındalığı artırmak adına katkı sunmaktadır. Etiketler ve ona eşlik eden hikâyelerin paylaşılması, her kadının farkında olduğu söylemleri görünür kılmak adına güçlü bir unsurken aynı zamanda kadınların hep birlikte seslerini duyurabilecekleri kamusal bir alan oluşmasına imkân verdiği ve kadınlar arasında kolektif bağlar oluşturabildiği için dikkate değerdir. Ataerkil tahakkümün normlarına meydan okuyan kadınlar dijital olanaklarla, ulusal sınırları aşarak feminist ideolojisini, farklı coğrafyalara ulaştırarak 21. Yüzyıl feminist aktivizmini önemli bir konuma yükseltmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ DALGA FEMİNİST YANKI ALANLARI: DİJİTAL ARAÇ VE UYGULAMALAR

3.1 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de feminist hareketin aktivizm amacıyla dijital araç ve uygulamaları ne amaçla kullandığı, dijital teknolojilerle birlikte feminist harekette oluşan değişimler ve dijital feminizmle geleneksel feminizmin ilişkisini tartışmaktır. Bu bağlamda gerçekleştirilen araştırmada aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmaktadır:

- Feminist örgütlenme, dijital bilgi ve iletişim teknolojisini hangi amaçlarla kullanmaktadır?
- Feminist hareketlerdeki örgütlenme dijital araç ve uygulamalarla nasıl bir değişime uğramıştır?
- Dijital feminizmin geleneksel feminizmle ilişkisi nasıldır?

3.2 Araştırmanın Önemi

Türkçe alanyazı taraması yapıldığında feminist hareket, dijital aktivizm, feminist söylem üzerine çalışmalar olduğu gözlenmiştir ancak dijital araç ve uygulamalarla ortaya çıkan dördüncü dalga feminizm, dijital feminizm adına sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu araştırmayla dönüşüme uğrayan aktivizm olgusunun Türkiye’deki feminist örgütlenmede oluşturduğu değişimler güncel ve detaylı bir şekilde ele alınıp alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.3 Araştırmanın Varsayımları

Tüm toplumsal hareketler gibi feminist harekette dijital araç ve uygulamaları çağa uygun bir şekilde benimseyerek feminist hareketin görünürlüğünü artırmıştır.

Dijital ortamlar feminist hareketi demokratikleştirmiştir.

Dijital araç ve uygulamalara erişimi olan tüm kişiler, dijital ortamlarda feminizm adına mücadele etme imkânı bulmaktadır.

Dijital ortamlarda gerçekleştirilen feminist eylemler uluslararası ölçekte farkındalık ve dayanışma ağı oluşturmaktadır.

3.4 Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, Türkiye’de çevrimiçi olarak faaliyet gösteren Erktolia, hem çevrimiçi hem de çevrimdışı varlığını sürdüren Mor Dayanışma ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun dijital aktivizm faaliyetleriyle sınırlıdır. Çalışmada feminist hareket alanında faaliyet gösteren bu topluluklar, güncellikleri ve etkin eylemliliklerinden dolayı çalışmada yer almıştır.

3.5 Araştırmanın Modeli

Betimsel araştırma mevcut durumu aydınlatmak, belirli ölçütler doğrultusunda değerlendirmeler yapmak amaçlı gerçekleştirilen araştırma türüdür. Bu araştırmalarda amaç, analiz edilen durumu tüm yönleriyle tanıtmak ve açıklamaktır (Gurbetoğlu, 2018, s. 30). Betimsel araştırmalar özaktarım ve gözlem araştırmaları olarak iki farklı şekilde yapılmaktadır. Özaktarım araştırmalarında örnekleme yer alan kişilerle ilgili veriler görüşme ya da anket aracılığıyla toplanabilir (Kırcaali, 1999, s. 7).

Bu çalışma, nitel bir araştırma araştırma olarak tasarlanmıştır. Dey (1993) nitel araştırma yöntemlerini betimleme, sınıflandırma ve ilişkilendirme olmak üzere üç aşama olarak ele almaktadır. İlk aşama olan betimlendirmede araştırılan konuya ve olgulara dair özellikleri ortaya çıkarılarak belirli kategorilerde sınıflandırılmaktadır. Farklı kategorilerde yer alan konuya ilişkin veriler, sınıflandırma işlemine tabii tutularak daha anlamlı hale getirilmektedir. En son aşama olarak da betimleme aşamasında oluşturulan kategorilerle sınıflandırma aşamasında ortaya çıkan temalar arasında örüntü oluşturarak incelenen olgu ya da olay açıklanmaktadır (aktaran, Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 434). Bu çalışmada, var olan süreci anlamak ve derinlemesine betimleme yapılması amacıyla örnek olay araştırması kullanılmaktadır. Örnek olay araştırması, belirli grup, örgüt ve toplumlardaki toplumsal süreçlerin anlaşılması adına önemli bir yöntemdir (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 110). Bu çerçevede çalışmada ayrıntılı ve derinlemesine veriler elde edilmek amaçlanmakta ancak sonuçlar incelenen olguya ait gerçekler olduğundan genelleme endişesi bulunmamaktadır.

3.6 Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma evreni, çalışmaya dair bulguların genellendiği ve içerisinden örnekleme seçildiği gruptur. Ortak nitelikleri olan her türlü unsur evren içerisinde değerlendirilir. Araştırma evreni, araştırmacının grupları belirli ölçütlerle

sınırlamasıyla oluşturulur (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 125). Bu araştırmanın evrenini Türkiye’de feminist hareket içerisinde yer alan ve çevrimiçi etkinlikleriyle dijital aktivizm gerçekleştiren topluluklar oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın örnekleminde çevrimiçi feminist bir örgütlenme olan Erktolia, hem çevrimiçi hem de çevrimdışı ortamda varlığını sürdüren Mor Dayanışma ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu yer almaktadır. Örnekleme yöntemi olarak sosyal bilim araştırmalarında sıklıkla kullanılan araştırmacının deneyimleri, çalışmanın amacı vb. kriterlerle seçilen amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. (Gürbüz ve Şahin, 2018, s.131-132). Bu bağlamda Erktolia, KCDP ve Mor Dayanışma’nın örneklem olarak seçilmesinde güncel etkinlikleri, etkileşimlerinin (takipçi sayısı; içeriği alıntılanması, yeniden paylaşılması vb.) -görece- yüksek olması nedeniyle daha fazla kişiye erişim sağlaması, feminist gündeme ilişkin belirli konuları gündeme taşıyabilmesi ve her bir örgütlenmelerin mücadele alanlarının farklı olması önemli birer etkidir.

Erktolia Türkiye gündemindeki cinsiyetçi söylemle mücadele eden proaktif bir örgütlenmedir. 2015 yılında kurulan Erktolia *bize bir eylem önerin* sekmesine yer verdiği web sitesinde kullanıcıları harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca *eylemi Twitter’da paylaşın, eylemi Facebook’ta paylaşın* başlıkları sunarak kullanıcıların, devam eden dijital eylemleri kendi sosyal medya hesaplarından paylaşmaya teşvik etmektedir. Bununla birlikte kurumsal web sitesinde cinsiyetçi söyleme karşı oluşturdukları dijital imza kampanyalarına yer vermektedir. Bu kampanyalardan eyleme geçilen 17’si başarı elde eden, 43’ü sonuçlanmayan toplam 60 adet çevrimiçi kampanya bulunmaktadır.¹⁷

ErkTolia’nın Change.org web sitesi üzerinden yürüttüğü çevrimiçi imza kampanyalarından elde ettiği başarılar şu şekildedir:

- Anadolu Sigorta ayrımcı görselleri sayfalarından kaldırıp, kadınlardan özür dilemeli! kampanyası 409 destekçi,
- İthaki Yayınları Virginia Woolf ile ilgili nefret dolu biyografisini düzeltsin! kampanyası 3630 destekçi,

¹⁷ <http://erktolia.org/> (Erişim tarihi: 20.05.2020).

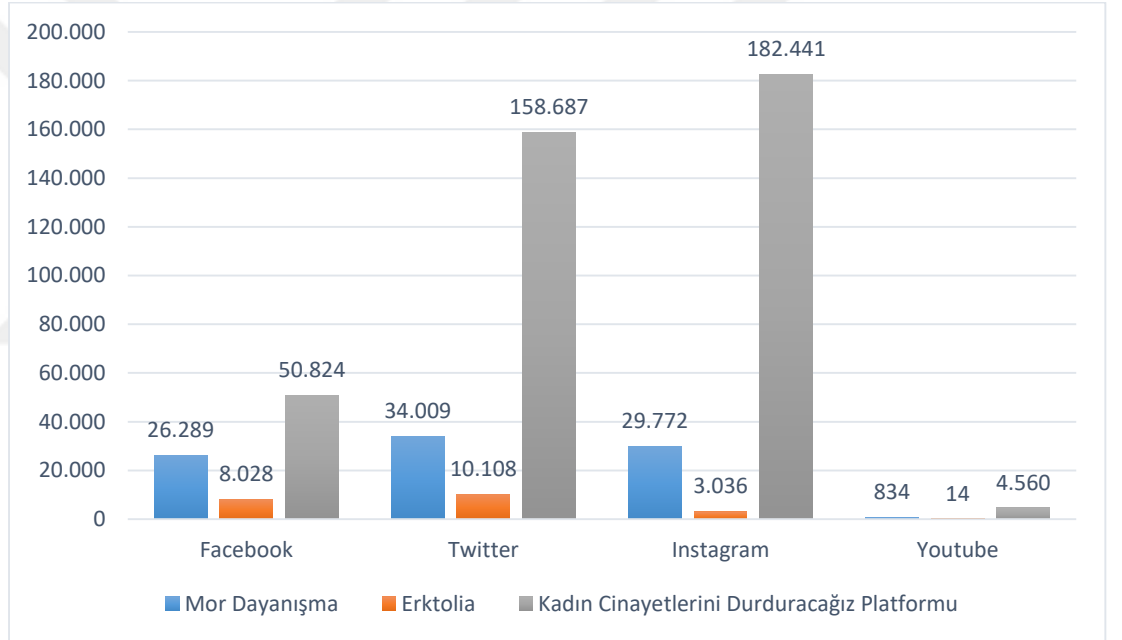
- Kadınları aşağılayan cinsiyetçi program 'Böyle Çok Daha Güzelsin' yayından kaldırılın! kampanyası 25.428 destekçi,
- Trabzonspor Başkanı İbrahim Hacıosmanoğlu ayrımcı sözleri için kadınlardan özür dilesin! kampanyası 30.803 destekçi,
- #MelikeKoçakYalnızDeğildir #direnortmenim kampanyası 5.789 destekçi,
- Wapps markasının “erkek gibi ye” kampanyasını sonlandırın! #BoykotŞölen kampanyası 4.693 destekçi,
- Renault: Cinsiyetçi reklam afişinizi kaldırın! kampanyası 1.520 destekçi,
- IKEA Ankara Mamak Mağazasında Bulunan Cinsiyetçi Tabelalar Kaldırılın! kampanyası 757 destekçi,
- "İş Arama" bölümündeki cinsiyet kriterinin kaldırılmasını talep ediyoruz! kampanyası 261 destekçi,
- Cinsiyetçi ALO reklamı yayından kaldırılın! kampanyası 11.564 destekçi,
- Casper, yeni telefonunuzun cinsiyetçi reklam filmini yayından kaldırın ve tüm kadınlardan özür dileyin kampanyası 3.875 destekçi,
- "Kadınlar ne ister" adlı reklamınızın bir an önce kaldırılmasını ve kadınlardan özür dilenmesini talep ediyoruz. kampanyası 21.488 destekçi ile başarıya ulaşmıştır.

Mor Dayanışma başta kadın hakları ihlali olmak üzere feminist hareketin tüm alanlarında mücadele eden bağımsız kadın hakları örgütlenmesidir.¹⁸ 2016 yılında kurulan topluluk kurumsal web sitesinde çevrimiçi ve çevrimdışı eylemleri için bilgilendirici içerikler oluşturmakta, üye/destekçi sağlamak adına formlar sunmakta, tüm sosyal medya profillerinin erişim adresleri bulunmaktadır. Ayrıca toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadına yönelik şiddetle mücadele konularıyla ilgili bilgilendirici içeriklerle birlikte feminist gündeme dair bilgiler yer almaktadır.

¹⁸ <https://mordayanisma.org/biz-kimiz-2/> (Erişim tarihi: 10.04.2021).

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2010 yılında “Kadın cinayetlerini durdurmak ve kadınların şiddetten korunmasını sağlamak” amacıyla kurulmuştur. Feminist örgütlenme var olan kurumsal web sitesi üzerinden çevrimiçi ve çevrimdışı eylemlerinin duyularını yapmakta, üye/destekçi sağlamak adına başvuru formu bulundurmakta, faaliyetlerini sürdürebilmek adına aidat başlığı altında finansal kaynak sağlamakta, feminist gündeme ilişkin bilgilendirici içerikler sunmaktadır. Bununla birlikte her ay öldürülen kadınlara ilişkin rapor bulunmakta ve öldürülen kadınların anısına dijital sayaç yer almaktadır.¹⁹

Örnekleme olarak tercih edilen feminist örgütlenmelerin sosyal medya hesapları da 2021 Nisan ayı içerisinde incelenmiştir. Bu kapsamda toplulukların sosyal medya takipçi oranlarına, aşağıdaki grafikte yer verilmiştir.

Grafik 1. Toplulukların Sosyal Medya Hesaplarının Takipçi Oranları

Grafik 1'e göre, incelenen tüm toplulukların Facebook, Twitter, Instagram ve Youtube hesapları mevcuttur. Buna göre Mor Dayanışma'nın Facebook sayfasını 26.289, Twitter hesabını 34.009, Instagram sayfasını 29.772 kullanıcı takip ederken Youtube kanalının 834 abonesi vardır. Twitter'da 14.300 tweet, Instagram'da 8.990 gönderi, Youtube kanalında ise 50 video paylaşılmıştır. Erktolia'nın Facebook hesabında 8.028, Twitter sayfasında 10.108, Instagram'da 3.036 takipçisi olup, Youtube kanalında yalnızca 14 abonesi bulunmaktadır. Twitter'dan 5.859 tweet,

¹⁹ <http://kadincinayetleriniDurduracagiz.net/> (Erişim tarihi: 10.04.2021).

Instagram'dan 508 post, Youtube kanalından ise 7 video paylaşımı yapılmıştır. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun Facebook sayfasının 50.824, Twitter hesabının 158.687, Instagram sayfasının 180 binden fazla takipçisi bulunmakta iken Youtube kanalında 5 bine yakın abonesi mevcuttur. Twitter'dan 47.000 tweet, Instagram'dan 3.774 gönderi, Youtube'da ise 24 video paylaşımı yapılmıştır.

Grafik 1'e göre bu feminist toplulukların en az kullandıkları sosyal medya uygulaması Youtube'tur. Twitter, Instagram ve Facebook daha yüksek takipçi oranına sahiptir. Topluluklar arasından sosyal medyada en çok takip edilen, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'dur. Mor Dayanışma ve Erktolia Twitter'ı diğer sosyal medya uygulamalarına göre daha aktif bir şekilde kullanmakta ve bu uygulamalar üzerinden daha fazla kullanıcıya erişmektedir. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu ise Instagram üzerinden diğer sosyal medya araçlarına oranla daha çok kişi tarafından takip edilmektedir. Twitter'da oluşturulan tweet ya da yeniden paylaşılan içerikler en fazla 280 karakter uzunluğunda olabilecek şekilde çok sayıda kullanıcıyla verimli ve hızlı bir şekilde paylaşılmaktadır. Twitter'ın en etkin şekilde kullanılan araç olmasında verilmek istenen mesajın dijital çağın doğası olan hızlılıkla kullanıcılara aktarılmasının sağlanmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Sıklıkla kullanılan diğer bir uygulama olan Instagram, Twitter gibi bir mikroblog değil çevrimiçi fotoğraf ve video paylaşım uygulamasıdır. Yüz yüze örgütlenmeyle iç içe olan çevrimiçi aktivizm için Twitter gibi Instagram da önemli bir dinamik sağlamıştır. Görselliğin ön planda olduğu Instagram'da oluşturulan içerikler, kullanıcılar için metinsel içeriklere göre daha dikkat çekici olabilir. Dahası, infografik gibi bilginin görselleştirilmesini ve özetlenmesini sağlayan görseller sebebiyle bu araç topluluklar ve kullanıcılar tarafından daha çok tercih ediliyor olabilir. Bununla birlikte dijital araçları daha çok çevrimiçi aktivist kampanyalar için kullanan topluluklar, Twitter ve Instagram'dan paylaştığı içerikleri Facebook'ta da eş zamanlı olarak paylaşmaktadır.

Erktolia'nın aktif olarak kullanmış olduğu Twitter, Instagram ve Facebook'ta günlük olarak paylaşım yapılmamış olsa da belirli aralıklarla paylaşılan içeriklere bakıldığında güncel olayları takip ettiği görülebilir. Görsellerle kampanyanın önemini vurgulayan bilgilendirici metinler ve ortak etiketlerle hazırlanan tüm gönderiler Twitter, Instagram ve Facebook'ta paylaşılmaktadır. Paylaşılan içeriklerin bilgilendirici olmasının yanı sıra oluşturulan etiketlerle etkileşim sağlanması amaçlanırken bir yandan da bu içeriklerle destekçileri harekete geçirmek teşvik

etmektedir. Mor Dayanışma'nın etkin bir şekilde kullandığı Twitter, Instagram ve Facebook'tan günlük olarak paylaşımlar yapıldığı görülmektedir. Hazırlanan görsel, video ve metinsel içerikler eş zamanlı olarak üç uygulamada da konuyla ilgili etiketlerle birlikte paylaşılmaktadır. Bununla birlikte Twitter'ın içeriği yeniden paylaşma, Instagram'ın ise hikaye özelliği sıklıkla kullanılmaktadır. Ayrıca Zoom üzerinden bilinç yükseltme amaçlı eğitimlerle öz savunma atölyeleri hakkında bilgilendirici içerikler ve devam eden davaların takibiyle ilgili hazırlanan içerikler, üç sosyal medya uygulamasından güncel olarak paylaşılmaktadır.

KCDP'nin aktif bir şekilde kullanmış olduğu Instagram, Twitter ve Facebook sosyal ağlarından günlük paylaşımlar yapıldığı söylenebilir. Tıpkı Mor Dayanışma gibi KCDP de video, görsel ve metinsel içerikleri eş zamanlı olarak sosyal ağlarında paylaşmaktadır. Yapılan paylaşımlarda, Instagram'da konuyla ilgili açıklama kısımlarına çoklu dil kullanımıyla İngilizce olarak da yer verilmektedir. Twitter gönderilerinde, bazı paylaşımlarda görsel yerine sadece bilgilendirici metinler kullanılmaktadır. Instagram'ın hikaye, Twitter'ın içeriği yeniden paylaşma araçları ve konuyla ilgili etiketler sıklıkla kullanılmaktadır. Güncel olaylarla ilgili açıklayıcı içerikler, dava takibi, dünyada yaşanan feminist aktivist eylemlerine destek, sokak eylemleri için harekete geçme çağrısı, takipçilerle etkileşimde kalmak amacıyla dikkat çekici ve anlaşılır bir dil kullanımıyla paylaşımlar yapılmaktadır.

3.7 Verilerin Toplanması

Bu araştırmada, veri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği araştırmacının görüşme öncesinde hazırladığı soruları, katılımcıların cevaplamasıyla birlikte elde verilerin düzenlenip işlenilmesi tekniğidir (Gürbüz ve Şahin, 2018, s.184). Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin seçilmesinin nedeni, çevrimçi gözlemin feminist örgütlerin dijital araç ve kullanımına ve yaşadıkları sınırlılıkları anlamak adına sınırlı bilgi vermesidir. Feminist örgütlenmelerin dijital araç ve uygulamaları kullanıma ilişkin genel bilgileri elde etmek, teknolojik gelişmelere olan bakış açılarını ayrıntılı bir şekilde anlamak ve teknolojik gelişmelerin feminist harekette oluşturduğu değişimi anlamak adına toplulukların dijital temsilcileriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları, temsilcilerin farklı şehirde ikamet ediyor olmasından kaynaklı e-posta yoluyla iletilmiştir. Temsilcilere yanıtla seçeneği olarak yüz yüze iletişim, e-postayla yanıt ya da çevrimiçi görüşme olarak seçenekler

sunulmuştur. Bu bağlamda KCDP'nin temsilcisiyle yüz yüze görüşme gerçekleştirilirken Mor Dayanışma ve Erktolia'nın temsilcileri soruları e-posta yoluyla cevaplamayı tercih etmiştir.

3.8 Yarı Yapılandırılmış Görüşme Tekniği İle Elde Edilen Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamında analiz edilen feminist toplulukların, aktivizm olgusundaki teknolojik değişime olan bakış açısını ayrıntılı bir şekilde anlamak amacıyla oluşturulan soru ve cevaplardan elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu kapsamda Mor Dayanışma, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu ve Erktolia'nın dijital temsilcileriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Toplulukların dijital temsilcilerinin görüşleri temsil ettikleri örgütlenmelerin isimlerinin kısaltmalarıyla ifade edilmiştir. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu KCDP, Mor Dayanışma MD, Erktolia ET şeklinde kısaltma yapılmıştır.

3.8.1 Temsilcilere göre dijital feminizm

Çevrimiçi aktivizmde etkin olarak faaliyetlerini sürdüren feminist toplulukların dijital feminizme ilişkin görüşlerini anlayabilmek adına "Size göre dijital feminizm nedir?" sorusu yöneltilmiştir. Temsilcilerin dijital feminizme bakış açısı genel olarak olumlu yöndedir. KCDP dijital araçları feministleri buluşturan bir araç olarak tanımlamaktadır. Feministlerin fiziksel ortamda bir araya gelmese dahi çevrimiçi ortamda fikir alışverişinde bulunabildiği ve fikirlerini tartışabildiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde düşünen ET dijital araçların kullanımının artmasıyla birlikte sosyal medya ortamlarında farklı seslerin duyulması bakımından feminist hareketin çağa uygun bir şekilde eylemlilik hali geliştirdiğini düşünmektedir. MD ise dijital feminizmi tanımlarken hem olumlu hem olumsuz yönüne dikkat çekmiştir: "*Dijital feminizmi teknolojinin ilerlemesi, insanlar ve ülkeler arası iletişimin artmasıyla birlikte feminizmin de kadın mücadelesinin de doğru ve yanlış anlaşılmalarıyla birlikte dijital ortamda hayat bulması olarak tarif edebiliriz*".

3.8.2 Örgütlenmelerin kuruluş amacı

Feminist örgütlenmelere hangi tarihte ve hangi amaç doğrultusunda kurulduğu sorulmuştur. KDCP'ye göre hangi yaştan olursa olsun bir kadının öldürülmesi konusunda hiçbir bahane kabul edilemez. Kadın cinayetlerinin politik olduğunu ve bunun toplumsal bir sorun olarak ele alınmasını gerektiğini düşünen KCDP, 2010 yılında kadın cinayetlerini durdurmak amacıyla kurulduğunu ifade etmiştir. MD,

patriarkal sistemde hem bedenleri hem de emekleri sömürülen, ikincil cins olarak görülen kadınların karşılaştığı yaşamsal sorunları kadın dayanışmasıyla çözüme ulaştırmak ve özgürlük arayışını örgütlemek amacıyla 2016 yılında kurulduğunu belirtmiştir. ET ise diğer örgütlenmelerden farklı olarak cinsiyetçi söyleme karşı mücadele etmek amacıyla 2015 yılında kurulduğunu ifade etmiştir. Ayrıca topluluklarını Türkiye'nin ilk çevrimiçi ve ilk proaktif platformu olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte cinsiyetçi söyleme dair mücadelesini şu şekilde detaylandırmıştır: “...Türkiye’de yaşayan cis-kadınlar ve LGBTİQ+ bireyler olarak birçok alanda cinsiyetçiliğe, ayrımcılığa ve her türden şiddete maruz kalıyoruz, taciz ediliyoruz ve hatta öldürülüyoruz. Her gün kullandığımız dile yerleşen ve patriarkal, heteroseksist toplumda yaşayanlar olarak içselleştirdiğimiz ve bu nedenle farkına bile varmadığımız cinsiyetçi ve lgbtiq+fobik kelimeler önce düşüncelere sirayet ediyor, sonrasında bu düşünceler eylemlere dönüşüyor. Bu nedenle; Erktolia olarak, cinsiyetçi ya da fobik olan söylem, reklam ve eylemlere karşı dijital ortamlarda eylemlilik gösteriyoruz.”

3.8.3 Temsilcilerin dijital feminizm için kullandığı dijital araç ve uygulamalar

Temsilcilere dijital feminizm adına hangi araç ve uygulamaları kullandıkları sorulmuştur. Feminist toplulukların tümü Facebook, Instagram ve Twitter sosyal ağını kullandıklarını ifade etmiştir. KCDP ve MD sms, e-posta ve WhatsApp uygulamalarını kullandıklarını belirtmiştir. Ayrıca MD Youtube daha önce giriş yaptıklarını ancak aktif olmadıklarını 2020 Mor Dayanışma Kadın Konferansıyla tekrar aktif hale getirdiklerini söylemiştir. Bununla birlikte MD en aktif olarak hızlı iletişim için WhatsApp uygulamasını kullandıklarını, ulaşılabilir ve görünür olmak için de Facebook, Twitter ve Instagram’ı kullandıklarını söylemiştir. KCDP sosyal medya uygulaması olarak en aktif Instagram ve Twitter’ı kullandıklarını belirtirken geniş topluluklara hitap etmek amacıyla duyurularını tüm sosyal medya hesaplarında paylaştıklarını ifade etmiştir. Ayrıca tüm bilgilendirmeleri, kadın cinayeti verilerini ve raporlarını kadincinayetlerinidurduracağız.net web sitesinden paylaştıklarını söylemiştir. KCDP göre Instagram’ın görsel ağırlıklı olması ve kolay anlaşılır olması nedeniyle insanlar Instagram’ı daha aktif kullanmakta bu nedenle de Instagram üzerinden daha çok kişiye ulaştıklarını belirtmiştir.

ET ise Twiter'in kullanıcılarının fazla olduğunu ve hızlı etkileşim alabildiklerini düşünmekte bu nedenle de en fazla Twitter üzerinden eyleme geçtikleri ifade etmiştir. Ancak daha görünür olmak adına eylemlerini tüm sosyal medya araçlarından eş zamanlı olarak paylaşmaktadır. Ayrıca diğer topluluklardan farklı olarak eylem türüne göre farklı internet siteleri kullandıklarını şu şekilde belirtmiştir:

“Yaptığımız eylem türüne göre de farklı internet sitelerini kullandığımız zamanlar oluyor. Örneğin, imza kampanyası başlatmak istiyorsak change.org üzerinden yapıyoruz. Hashtag eylemlerini de daha çok Twitter üzerinden yürütüyoruz.”

3.8.4 Dijital araç ve uygulamaların kullanım amaçları

Temsilcilerin tümü dijital araç ve uygulamaları bilgilendirmek, eylem çağrısı yapmak, dayanışma talep etmek, gönüllü edinmek, görünür olmak ve geniş topluluklara erişmek amacıyla kullandıklarını ifade etmiştir. ET diğer topluluklardan farklı olarak cinsiyetçi veya fobik bulunan bir reklam için kendi internet sitesinden ya da sosyal medya hesapları üzerinden eylem önerisi taleplerini değerlendirdiklerini ve kriterlerine uygunsa eylemleri hazırladıklarını söylemiştir. Twitter'ı eylemleri yönetmek için kullanırken Facebook ve Instagram'ı daha çok kişiye ulaşmak için kullandıklarını şu şekilde detaylandırmıştır:

“Facebook ve Instagram hesaplarını daha çok kişiye ulaşmak için kullanıyoruz. Özellikle ev içi emek sunan kadınlar ve genç erişkin yaşın üzerindeki kişiler başta olmak üzere herkesin Twitter hesabı yok. Dolayısıyla, erktolia'dan Instagram ve Facebook üzerinden de haberdar olabilirler.”

MD ise ezilen, sömürülen, baskıya maruz kalan, cinsel saldırıya uğrayan kadınlara hukuki ve psikolojik alanlarda destek sağlamak ve iletişime geçmek için kullandıklarını belirtmiştir. Ayrıca diğer topluluklardan farklı olarak bir alanda başarı sağlamış kadınları duyurmak, kadın özgürlük mücadelesinde önemli bir yerde duran öncü kadınların hikayelerini paylaşmak amaçlı kullandıklarını ifade etmiştir.

3.8.5 Toplulukların dijital feminizm eylemleri

Görüşülen temsilcilere dijital ortamlarda ne tür eylemler gerçekleştirdikleri, başarıya ulaşmış olan dijital eylemlerinin olup olmadığı ve dijital ağ haritalama araçlarının kullanımına dair sorular sorulmuştur. Verilen yanıtlara göre toplulukların tümü görünür olmak ve etkileşim almak için hashtag eylemleri gerçekleştirdiklerini

belirtirken, dijital ağ haritalama araçlarından faydalanmadıklarını yalnızca KCDP WhatsApp ihbar hattıyla yardım talebinde bulunan kadınlara destek olduklarının bilgisini vermiştir. ET eylemin içeriğine ve hedef kitlesine göre dijital imza kampanyası düzenlediklerini belirtmiştir:

“...Örneğin, Çilem Doğan için Çilem’in davasını takip eden diğer kadın örgütleriyle bir imza kampanyası düzenledik ve toplanan imzalar dava dosyasına konuldu...”

ET hashtag eylemlerinin esprili veya çarpıcı bir ifadeyle oluşturulduğunda daha başarılı olduğunu düşündüğünü belirtirken Türkiye’ın gündeminin çok hızlı bir şekilde değişmesinden kaynaklı gündemin bir anda değişebildiğini ve öncelik sırasının kaydığını ifade etmiştir. Benzer şekilde düşünen KCDP hashtag eylemlerinin insanlara ulaşmada ve etkileşim sağlamada kolaylık sağladığını ifade ederken bu oranı ülkenin politik gündeminin belirlediğini söylemiştir. Bununla birlikte *Kıyafetime Karışma* eyleminde sosyal ağların gündeminde çok sık yer aldıklarını, eylem ve hazırlık sürecinin Kanada, Japonya ve Hindistan basınında yer aldığını sözlerine eklemiştir. MD ise hashtag çalışmalarıyla ciddi etkileşim aldıklarını şu şekilde aktarmıştır:

“...Twitter’da hashtag çalışmaları örgütlüyoruz. 1.5 yıl önce Adana’da bir kız çocuğunun zorla evlendirildiği haberini aldığımızda sosyal medya üzerinden duyurmaya başladık, 183’e ve 155’e ihbar çağrısında bulunduk. Kadın dayanışmasıyla birlikte kız çocuğu düğün gününde zorla evlendirilmekten kurtuldu. Genel olarak tag çalışmalarımız ciddi etkileşim alıyor, tt olmak zor olabiliyor.”

3.8.6 Toplulukların gönüllü/destekçi kazanımında dijital araçların kullanımı

Dijital temsilcilere yeni gönüllü/destekçi kazanmada, etkileşime girmede dijital araç ve uygulamaların fark yaratıp yaratmadığı sorusu yöneltilmiştir. Feminist örgütlenmeler hedef kitleyle iletişime geçmede ve daha çok kişiye ulaşabilmede dijital araçların dinamik bir örgütlenme kanalı olduğu düşüncesindedir. MD üyelik/gönüllük başvuruları için Google forms uygulamasını kullandıklarını belirtirken sosyal medya hesapları üzerinden de üyelik için talep aldıklarını sözlerine eklemiştir. ET ise gönüllü/destekçi kazanımında hedef kitleyle iletişime geçme aracı olarak dijital ortamları kullandıklarını ifade etmiştir.

KCDP web sitesinde yer alan başvuru formları ve sosyal medya hesapları üzerinden paylaştıkları katılım formlarıyla üyelik/gönüllük katılımı sağladığını söylemiştir. Bununla birlikte geleneksel biçimde örgütlü olmadıkları yerlerden örgütlenme kanalı olarak dijital araçları kullandıklarını şu şekilde detaylandırmıştır:

“...Sizin o ilde ofisinizin ya da insanların doğrudan sizin kapınızı çalabilecekleri bir yeriniz olmasa da sosyal medya bunu size sağlıyor. Örneğin, Türkiye Kadın Meclisi döneminde Kars'tan bir arkadaşımız ben de Türkiye Kadın Meclisine gelmek istiyorum diye bize başvurmuştu. Bizim Kars'ta herhangi bir çalışmamız ya da bir meclisimiz o dönemde yoktu. Ancak sosyal medya sayesinde bize ulaşabildi...”

3.8.7 Temsilcilere göre dijital ve geleneksel aktivizm arasındaki ilişki

Görüşülen temsilcilerin tümü dijital ve geleneksel aktivizmin birbirini besleyen ve tamamlayan araçlar olduğunu düşünmektedir. Teknolojinin ilerlemesiyle, dijital ortamların hayatımıza bu kadar dahil olduğu bir dönemde dijital aktivizmin olanaklarının kullanılması gerektiğini ifade ederlerken sokak eylemlerinin de devam ettirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte KCDP sokak eylemleriyle daha çok ana akım medyada yer aldıklarını söylemiştir. MD ise sokak eylemlerinin sosyal medyada paylaşılmasının önemini vurgulamıştır. ET'de sokak eylemlerinin her zaman daha fazla ses getiren eylemler olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“...sokak yürüyüşleri her zaman çok daha fazla ses getiren eylemler olmuştur ve mutlaka devam ettirilmelidir. Gece yürüyüşü olmadan 8 Mart kutlamak mümkün olmaz mesela. Dijital platformlar da bu eylemlerin görünür kılındığı, eylem davetlerinin yapıldığı, sokak eylemine katılamayan ama bilgisayar başından da olsa fikirlerini beyan eden insanların da katılım gösterebildiği yerler haline geldi...”

Bununla birlikte görüşülen temsilcilere göre dijital aktivizmin olumsuz yanları da bulunmaktadır. KCDP dijital ortamların kişileri bireyci bir tutuma yönlendirdiğini söylerken, ET çevrimiçi dünyadaki siber zorbalığı vurgulamıştır. MD ise kapitalist düzenin kendi çıkarları doğrultusunda feminizmi kullanmasını şu şekilde detaylandırmıştır:

“...Feminizm tek başına dijitalliğe bırakıldığında piyasacı feminizm anlayışları da ortaya çıkabiliyor. Örneğin reklamlar dijital dünyanın vazgeçilmezidir. Üretim sürecinde kadın dostu da işçi dostu da olmayan işletmelerin, firmaların gün gelip feminizm propagandası yaptığı reklamları görebiliyoruz. Bu bir yandan feminizmin

küreselleşmesinin getirdiği ve onlara yaptırdığı olumlu bir etki ama bir yandan da bunu kimlerin yaptığını unutmadan yaklaşmak gerekiyor.”

Gelenekselle dijital aktivizmin birbirini besleyen araçlar olduğunu düşünen KCDP geleneksel aktivizm faaliyetlerinden bir kısmını sosyal ağlardan canlı bir şekilde paylaştıklarını ifade ederken, İstanbul Sözleşmesi ve 6284’le ilgili bilgilendirici interaktif yayınlar yaptıklarını sözlere eklemiştir. MD ise geleneksel aktivizm faaliyetlerinin duyurularını sosyal medya uygulamalarından yaptıklarını ve daha sonra eylemlerin görsellerini yine sosyal medyada paylaştıklarını ifade ederken, yaz kamplarını ve konferanslarını canlı yayın olarak dijital ortamda gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir.

3.8.8 Temsilcilerin diğer aktivistlerle iletişime geçtiği araçlar

Temsilcilere diğer aktivistlerle nasıl etkileşime girildiği sorulmuştur. KCDP sosyal medya hesaplarından ya da kurumsal numaralarla iletişime geçtiklerini ifade etmiştir. ET sosyal medya mesaj kutularıyla ve üye oldukları e-posta grupları aracılığıyla iletişim kurduklarını söylemiştir. Benzer şekilde MD’de sosyal medya mesaj kutuları ve yorumlarla iletişime geçtiklerini belirtmiştir. Ayrıca sokak eylemlerinde yüz yüze iletişim halinde oldukları aktivistler olduğunu sözlere eklemiştir.

3.8.9 Temsilcilerin dijital ortamlarda feminizm adına izledikleri politikaya dair görüşleri

Görüşülen temsilcilere “Dijital ortamlarda feminizm adına ortak bir politika izliyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Temsilciler çalışma alanlarının, politikalarının, izledikleri yol ve yöntemlerinin birbirinden farklı olduğunu düşünseler bile en temelinde ortak bir politika olmasa da ortak bir dil oluşturduklarını ifade etmektedirler. Ayrıca zaman zaman birlikte hareket ettikleri gündemler olduklarını belirtmişlerdir. ET bir noktada ortak bir dil gelişse bile şiddet, ayrımcı dil ve cinsiyetçi söylemlerin bazen o kadar içselleştirilmiş olduğunu bu nedenle de aktivistlerin bile gözünden kaçan detaylar olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada örgütler arası yapıcı eleştirilerin olması gerektiğini ve diyalogun daha iyi işletilmesi gerektiğini düşünmektedir. MD kadın ve çocuk hakları üzerinde ortak bir yol izlediklerini düşünürken, var olan farklı tarzların da feminist hareketi beslediğini söylemiştir. KCDP ise en temelinde uzlaşılan noktanın kadınların öldürülmediği ve özgürce

yaşadığı bir dünya olduğunu düşünmektedir. Ayrıca meclis formatını önemsediklerini, her kadının topluluğun öznesi olarak hissetmesinin önemli olduğunu ifade etmiştir.

3.8.10 Temsilcilerin dijital feminizmin daha etkili nasıl olabileceğine ilişkin görüşleri

Temsilcilere “Dijital feminizm daha etkili olabilir mi, bunun için neler yapılabilir?” sorusu yöneltilmiştir. KCDP insanların eğilimleri incelenmesi gerektiğini ve o yönde içerikler üretilmesi söylemiştir. ET araçların gelişmesiyle ve dayanışmanın yayılması zaman içerisinde daha etkin yolların kendiliğinden ortaya çıkacağını ifade etmiştir. MD ise dijital alanlarda daha etkili olabilmek için yaratıcı görseller ve yaratıcı dijital eylemler gerçekleştirilebileceğini belirtirken dijital eşitsizliğe de dikkat çekmiştir:

“...daha etkili olmasıyla birlikte hedef kitlenin de dijital alana daha fazla ulaşıyor olması gerekir. Türkiye’de evet cep telefonu, sosyal medya vb. kullanımı fazla fakat halen erişimin sağlanmadığı, kendimizi her yere duyuramadığımız noktalar var. Bu yüzden sadece dijital sığılmadığımızdan kaynaklı mahalle mahalle örgütleniyoruz.”

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, dijital araç ve uygulamaların artan kullanımının ve erişiminin çevrimiçi ve çevrimdışı feminist örgütlenmelerde oluşturduğu değişimler, dijital araçların feminist harekete kazandırdığı yeni boyut ve feminist örgütlenmelerin aktivizm amacıyla dijital ortamları hangi amaçla kullandıkları araştırılmıştır. Araştırmada feminist örgütlenmelere dair detaylı veri toplamak amacıyla nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Araştırmada kapsamında öncelikle ele alınan feminist örgütlenmelerin (Erktolia, Mor Dayanışma, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu) sosyal medya hesapları (Facebook, Instagram, Twitter) Aralık 2019 tarihinden itibaren takibe alınmıştır. Bu sayede feminist hareketin çevrimiçi örgütlenmesine dair bilgi edinmek amacıyla gerçekleştirilen çevrimiçi gözlem sayesinde feminist örgütlenmelere yönelik oluşturulan soruların içeriği oluşturulmuştur. Bununla birlikte Mor Dayanışma ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun e-posta ve WhatsApp gruplarına eylemler ve kampanyalarla ilgili bilgi almak için üye olunmuştur. Örneklem olarak seçilen her bir feminist örgütlenme, belirli alanları temsil etmektedir. Erktolia cinsiyetçi söylemle, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu başta yaşam ve her türlü kadın hakkı ihlaline karşı, Mor Dayanışma ise kadın hakları ihlali olmak üzere feminist hareketin tüm alanlarında mücadele etmektedir. Yapılan çevrimiçi gözlem, feminist örgütlenmelerin dijital feminizme yönelik bakış açısını anlamak ve dijital araç ve uygulamaları hangi amaçla ve nasıl kullandığına, dijital ortamın sınırlılıkları ve yeteneklerine dair sınırlı bilgi vermektedir. Bu nedenle araştırmanın bulgularının oluşturulmasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Feminist örgütlenmelere sosyal medya hesaplarından ve kurumsal e-posta adreslerinden erişim sağlanarak araştırma kapsamında oluşturulan sorular e-posta aracılığıyla ulaştırılmıştır. Erktolia ve Mor Dayanışma soruları e-posta aracılığıyla yanıtlamıştır. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'yla ise yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Tüm feminist örgütlenmelerin temsilcileriyle görüşmeler Şubat 2020 ayı içerisinde yapılmıştır. Ayrıca anonimliği korumak adına örgütlenmelerin temsilcilerin isimleri açık bir şekilde verilmemiş, temsil ettikleri toplulukların isimlerinin baş harflerinin kısaltmalarıyla ifade edilmiştir. Detaylı veri toplamak amacıyla feminist örgütlenmelerin çevrimdışı faaliyetlerine katılmak ve saha gözlemi yapılmak istenmiştir ancak Mart 2020 tarihinde COVID-19 salgını nedeniyle

kısıtlamalar sebebiyle bu süreç gerçekleşmemiştir. Bu sebeple araştırma yalnızca çevrimiçi gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmeler doğrultusunda elde edilen bulgular ışığında tamamlanmıştır.

Bu kapsamda araştırmaya dahil edilen feminist örgütlenmelerin temsilcilerine göre teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan dördüncü dalga feminist hareket, kullanıcıların görüşlerini paylaşabildikleri, tartışabildikleri, ötekini sesini duyurabildiği bir ortam sunmaktadır. Dalaman (2020), “Feminist hareket ve kadın örgütleri tarihin her döneminde kendi alternatif iletişim araçlarını ve alternatif medyalarını yarattıklarından, İnternet ve yeni teknoloji iletişim araçlarını kullanmaya başlamıştır.” ifadesiyle feminist hareketin tarihin her döneminde çağa uyum sağladığını, dijital teknolojilerin feminist hareket tarafından benimsendiğini vurgulamaktadır. Feminist hareketin tarihsel seyrine bakıldığında feministlerin buldukları dönemin şartlarına uygun bir biçimde geleneksel iletişim araçlarından olan gazete ve dergi çıkartarak kendi alternatif medyasını oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte dijital teknolojilerin günlük hayat akışına dahil olmasıyla birlikte araştırma kapsamında ele alınan feminist örgütlenmelerin de bu teknolojileri etkin bir şekilde kullandıkları saptanmakta ve Dalaman’ın ifadesini destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre feminist toplulukların, dijital feminizm adına kullandıkları dijital araç ve uygulamaların kullanım amaçlarına göre öncelik sırası farklılık göstermektedir. Üç topluluk da Facebook, Twitter ve Instagram’ı kullanmaktadır. KCDP daha fazla kişiye ulaşabilmek için Instagram’ı, Erktolia daha hızlı etkileşim alabilmek için Twitter’ı, Mor Dayanışma ise ulaşılabilir ve görünür olmak adına üç sosyal ağda etkin bir şekilde kullanmaktadır. Erktolia e-dilekçe kampanyalarında Change.org’u, KCDP ve Mor Dayanışma genel koordinasyon ve bilgilendirme için WhatsApp, SMS ve e-postayı tercih etmektedir. Ayrıca KCDP ve Mor Dayanışma çevrimiçi ve çevrimdışı örgütlenmek ve eylem planlarını yayımlamak amacıyla kurumsal web sitelerini kullanmaktadır. Brimacombe vd.’nin (2018) Fiji’de yaşayan feministlerin deneyimlerine odaklanan çalışmasında, feministlerin dijital ortamları belirli konularda gündem oluşturmak ve kamu desteği sağlamak amacıyla bir araç olarak kullandıkları ve sosyal medya araçlarıyla feminist düşüncelerin ulusal sınırları aşmasında bir araç işlevi gördüğü belirlenmiştir. Bu bağlamda dijital feminizmin olanaklarının çevrimdışı örgütlenme aracı olarak kullanıldığı görülmekte

ve sokak eylemlerinin daha hızlı örgütlenmesine imkân veren çevrimiçi ortamların kişiler arası etkileşimi ve iletişimi hızlandırdığı söylenebilir. Bir başka ifadeyle dijital ortamlar kısa sürede kamuoyu oluşturabilmekte ve çevrimdışı kolektif eylemler için birleştirici bir araç olabilmektedir.

Bununla birlikte pasif eylem biçimi olarak değerlendirilen e-dilekçe kampanyalarına, çevrimiçi feminist örgütlenme olarak faaliyet gösteren Erktolia tarafından olaylara dikkat çekmek ve sonuç almak konusunda önemi vurgulanmaktadır. Aktaş ve Akçay'ın (2019) Özgecan Aslan cinayetinin ardından Change.org'da başlatılan *Özgecan Yasası* dijital imza kampanyasını dijital savunuculuk örneği olarak ele aldığı çalışması, araştırma kapsamında yer alan Erktolia'nın e-dilekçeyle ilgili düşünceleriyle örtüşmektedir. Araştırma sonucunda *Özgecan Yasası* mecliste kabul edilmese de sosyal ağlarda sağlamış olduğu etkileşimle kadın cinayetlerinde uygulanan ceza indirimini konusu meclisin gündeminde yer almış ve konuya dair gündem oluşturularak toplumsal değişim adına önemli bir adım atıldığı düşünülmektedir. Morozov (2009) ise çevrimiçi eylemleri toplum yararına etkide bulunma illüzyonu olarak ifade etmektedir ancak Erktolia'nın web sitesinde bulunan, istenilen sonuca ulaşan e-dilekçe kampanyaları ve Aktaş ile Akçay'ın çalışması bu eylem türünün işlevselliğiyle ilgili Morozov'un yaklaşımına karşı bir tartışma doğurmaktadır. Bu kapsamda Erktolia diğer kadın örgütleriyle birlikte #ÇilemeÖzgürlük²⁰ hashtagiyle Change.org'dan çevrimiçi imza kampanyası başlatmış ve 136 bin 958 kişi kampanyaya destek vermiştir. Toplanan dijital imzalar dava dosyasında yer almıştır. Dava sonucunda Çilem Doğan tahliye edilmiştir. Verilen mahkeme kararında toplanan dijital imza kampanyaları etkilidir diye kesin bir ifade kullanılmasa da bu kampanyanın yargılama sürecindeki baskı oluşturma rolü yadsınamaz. Öte yandan araştırma kapsamında yer alan diğer toplulukların dijital aktivizm eylem aracı olarak e-dilekçelere sıklıkla başvurduğu söylenemez.

E-dilekçe kampanyaları gibi hashtag aktivizmini de pasif eylem türü olarak gören Morozov (2009) bu eylemlerin geleneksel aktivizm adına bir etkisi olmadığını, eylemlerin yalnızca çevrimiçi ortamlarla sınırlı kaldığını ve toplumsal, politik alanda bir etki oluşturamadığını savunmaktadır. Ancak görüşülen temsilciler, hashtag

²⁰ Çilem Doğan şiddet gördüğü kocasını öldürdüğü için 15 yıl hapis cezası almıştır. Yargıtayın bu kararı bozması ve Çilem'in özgürlüğüne kavuşması adına Erktolia öncülüğünde e-dilekçe kampanyası başlatılmıştır.

aktivizminin görünürlük sağlaması, farkındalık oluşturmaya ve gündem oluşturmaya yardım etmesi sebebiyle bu dijital eylem türünü sıklıkla kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Morozov'un toplumsal etkisi olmadığını düşündüğü bu eylem biçiminde bazı eylemlerde çevrimdışı sonuçlar alındığı görülmektedir. Chen, Pain ve Barner (2018) çalışmasında feminist hareket adına oluşturulan hashtaglerin farkındalık sağladığını ve çevrimdışı eylemleri organize etmeye yardımcı olduğunu savunmaktadır. Öte yandan hashtaglerin toplumsal değişim adına mikro düzeyde etkisi olduğunu, gerçek değişimi sağlamak için çevrimiçi eylemlerin çevrimdışı eylemlerle tamamlanması gerektiğini düşünmektedir. Guha (2015) ise çalışmasında feminist kampanyalarda oluşturulan hashtaglerin çeşitli konularda bilgi vermek, aktivizmi teşvik etmek ve destek toplamak amacıyla güçlü bir araç olduğunu belirtmekte ve Hindistan'da gerçekleştirilen hashtag eylemlerinin istenilen hedefe ulaşması için ana akım medyada görünür olması gerektiğini ifade etmektedir. Chen vd. ile Guha'nın çalışmalarının sonuçları, Morozov'un hashtag eylem türüne ilişkin yaklaşımıyla örtüşmemektedir. Aynı şekilde uluslararası ölçekte gerçekleştirilen #MeToo eylemi sonucunda gerçekleşen çevrimdışı yaptırımlar bunun örneğidir. Ayrıca görüşülen temsilcilerden Mor Dayanışma, Adana'da bir kız çocuğunun zorla evlendiği haberini aldıklarında sosyal medya üzerinde hashtag çalışması yürüterek ilgili kurumlara ulaştıklarını ve oluşturulan dayanışmayla kız çocuğunun zorla evlendirilmekten kurtulduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda hashtag çalışmalarının feminist örgütlenmelerin etkileşim almasında, ilgili kurumlara hızlı bir şekilde ulaşmasında ve istenilen sonuca ulaşmada etkili olduğu açıkça söylenebilir.

Dijital araç ve uygulamaların kullanım amaçlarına dair bulgulara göre feminist toplulukların dijital ortamları genel olarak ulaşılabilir/görünür olmak, eylem bilgilendirmesi ve koordinasyon sağlamak, üye/destekçi kazanmak, daha fazla kişiye erişim sağlamak, dayanışma çağrısı yapmak, kampanyaları/eylemleri duyurmak, cinsiyetçi söylemlerle mücadele etmek ve farkındalık oluşturmak için kullandıkları görülmektedir. Aksu (2017) İnternetin ve toplumsal paylaşım ağlarının Türkiye'de bulunan kadın hareketi derneklerinin dijital aktivizm kapsamında olan etkilerini ele aldığı çalışmasında, feminist derneklerin ve dijital örgütlenmelerin toplumsal paylaşım ağlarını üyeler/destekçilerle iletişim sağlamak, daha fazla kişiye ulaşmak, etkinlik ve kurumsal haberlerin bilgilerini kişilere ulaştırmak amacıyla kullandıkları sonucuna varmıştır. Aksu'nun araştırma sonucunda elde ettiği veriler bu araştırmanın

bulgularında yer alan bölümle örtüşmektedir ancak Aksu çalışmasında örgütlenmelerin en çok Facebook ve kurumsal web sitelerini kullandığını tespit ederken bu çalışmada Instagram ve Twitter'ın daha çok kişiye erişim sağlamak amacıyla kullanabileceği düşüncesi ortaya koyulmuştur. Bu noktada, Aksu'nun araştırmasının üzerinden geçen –görece- kısa süreye rağmen (yaklaşık 4 sene) sosyal ağların kullanım oranlarındaki değişim dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte genel koordinasyon ve bilgilendirme için WhatsApp, SMS, e-posta grupları gibi mesajlaşma uygulamalarının topluluklar tarafından sıklıkla kullanılan uygulamalar haline gelmiş olması da söz konusudur.

Görüşme sonuçlarına göre çevrimiçi ortamlar yeni destekçi/gönüllü kazanmak ve etkileşim sağlamak açısından önemli kazanımlar sağlamaktadır. İnternet ve dijital araçlarla zaman ve mekân kavramları esnetilerek erişilmek istenen kişilerle iletişime daha hızlı bir şekilde geçilmektedir. Dijital ortamların örgütlenmeyi hızlandıran dinamik bir örgütlenme aracı olduğunu düşünen temsilciler, dijital ortamların sunduğu imkânları güncel bir şekilde benimsemekte, feminist harekette kullanmaktadır. Bununla birlikte temsilcilerin tümü geleneksel feminizmle dijital feminizmin birbirini beslediğini ve tamamladığını vurgulamaktadır. Aynı zamanda görüşme yapılanlar, yalnızca dijital ortamda üretilen içeriklerin sorunlara çözüm getirmeyeceğini ancak dijital ortamın feminist hareketi görünür kıldığını, kolektif eylem çağrılarının yapılmasında bir araç olduğunu ifade ederken feminist hareketin sokak ayağının devam etmesi gerektiğini düşünmektedir. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar ve çevrimiçi gözlem neticesinde de dijital ortamların çevrimdışı olan eylemlere sağladığı katkılar dikkat çekmektedir.

Araştırma bulguları, alanyazının dijital aktivizme yönelik bakış açılarına göre ele alındığında bu araştırma bulgularının tutarlılar bakış açısıyla örtüştüğü görülmektedir. Tutarlılar dijital araç ve uygulamalarının aktivist hareketlere sağlamış olduğu hem olumlu (düşük maliyet, etkileşim, hızlı organize olma vb.) hem de olumsuz (dijital eşitsizlik, sansür, siber zorbalık vb.) nitelikleri birlikte kabul etmektedir. Çevrimiçi gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda feminist örgütlenmelerin dijital araç ve uygulamalarına yaklaşımı Curran'ın (2012) dijital aktivizme yönelik bakış açısıyla örtüşmektedir. Curran, çevrimiçi alanın erişim maliyetinin düşük olmasını, hızlı ve etkileşimli yapısını dijital ortamların olumlu özellikler olarak sınıflandırmaktadır. Ülkeler arasındaki ekonomik, toplumsal, siyasal

faktörlerin teknolojiye erişimde oluşturduğu dijital uçurumu, dijital ortamlarda yapılan ideolojik ve kültürel ayrımcılığı ve iktidarın sansür mekanizmalarını ise olumsuz olarak nitelendirmektedir. Görüşülen Mor Dayanışma temsilcisi, dijital aktivizm uygulamalarındaki olumsuz niteliklerden biri olan dijital eşitsizliğe dikkat çekmiştir. Göker'in (2016) *Yeni Medya Okuryazarlığının Yeni Toplumsal Hareketler İçin Sağladığı Olanaklar ve Sınırlılıkları* adlı çalışmasında "Dijital eşitsizlikler demokratik süreçlerce eksiklik yaratmaktadır." bulgusu aktivist hareketlerde her kişinin eşit oranda katılım gösteremeyeceğini düşünen Mor Dayanışma temsilcisinin görüşlerini destekler niteliktedir. Dolayısıyla feminist örgütlenmelerin dijital feminizm adına gerçekleştirdiği uygulamalar hem iyimser hem de kötümser bakış açısına sahip tutarlılar olarak değerlendirilebilir.

Görüşme gerçekleştirilen kişiler, dijital feminizmin ileriki süreçlerde nasıl daha etkin ve olumlu sonuçlar elde edebileceğine dair farklı bakış açlarına sahiptir. Mesela dijital feminizme yönelik yaratıcı eylemlerin gerçekleştirilmesiyle daha çok kişiye ulaşılabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte dijital araç ve uygulamalara olan erişimin daha fazla kişiye ulaşmasıyla, araçların gelişmesi ve dayanışmanın yayılmasıyla zaman içerisinde daha etkili dijital eylem türlerinin dijital feminizme dahil olabileceğine ilişkin düşüncelere sahiptir. Powell (2018) sosyal ağ sitelerinde dijital feminizme yönelik sınırlamalardan biri olan siber tacizi engellemek ve çevrimiçi aktivizme katılımı artırmak adına dijital medya şirketlerinde çalışan ve yönetim kurulunda yer alan kadınların sayısının artırılması gerektiğini düşünmektedir. Bu sayede çevrimiçi alanlarda kadınların seslerinin daha kapsayıcı bir şekilde tasarlanabileceğini savunmaktadır. Rees (2020) ise dijital feminizmin daha etkin olabilmesi için ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik şartlarına göre dijital kampanyalara yer verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Örneğin, dijital eşitsizliğin belirgin bir biçimde kendini gösterdiği Hindistan'da nüfusun %74'ü mobil cihaz kullanmakta bu nedenle de bu ülkede mobil kampanyalara öncelik verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda ülkelerde ekonomik, toplumsal ve politik yapılar göz önünde bulundurularak dijital feminizme ilişkin daha etkin eylem ve uygulamalar gerçekleştirilebilir.

Elde edilen tüm bulgular doğrultusunda toplulukların dijital araç ve uygulamaları kamuoyu oluşturmada, farkındalık, görünürlük ve dayanışma sağlamada, bilgilendirmede, destekçi kazanmada belirli amaçlar ve yöntemler

doğrultusunda aktivizm amacıyla kullandığı görülmektedir. Dijital ortamların feminist hareketin hedeflerinin daha kapsayıcı ve güçlü bir şekilde görünürlüğünü artırdığı söylenebilir. Bununla birlikte kişilerin dijital aktivizme katılımını sınırlayan dijital eşitsizlik, siyasi baskı ve gözetim, çevrimiçi kadın düşmanlığının artması gibi olumsuzluklar dijital feminizmi sınırlayan etkenlerdir. Bu bağlamda Lu (2020) çalışmasında Çin'deki çevrimiçi feminist hareketlerin Çin'deki siyasi baskı ve gözetim nedeniyle etkinliğini yavaş yavaş kaybettiğini düşünmektedir. Öte yandan ülkelerin toplumsal, politik, ekonomik koşulları nedeniyle dijital feminizmin her yerde aynı düzeyde etkin olmadığı görülmektedir. Ancak dijital araç ve uygulamalara erişimi olan tüm feministlerin çevrimiçi ortamlarda diğer feministlerle buluşması dijital bir *kız kardeşlik* ağı oluşturmada önemli bir anahtardır. Bu anlamda dijital ortamlar kişilerin kampanyaları düzenleyebileceği, tartışabileceği, eleştirebileceği ve feminist düşünceleri paylaşabileceği çevrimiçi bir feminist topluluk haline gelmektedir. Dijital dünyanın feminist harekete sağlamış olduğu imkânlarla feminizm yalnızca bir grup feminist tarafından gerçekleştirilen bir hareket olmamalıdır. Feminizm ideolojisinin yaşam biçimi olduğu, cinsiyetçi kültürel kodların yok olduğu, kişilerin suskunluk sarmalına itilmedikleri yeni bir dünya düzeni oluşturulmalıdır.

Bu çalışma Türkiye'de faaliyet gösteren üç feminist topluluğun temsilcileriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler ve çevrimiçi gözlemle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle araştırma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda dördüncü dalga feminizme ilişkin gerçekleştirilecek olan sonraki çalışmalar için bazı öneriler aşağıda sunulmaktadır.

- Feminizmin dijital araç ve uygulamalarla artan görünürlüğünün, kişilerin feminizme yönelik algısındaki oluşturduğu değişimleri inceleyebilmek adına çevrimiçi anket yöntemiyle geniş kapsamlı çalışmalar gerçekleştirilebilir.
- Dijital ortamdaki feminist kampanyaların farkındalık oluşturmada ve olayların ulusötesi bilinirliğinde, çevrimiçi ve çevrimdışı feminist eylemlerin birbirini nasıl desteklediğine dair örnek olay incelemeleri yapılması alanyazına katkı sağlayacaktır.
- Araştırma sınırlı sayıda feminist topluluklarla gerçekleştirildiği için dijital araç ve uygulamaları feminist hareket adına kullanan kişilere yönelik çalışmalarla

dijital feminizme ilişkin daha detaylı bulgular elde etmek için daha çok katılımcıya ulaşılabilir.

- Bununla birlikte bu çalışmada yer alan Türkiye'deki dijital feminizmin diğer ülkeler temelinde gerçekleştirilen dijital feminizme yönelik çalışmalarla birlikte karşılaştırma yapılarak ülkelerin toplumsal, ekonomik ve politik etkenlerinin feminist hareketle ilişkisini ortaya çıkarmak adına çalışmalar yapılması da önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abanoz, E., Sütçü, S. C. (2018). Sosyal Ağlarda Kolektif Eylem Eşik Modeli Üzerine Bir Çalışma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (1), 53-69, doi:10.21547/jss.345628.

Aitken, M. (2017). Feminism: A Fourth to be Reckoned With? Reviving Community Education Feminist Pedagogies in a Digital Age. *The Journal of Contemporary Community Education Practise Theory*, (8), 1-18.

Arat, N. (2017). *Feminizmin Abc'si*. İstanbul: Say Yayınları.

Ateşböcekleri. İno, (2020). Sen de bir #ateşböceği yak. Erişim adresi: <https://atesbocekleri.info/#>

Ay, Z. (2018). *Feminizm ve Murathan Mungan Şiiri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ardahan Üniversitesi, Ardahan

Baer, H. (2015). Redoing Feminism: Digital Activism, Body Politics, and Neoliberalism. *Feminist Media Studies* 16(1):1-18 doi: [10.1080/14680777.2015.1093070](https://doi.org/10.1080/14680777.2015.1093070)

Bakan, R. (2019). #Metoo'dan #Whydidntreport'a: Dijital Eylemlerin İmkânları Ve Sınırları Üzerine. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar* (37-38), 17-34.

Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.

Bayrak, H. (2019, 6 Şubat). 2019 Türkiye İnternet Kullanım ve Sosyal Medya İstatistikleri. Dijilopedi. Erişim adresi: <https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>

Baydar, V. (2013). Popüler Kültürde Mizojini. *Turkish Studies*. 8(12): 151-165 doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5969>

Beta, B. (2011). Erişim adresi: <https://thenextweb.com/news/guardly-an-ios-app-that-may-save-your-life>

Binark, M. (2018). *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Budak, C. (2018). Türkiye'de Feminist Hareketin Dünü ve Yarını. *Journal of Business in The Digital Age*, (1), 38-49.

Butler, J. (2014). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları

Büber, E. (2017). Oltalama Saldirilarında Kullanılan Url'lerin Makine Öğrenmesi Teknikleri İle Tespit Edilmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul

Castells, M. (2000). *Ağ Toplumunun Yükselişi*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Change.org (2020). Etki Raporu 2019. Erişim adresi: https://static.change.org/brand-pages/impact/reports/2020/2020_Impact+Report_Change_TR_v02.pdf

Change.org. (t.y.). IKEA Ankara Mamak Mağazasında Bulunan Cinsiyetçi Tabelalar Kaldırılın! Erişim adresi: <https://www.change.org/p/ikea-ankara-mamak-ma%C4%9Fazas%C4%B1nda-bulunan-cinsiyet%C3%A7i-tabelalar-kald%C4%B1r%C4%B1ls%C4%B1n-ikeaturkiye>

Change.org. (t.y.). Kadına karşı işlenen suçlarda erkeklere verilen iyi hal indirimi kalksın. Erişim adresi: <https://www.change.org/p/yasalar-kadinlari-korusun-kad%C4%B1na-kar%C5%9F%C4%B1-i-%C5%9Flenen-su%C3%A7larda-erkeklere-verilen-iyi-hal-indirimi-kalks%C4%B1n-pinargultekin-tbmmresmi>

Chen, G. M., Pain, P. ve Barber, B. (2018). “Hashtag Feminism”: Activism or Slacktivism? D. Harp, J. Loke ve I. Bachmann (Ed.), *Feminist Approaches to Media Theory and Research* içinde (s. 197-218). Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/326360516_Hashtag_Feminism_Activism_or_Slacktivism.

Clark, C. (2015). #TrendingFeminism: The Impact of Digital Feminist Activism (Unpublished master's thesis). George Washington University, Washington

Coleman, J. (2009). An Introduction to Feminisms in a Postfeminist Age. *Womens's Studies Journal*, (23), 3-13.

Çakır, S. (2015). Feminizm Ataerkil İktidarın Eleştirisi. H. B. Örs (Ed.), 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler (8. Baskı) içinde (s. 413- 475). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Çetin, M., Özgiden, H. (2013). Dijital Kültür Sürecinde Dijital Yerliler Ve Dijital Göçmenlerin Twitter Kullanım Davranışları Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*. 2(1), 172-189.

Çiltaş, Ç. (2019). *Kadın Konukevi Hizmeti Almakta Olan Kadınların Psikolojik Dayanıklılık İle Umut Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara

Çuhadar, S. G. (2017). Aydınlanma, Eşitlik ve Kadın: Rousseau Üzerine Bir Değerlendirme. *Emek Araştırma Dergisi*, (8), 145-156

Dass, U. (2018, 3 August). Best 10 Personal Safety Apps For Women [Android]. Hongkiat. Erişim adresi: <https://www.hongkiat.com/blog/android-personal-safety-women-apps/>

- Dijk, J. V. (2016). *Ağ Toplumu*. (Ö. Sakin, Çev.). İstanbul: Epsilon Yayıncılık
- Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. (A. Bora, vd., Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Duran, K. N., Yeniceler, İ. (2019). Gelenekselden Yeni Medyaya Geçiş Sürecinde İçerik Üretimi Sürecinin Dönüşümü: Cüneyt Özdemir Youtube Kanalı. *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 3(3), 200-212.
- Düzgün, A. (2020). Y ve Z Kuşaklarının İş Hayatından Beklentilerinin Karşılaştırılması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 218-241
- Dw, (t.y.). Kadına şiddet: Panik butonuna 16 bin tıklama. Erişim adresi: <https://www.dw.com/tr/kad%C4%B1na-%C5%9Fiddet-panik-butonuna-16-bin-t%C4%B1klama/a-51691923>
- Elveriş, İ. [idilika]. (2015, 14 Şubat). #sendeanlat tagiyle “kadın olduğum için” kalıbıyla başlayan ve sırf kadın olma kaynaklı yaşadıklarımızdan örnekleri yazar mısınız? [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/idilika/status/566544399891693571>
- Emniyet Genel Müdürlüğü, (2020). Kades sayesinde ihbarlar arttı. Erişim adresi: <https://www.egm.gov.tr/>
- Erben, Ş. E. (2019). *Aktivizmin Dijital Dönüşümü* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli
- Frankenfield, J. (2019, 3 September). Hacktivism. <https://www.investopedia.com/terms/h/hacktivism.asp>
- Fuentes, M. A. (2014, 25 Haziran). Digital activism. Britannica. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/topic/digital-activism#accordion-article-history>
- Gaag, N.V.D. (2018). *Feminizm*. (B.S. Aydaş, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık
- George, J. Ve Leidner, D. E. (2019). From Clicktivism To Hacktivism: Understanding Digital Activism. *Information and Organization*, 29(3), 1-45. doi: [10.1016/j.infoandorg.2019.04.001](https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2019.04.001)
- Gergalova, A. (2017, 27 Nisan). Inspiring Feminist Campaigns You Should Know. Yonah. Erişim adresi: <http://yonah.org/channel/inspiring-feminist-campaigns>
- Goswami, M. P. (2018). Social Media and Hashtag Activism. S. Bala (Ed.). *Liberty Dignity and Change in Journalism*, (p. 252- 262). New Delhi: Kanishka Publisher
- Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: MEB Basım Evi.
- Guha, P. (2015). Hash Tagging But Not Trending: The Success and Failure of The News Media to Engage with Online Feminist Activism in India. *Feminist Media Studies*, 15(1) s. 155-158. Doi: 10.1080/14680777.2015.987424

Gurbetoğlu, A. (2018). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Erişim adresi: <http://agurbetoglu.com/files/2-%20ARA%C5%9ETIRMA%20%20T%C3%9CRLER%C4%B0.pdf>

Gurung, L. (2018). The Digital Divide: An Inquiry from Feminist Perspective. *Dhauagiri Journal of Sociology and Anthropology*, (12), 41-48

Gürbüz, S., Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

Gürpınar, H. (2016). Feminizm ve Feminist Yaklaşımlar. Erişim adresi: <https://sosyalcalismaci.wordpress.com/feminizm-ve-feminist-yaklasimlar/>

Habertürk, (2019). Kadın cinayetlerine "dijital karanfille" dikkati çekiyorlar. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/kadin-cinayetlerine-dijital-karanfille-dikkati-cekiyorlar-2543368>

Harassmap, (2020). Erişim adresi: <https://harassmap.org/en>

Hearn, K., Mahncke, R. J., & Williams, P. A. (2009). Culture Jamming: From Activism to Hactivism. *Security Research Centre Conferences* doi: <https://doi.org/10.4225/75/57a7f10a9f480>

Hooks, B. (2019). *Feminizm Herkes İçindir*. (E. Aydın ve diğerleri, Çev.). İstanbul: Bgst Yayınları

İçişleri.gov.tr, (t.y.). Kadın destek uygulaması. Erişim adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/kadin-destek-uygulamasi-kades>

İnceoğlu, Y. ve Çoban, S. (2015). Sokak ve Dijital Aktivizm: Eylemin Sokaktan Siber Uzaya Taşınması ya da Vice Versa. Y. İnceoğlu ve S. Çoban (Ed.). *İnternet ve Sokak* (1. Baskı) içinde, (s. 19-72). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

İstanbul Barosu. (2021). Erişim adresi: <https://istanbulbarosu.org.tr/Anasayfa.aspx>

Joyce, M. (2010). Why Use the Term "Digital Activism? M. Joyce (Ed.). *Digital Activism Decoded The New Mechanics of Change*. <https://murdoch.is/papers/digiact10all.pdf>

Kadın Eserleri Kütüphanesi, (2021). Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı: Kadın Merkezli Bir Kütüphane ve Arşiv. Erişim adresi: <http://kadineserleri.org/hakkimizda/>

Kadın Hareketi Derneği. (t.y.). Kadınlara Yönelik Yasal Düzenlemeler. Erişim adresi: <http://www.kadinhareketidernegi.org.tr/icerik.php?sayfa=25>

Kadın hareketinin tarihi. (2017). Erişim adresi: <http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2017/12/kadin-hareketinin-tarihi-sirin-tekeli.pdf>

Kaloç, C. (2018). Hashtag Nasıl Kullanılmaya Başlandı ? (Hashtag'in Kısa Tarihi). Webtekno. Erişim adresi: <https://www.webtekno.com/hashtag-nasil-kullanilmaya-baslandi-hashtag-in-kisa-tarihi-h36296.html>

Kar, A. ve Kesim, S. (2015). Dijital Aktivizm, Gerçek Bir Aktivizm Ruhunu Mu? Yoksa Bir Vicdan Temizleme Ayinini Mi Temsil Ediyor? Dijital Aktivizmin Sosyo- Psikolojik Arka Planı. Y. İnceoğlu ve S. Çoban (Ed.). İnternet ve Sokak (1. Baskı) içinde, (s. 130-162). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Kara, N. (2006). Feminizm(ler)in Toplumsal Hareket Olarak Medyada Yansıma(ma)sı. *Küresel İletişim Dergisi*, 1-33.

Karagöz, K. (2013). Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler Ve Dijital Aktivizm Hareketleri. *İletişim ve diplomasi*, (1), 131-156.

Karakıran, E., Doğan, E.E., Yamanlar, F., Çetiner, Y.Y. ve Uzgan, Y.S. (2021). Düşünürleri Ve Aktivistleri İle Feminist Hareket. Erişim adresi: <http://www.mmoizmir.org/8mart2021/8mart2021.pdf>

Karatzogianni, A. (2015). Firebrand Waves of Digital Activism 1994-2014: The Rise and Spread of Hacktivism and Cyberconflict. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=lp-hCgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=digital+activism&ots=edFRkvT7fw&sig=BOLcohdpV5UDu2iATEz7OpUFp08&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Kavada, A. (2010). Activism Transforms Digital: The Social Movement Perspective. M. Joyce (Ed.). Digital Activism Decoded The New Mechanics of Change. <https://murdoch.is/papers/digiact10all.pdf>

Kırcaali-İftar, G. (1999). Bilim ve araştırma. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (Ed: A.A. Bir). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, ss. 1-13.

Kolay, H. (2015). Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları. *EMO Kadın Bülteni*, (3), 5-11.

Kowalska, D. (2017). *The Fourth Wave of American Feminism: Ideas, Activism, Social Media* (Unpublished master's thesis). University of Warsaw American Studies Center, Warsaw

Kreutz, C. (2009, 14 September). Maptivism: Maps For Activism, Transparency And Engagement. <https://www.crisscrossed.net/2009/09/14/maptivism-maps-for-activism-transparency-and-engagement/>

Laer, J. V. & Aelts, P. V. (2010). Internet And Social Movement Action Repertoires. *Information Communication and Society*. (8):1146-1171 doi: [10.1080/13691181003628307](https://doi.org/10.1080/13691181003628307)

Majchrzak, A., Kane, G. C., Azad, B. Ve Faraj, S. (2013). The Contradictory Influence of Social Media Affordances on Online Communal Knowledge Sharing. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19(3), 38-55. doi: [10.1111/jcc4.12030](https://doi.org/10.1111/jcc4.12030)

McLean, Jessica, and Sophia Maalsen. (2013). Destroying the Joint and Dying of Shame? A Geography of Revitalised Feminism in Social Media and Beyond. *Geographical Research*, 51(3), 243-256.

#MeToo hashtag'ı hızla yayılıyor! Peki neden? (2017, 19 Ekim). Hürriyet. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/-metoo-hashtagi-hizla-yayiliyor-peki-neden-40615352>

Michel, A. (1993). *Feminizm*. (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları

Milano, A. [Alyssa Milano]. (2017, 15 October). If you've been sexually harassed or assaulted write 'me too' as a reply to this tweet. [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/Alyssa_Milano/status/919659438700670976

Millett, K. (1987). *Cinsel Politika*. (S. Selvi, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. (2021). Erişim adresi: <https://morcati.org.tr/neler-yapiyoruz/biz-kimiz/>

Morozov, E. (2011). The Net Delusion The Dark Side Of Internet Freedom. <https://tropicaline.files.wordpress.com/2011/04/netdelusion.pdf>

Morozov, E. (2009, 19 Mayıs). The Brave New World Of Slacktivism. Foreign Policy. Erişim adresi: <https://foreignpolicy.com/2009/05/19/the-brave-new-world-of-slacktivism/>

Munro, E. (2013, 5 Eylül). Feminism: A Fourth Wave?. The Political Studies Association. Erişim adresi: <https://www.psa.ac.uk/psa/news/feminism-fourth-wave>

Neuman, W. Lawrence; Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I, Çev. Sedef Özge, Yayın Odası, Ankara, 2014, s.67

NYT: İktidar sahibi 201 erkek MeToo sonucu işinden oldu. (2018, 24 Ekim). Dw. Erişim adresi: <https://www.dw.com/tr/nyt-iktidar-sahibi-201-erkek-metoo-sonucu-i%C5%9Finden-oldu/a-46019652>

Onat, K. (2016). <https://www.webtekno.com/mobil/qrcode-tarama-h11806.html>

Oral, U. (2017, 25 Şubat). Türkiye'de Feminizmin Tarihi. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <http://www.uguroral.com.tr/arastirma/turkiye-de-feminizmin-tarihi>

Örnek, S. (2015). ABD'de Kadın Haklarının Gelişimi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 105-129.

Özçetin, B. (2015). Hacktivizmin Politikası ve Poetikası. Y. İnceoğlu ve S. Çoban (Ed.). *İnternet ve Sokak* (1. Baskı) içinde, (s. 182-207). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Özgün, Y. (2017). Feminizm. G. Atılgan ve E. A. Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (6. Baskı) içinde (s. 379-393). İstanbul: Yordam Kitap

Öztürk, F. (2019, 9 Aralık). Las Tesis: İstanbul'da gözüaltına alınanlar neyle suçlanıyor? BBC. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50708514>

Öztürk, L. (2005). Türkiye’de Dijital Eşitsizlik: Tübitak-Bilten Anketleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (24), 111-131.

Özvarış Ş., Akın A. (2003) Üniversitelerin Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri, *Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları*. Erişim adresi: http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/universitelerin_kadin_sorunlari.pdf

Plank, Elizabeth (2014, 7 Şubat). 23 Inspiring Feminist Digital Campaigns That Changed the World. Mic. Erişim adresi: <https://www.mic.com/articles/80229/23-inspiring-feminist-digital-campaigns-that-changed-the-world>

Powell, C. (2018). How Social Media Has Reshaped Feminism. Erişim adresi: <https://www.cfr.org/blog/how-social-media-has-reshaped-feminism>

Rajan, L. (2013, 18 September). I'm Shakti is a safety app that might help you in emergency situations. Techraman. Erişim adresi: <http://techraman.com/i-m-shakti-safety-app/>

Rees, A. (2020). Digital and Online Activism. Erişim adresi: <https://en.reset.org/knowledge/digital-and-online-activism>

Ricketts, A. (2012). The Activists’ Handbook: A Step-By-Step Guide To Participatory Democracy. https://ibave.weebly.com/uploads/1/0/7/4/10741354/the_activists_handbook.pdf

Sarıhan, Ş., Dayı, M. ve Çelikyürek, T. (2001). *Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu*. Ankara: TBB Yayın.

Savcı, S. B. (2019). *Feminizm Işığında Arendt’e; Arendt Işığında Feminizm’e Bakmak* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Scholz, T. (2010). Infrastructure: Its Transformations and Effect on Digital Activism. M. Joyce (Ed.). *Digital Activism Decoded The New Mechanics of Change*. <https://murdoch.is/papers/digiact10all.pdf>

Seçer, H. Ş. (2007). Endüstriyel Uyuşmazlık Biçimi Olarak Grevin Sosyolojik Açından Değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, (1), 141-168.

Seven, M. A. ve Engin, A. O. (2007). Türkiye’de Kadının Eğitimi Alanındaki Eşitsizlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 177-188.

Sivil Sayfalar, (2020). Kendi Hikayeni Anlat Sosyal Etki Raporu 2020. Erişim adresi: <https://www.sivilsayfalar.org/wp-content/uploads/2020/12/KHA-Sosyal-Etki-Raporu-1.pdf>

Sivitanides, M. (2011). The Era of Digital Activism. *Conference for Information Systems Applied Research Wilmington North Carolina*, (4), 1-8.

Stone, A. (2015). *Feminist Felsefe Giriş*. (Y. Cingöz, B. Tanrısever, Çev.). İstanbul: Otonom Yayıncılık

Sweetman, C. (2013). Introduction, Feminist Solidarity and Collective Action. *Gender & Development*, 21(2), 217-229. Doi: 10.1080/13552074.2013.819176

Şen, A. F., Kök, H. (2017). Sosyal Medya ve Feminist Aktivism: Türkiye'deki Feminist Grupların Aktivism Biçimleri. *Atatürk İletişim Dergisi*. (13), 73-86.

Tani, E. (2018). *Yeni Toplumsal Hareketler Ve Dijital Aktivism: Çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Bir Araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul

Tani, E. (2019). Ağ Toplumunda Sokak Aktivisminden Dijital Aktivism Geçiş. H. B. Taşkiran ve M. Mengü (Ed.). *Dijital Aktivism Üzerine* (1. Baskı) içinde (s. 1-31). İstanbul: Der Yayınları

Taş, B. A. (2019). *Türkiye'de Kadın Haklarının Elde Edilmesinde, Kadın Hakları Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan.

Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi; Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, (3), 163-175.

Telli, A. (2012). Mısır Devrimi'nde Sosyal Medyanın Rolü. *Bilge Strateji*, 4(7), 65-91.

Tür, Ö., Koyuncu, Ç. A. (2010). Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları. *Uluslararası İlişkiler*, 7(26), s. 3-24.

Türkoğlu, E. (2015). *Uluslararası İlişkiler Kuramında Feminizm* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

[T24, \(2015, 4 Haziran\)](https://t24.com.tr/haber/erktolia-cinsiyetçilige-karsi-cikti-ikea-tabelalari-kaldirdi,298661). Erktolia Cinsiyetçiliğe Karşı Çıktı, Ikea Tabelaları Kaldırdı! Erişim adresi: <https://t24.com.tr/haber/erktolia-cinsiyetçilige-karsi-cikti-ikea-tabelalari-kaldirdi,298661>

Uçan Süpürge Vakfı. (2021). Erişim adresi: <https://ucansupurge.org.tr/hakkimizda/biz-kimiz/>

Ustakara, F. (2014). Küreselleşmenin Sürükleyici Gücü Halkla İlişkiler Ve Halkla İlişkileri Dönüştüren Küreselleşme. *Global Media Journal*, (9), 338-351.

Yıldırım, S. (2019). Feminist Çalışmalarda Kadın Deneyimlerinin Önemi: Simone de Beauvoir Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 145-150

Yıldırım, G. (2019). Aktivizm, Medya ve Yeni Medya. H. B. Taşkıran ve M. Mengü (Ed.). Dijital Aktivizm Üzerine (1. Baskı) içinde (s. 63-102). İstanbul: Der Yayınları

Yılmaz, B., Dünder, G. ve Oskay, T. (2015). Dijital Ortamda Aktivizm: Online İmza Kampanyalarına Katılım Davranışlarının İncelenmesi (Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma). *E-Journal of Intermedia*, 2(2), 481-504. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/intermedia/issue/45358/568484>

Yılmaz, B. (2015). Yeni Medya Ortamlarında Örgütlenme ve Toplumsal Etkileri: #sendeanlat Örnek Olay İncelemesi. *1.Ulusal Toplumsal ve Kurumsal Çatışmalar /Çözümler Kongresi*, 325-338.

Zimmerman, T. (2017). #Intersectionality: The Fourth Wave Feminist Twitter Community. *Atlantis: Critical Studies in Gender, Culture & Social Justice*, 38(1), 54-70. Retrieved from: <https://journals.msvu.ca/index.php/atlantis/article/view/4304/54-70%20PDF>

We Are Social and Hootsuit, (2021). Digital 2021 Turkey. Erişim adresi: <https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey>

Wünsch, S. (2018). #MeToo: 100 günde çığlığa dönüşen hareket. Dw. Erişim adresi: <https://www.dw.com/tr/metoo-100-g%C3%BCnde-%C3%A7%C4%B1%C4%9Fl%C4%B1%C4%9Fad%C3%B6n%C3%BCC5%9Fen-hareket/a-42266629>

7 best women safety apps. (2020, 3 November). The Times of India. Erişim adresi: <https://timesofindia.indiatimes.com/7-best-women-safety-apps/photostory/51285556.cms?picid=51285629>

EKLER

EK 1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları

1. Size göre dijital feminizm nedir?
2. Topluluğunuz hangi tarihte, hangi amaç doğrultusunda kurulmuştur?
3. Dijital feminist aktivizm adına hangi dijital araç ve uygulamaları kullanıyorsunuz?
4. Topluluğunuz dijital ortamları hangi amaçla kullanmaktadır?
5. Ne tür dijital eylemler gerçekleştiriyorsunuz?
6. Dijital araç ve uygulamaların örgütlenmenizde yeni gönüllü/destekçi kazanmada, etkileşime girmede nasıl bir fark yarattığını düşünüyorsunuz?
7. Dijital ve geleneksel aktivizm arasında bir bağ var mı?
8. İnternette diğer aktivistler ile nasıl etkileşime giriyorsunuz?
9. Toplulukların sosyal ağlarda feminizm adına ortak bir politika izlemesine dair düşünceleriniz neler? (*ortak bir dil kullanıyor mu?*)
10. Dijital feminizm sizce daha etkili olabilir mi, neler yapılabilir?